

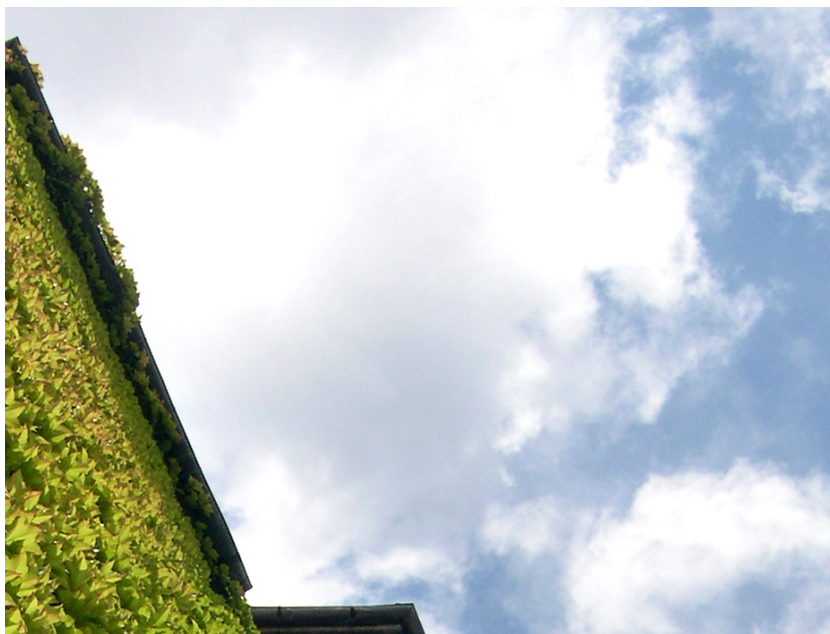

NØRRE KVARTERS GRØNNE LUNGER

en undersøgelse af mulighederne for systematisk byforgrønning
i et kvarter med store bevaringsmæssige interesser

JENS HVASS

Nørre Kvarters grønne lunger

Nørre Kvarters grønne lunger. En undersøgelse af mulighederne for systematisk byforgrønnelse i et kvarter med store bevaringsmæssige interesser.

Jens Hvass

*Kunstakademiets Arkitektskole
København 2007*

ISBN: 87-7830-116-5

Introduktion.....	5
Nørre Kvarters gaderum	15
Larsbjørnsstræde	22
Studiestræde	24
Bispetorvet	26
Nørregade	28
Sankt Petri Kirke.....	30
Larslejsstræde	32
Sankt Peders Stræde.....	34
Teglårdstræde og Sundhedshusets plads.....	36
Portåbninger	38
Jarmers Plads og Nørre Voldgade	40
Vester Voldgade.....	42
Registreringskort over Nørre Kvarter	45
Biofaktor	55
Rundtur i karré 1	63
Rundtur i karré 2	75
Rundtur i karré 3	85
Rundtur i karré 4	97
Rundtur i karré 5	107
Rundtur i karré 6	117
Rundtur i karré 7	127
Perspektiv	137
Noter	139
Litteraturliste	151

Udsigten mod syd fra Sankt Petri Kirkes spir. For oven i billedet tårner Rådhuset, midt i fornemmer man, hvor kompakt bystrukturen er i Nørre Kvarter, nederst er det et kig ind i Studiegaarden, en af kvarterets små grønne enklaver.

Introduktion

Vi er i disse år langsomt ved at vågne til erkendelsen af, at vi i vores moderne tilværelse er indfældet i et globalt økosystem, og at menneskehedens aktivitet globalt set er blevet så omfattende, at det ikke er et spørgsmål, om det har en indflydelse på den økologiske balance, men om *hvordan* vi får kultiveret vores tilstedeværelse i og indvirkning på det globale økosystem, så vi ikke *forbliver* en destruktiv faktor. Det er en erkendelsesproces og en udfordring, som driver vores forståelsværktøjer til bristepunktet, ligesom vi må indse, at den markedsøkonomiske dynamik ikke har indbygget hverken økologisk klarsyn eller bæredygtighedsmæssigt fremsyn, men at det tværtimod kræver voldsomme politiske livtag at få indpodet selv de simpleste bæredygtighedsmæssige hensyn i markedsmekanismerne. Ikke mindst storbyen er i sin nuværende form en tilstand, som ligger langt fra noget bare tilnærmelsesvist bæredygtigt, og vi står således overfor store udfordringer i at finde nye veje for en lang række aspekter af den post-industrielle by.

I det befæstede København var Nørre Kvarter det vestligste af byens kvarterer. Gennem århundrederne er området blevet stadig tættere bebygget, og de grønne elementer, vandløb, haver og træer, kålgårde og kirkegårde, er langsomt, men sikkert blevet fortrængt. Fra at udgøre et sammenhængende hele med spredt placerede bygninger er det grønne således gradvist blevet reduceret til små fragmenterede enklaver med begrænset naturværdi, og den overvejende del af kvarteret er i dag bebygget eller forseglet af et livsfornægtende asfaltlag. Projektet *Nørre Kvarters grønne lunger* er en undersøgelse af mulighederne for at vende denne udvikling og afdække muligheder for en styrkelse af de grønne elementer selv i den allertætteste bydannelse. Dette vil indebære en lang række fordele for vores bymiljø og livskvalitet, og det har et kolossalt æstetisk potentiale.

De grønne elementer har en vital betydning for, at byen er et sundt og godt sted at være. De rensner luften og mildner byens mikroklima. De producerer ilt og akkumulerer overskydende CO₂ (kuldioxid) og bidrager dermed positivt til det CO₂-regnskab, vi er ved at gøre til målestok for den globale håndtering af miljøspørgsmålet. De beriger byen oplevelsesmæssigt, og ikke mindst spiller de en vigtig rolle i vores psykiske velbefindende. Ydermere kan facadeplanter være med til at holde bygningerne varme om vinteren og kølige om sommeren, samtidig med at de beskytter mod solens og frostens gradvise nedbrydning. Alle overvejelser om en mere bæredygtig by må derfor indebære en styrkelse af de grønne elementer.

Nørre Kvarter har en rig arv af historiske bygninger og bymiljøer. Det er derfor vigtigt at finde måder at reintrodere de grønne elementer på, som er i overensstemmelse med den historiske bys betingelsessæt. I en bydannelse som Nørre Kvarter er der imidlertid meget lidt plads mellem husene. En systematisk byforgrønnelse vil således i høj grad indebære en inddragelse af byens lodrette flader - ikke mindst de mange tomme gavl- og bagmure, som findes overalt i den historiske by. Sideløbende med omfattende registreringer af gård- og gaderum i Nørre Kvarter, har jeg derfor været rundt i byen for at indsamle gode eksempler på eksisterende facadebeplantninger.¹

*Denne publikation er primært tænkt til elektronisk distribution. Den kan frit downloades i sin helhed fra www.jenshvass.com. Her finder man også publikationen *Grønne lunger*, som rummer eksempler på facadebeplantninger fra det historiske København.*

Rundt omkring i byen findes der mange smukke facadebeplantninger, som er fuldt integrerede i byens arkitektoniske udtryk og virkelig beriger deres bygninger og omgivelser. Det blev mig derfor tidligt i processen klart, at frem for at lave skitse-mæssige forslag til Nørre Kvarters mange tomme flader var det langt mere relevant at sammenfatte en eksempelsamling ud af det righoldige materiale, som allerede eksisterer. Vi véd, at disse beplantninger fungerer i den historiske bys kontekst, og man kan ved selvsyn tage ud at bese dem, før man beslutter sig for beplantning af sin egen gavl eller facade. Hvad der fra starten af var tænkt som et appendiks, voksede sig derfor gradvist til en selvstændig publikation, *Grønne lunger. Eksempler på facadebeplantninger fra det historiske København*, som lå færdig i 2005.

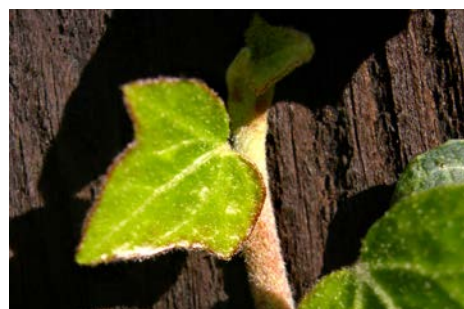
Indledningsvis giver *Grønne lunger* et rids af de enkelte facadeplanters egenskaber. Vore facadeplanter stammer typisk fra skovene, hvor de bruger træerne til at nå op i lyset. Rigtigt anvendt trives de fint i byen, men det er vigtigt at forstå deres forskellige vokse- og klatremåder for at kunne genskabe de vækstforhold i byen, som gør, at de folder sig ud som ønsket.

Grønne lungers hovedafsnit er en eksempelsamling, som præsenterer en række forskellige facadebeplantninger, der tilsammen giver et rids af, hvad

man kunne kalde den historiske bys facadebeplantningsmæssige vokabularium. Facadebeplantninger indebærer et vist mål af pasning og eksemplerne har gennemgående noter om den bagvedliggende pleje. Nogle af byens floteste facadebeplantninger er resultatet af samme beskæring år efter år.

Publiceringen af *Grønne lunger* blev markeret med en udstilling på Rådhuspladsen i forbindelse med Københavns Kommunes Miljøfestival, maj 2005. Udstillingen findes dokumenteret på www.jenshvas.com, hvorfra man også kan downloade *Grønne lunger*.²

Nørre Kvarters grønne lunger

Den her foreliggende publikation tager udgangspunkt i en omfattende registrering af forholdene i Nørre Kvarter, som i det store hele blev gennemført i perioden april-november 2004. Umiddelbart efter denne 'Introduktion' følger kapitlet 'Nørre Kvarters gaderum', hvor kvarterets gader og pladser og deres historiske baggrund bliver nærmere præsenteret. Dernæst følger kapitlet 'Registreringskort over Nørre Kvarter', som ser på generelle mønstre i kvarteret. Kapitlet 'Biofaktor' tager udgangspunkt i den tættest bebyggede

På modstående side ses tre eksempler fra Slots-
holmen med klippet vedbend. Herover en gavl på
Christianshavn med fritvokset vedbend (se Grønne
lunger pp. 16-21).

Herunder vedbend-detajler. Moden uklippet ved-
bend blomstrer og sætter bær, som udgør en rig
fødekilde for fuglene i vintermånederne.

af Nørre Kvarterets karreer. I denne karré, som har en udnyttelsesprocent på omkring 400% og et friareal på blot 15%, er der anvist mere end 5.500 m² potentiel beplantning. En biofaktor-beregning for karreen viser, at det anviste beplantningsareal svarer til en potentiel 13-dobling af biofaktoren - et mål for de grønne elementers volumen, luftrensningsskapacitet etc. Det regneark, som er udviklet til beregningerne, ligger tilgængelig på www.jenshvass.com. Her finder man også det pågældende karrékort, hvorfra man kan klikke omkring 140 billeder frem, hvor de anviste beplantningsmuligheder er skitseret.

Dernæst følger en rundtur i hver af Nørre Kvarterets syv karreer. For hver karré er der udarbejdet et kort, hvor eksisterende og potentielle facadebeplantninger er indtegnet. Frem for i teksten at behandle samtlige kvarterets gård-
rum eller vise samtlige tomme bagmure har jeg forsøgt at fremdrage det særlige i karreerne. Mellem husene er der mange fine små steder og mange muligheder - ikke mindst hvis man kunne reducere det nuværende omfang af karréparkerings. I 'Perspektiv' prøver jeg afslutningsvis at samle trådene for betydningen af at styrke Nørre Kvarterets grønne lunger.

Hensigten med dette projekt har været at dokumentere mulighederne for en systematisk byforgrønnelse af en tæt bydannelse som Nørre Kvarter med store bevaringsmæssige interesser. Selvom projektets dokumentationsramme er Nørre Kvarter, er det mit håb, at det foreliggende kan være til inspiration ud over kvarterets ramme.

Byforgrønnelse gør ikke i sig selv den moderne storby bæredygtig - og måske findes den bæredygtige by slet ikke. Men rigtigt anvendt ligger der i den bevidste håndtering af de grønne elementer en række muligheder for at give byen og bylivet en lang række kvaliteter og oplevelser, som kunne være med til at føre byen og vores urbane tilværelse i retning af mere bæredygtige former. Det er mit oprigtige håb med dette projekt at kunne medvirke til et bymiljø, som frembyder fortættede urbane naturoplevelser og stilfærdigt sporer os ind på mindre ubæredygtige livsmønstre.

Tomme gavle, grønne vægge

I den tæt bebyggede by er der kun få vandrette flader, og de fleste af dem er med tiden blevet befæstede for at klare sliddet fra vores færden. Samtidig er gaderummene gennemgående for snævre til, at træer kan få plads til at udvikle sig. De historiske huses stejle tagflader er ligeledes uegnede til beplantning. Vil man derfor øge omfanget af den biologiske aktivitet i kvarteret, må man i stor udstrækning inddrage de lodrette flader.

Rundt omkring i kvarteret finder man overalt store tomme gavle og bagmure. De er op til 15 m høje og ofte helt uden arkitektonisk artikulation. Alle disse bagsider synes at være et æstetisk vilkår, man har måttet acceptere - de vender alligevel ofte ind mod naboerne. Og selvom det ville have lunet og givet mere lys mellem husene, så har det taget mere planlægning, end man har formået, at organisere disse bagsider, så de lå ryg mod ryg. I det hele taget har de æstetiske overvejelser ofte fyldt meget mindre til bagsiden end til gadesiden, så en systematisk tilplantning af gavle og bagmure vil i mange tilfælde være som en heling af den historiske bydannelses sårflader.

Ofte har kontorer og lejligheder en udsigt direkte ind i disse tomme bagmure på blot få meters afstand. En tilplantning ville hér markant kunne opbløde hele stemningen, og en systematisk tilplantning af alle gavle og bagmure ville kunne skabe en helt anden virkelighed af vinduesfacader placeret i grønne omgivelser.

I en tid hvor 20 cm mineraluld er normen i nybyggeri, kan isoleringsværdien af en gavlplantning synes af ingenting. Men de typiske gavle og bagmure i Nørre Kvarterets gamle huse er kun sparsomt eller slet ikke isolerede

og derfor ofte både dyre at opvarme og kolde at bo bagved. Et tæt dække af slyng- eller klatreplanter af en vis tykkelse vil derfor kunne medføre markante besparelser på energiforbruget - ikke mindst hvor der er tale om en stedsegrøn beplantning. Gernot Minke skriver i *Häuser mit grünem Pelz*, at facadeplanternes varmeisolerende egenskaber beror på tre egenskaber: For det første fastholder plantedækket (ligesom mineraluld) en stillestående luftpude, som for henholdsvis en isoleret væg og en uisolert væg kan mindske varmetabet med 10-30%. For det andet mindsker plantedækket bygningens varmeudstråling. For det tredje vil et tæt plantedække markant mindske vindafkølingen, som kan udgøre op mod 50% af en bygningens varmetab.³

I den foreliggende tekst refererer jeg løbende til facadebeplantningsformer, som de allerede kendes fra de københavnske gader. Men mulighederne er mangfoldige, ganske mange planter behøver ingen eller kun meget lidt jord, og man kunne i princippet anlægge vertikale haver, hvor man hele vejen op ad facaderne havde et system af små lommer med betingelser for plantevækst. Blandt andre har franskmanden Patrick Blanc i en årrække arbejdet med den vertikale have og skabt markante kunstneriske udtryk både uden- og indendørs. Et besøg på hans hjemmeside er en inspirerende rejse i et eventyrligt mulighedsfelt.⁴ Sådanne hængende haver kunne måske være nærliggende til særlige steder som venteværelser, lobbyer osv. Men de er langt mere pasningskrævende end simple facadebeplantninger, og med deres insisteren på at være selvstændige kunstværker vil de meget let kunne blive støj i den historiske bys kontekst.

I 1993 udkom bogen *Facadebeplantning - En undersøgelse af fordele og ulemper*.⁵ Den satte fokus på de byggetekniske forhold omkring facadebeplantninger, og i sin konklusion afviser den stort set de mange fordomme, som har eksisteret om facadeplanternes ødelæggelse af bygninger. Tværtimod fremhæves det, at et plantedække har en række beskyttende virkninger over for bygningen: Det modvirker ikke fugttransporten ud gennem muren, samtidig med at det beskytter mod opfugtning fra slagregn. En plantedækket mur er derfor gennemgående mere tør end en åben. Vintergrønne beplantninger beskytter yderligere murværket mod frostsprængninger.⁶

Afsluttende fastslår rapporten, at alle potentielt negative virkninger kan undgås ved regelmæssig tilsyn og beskæring.⁷ Man kunne også derfor ønske sig, at Københavns Kommune tilbød en årlig beskæringservice for alle be-

I Nørre Kvarter finder man overalt store tomme gavle og bagmure, med et samlet areal svarende til adskillige fodboldbaner, som det ville være oplagt at tilplante.

Tre eksempler på facadebeplantninger med rådhushvin, fra venstre Ny Vestergade 11, Store Kanikestræde 11 og Rosenborggade 15 (se Grønne lunger pp. 44-45 & 38-39).

Rådhushvinden er en selvhæftende plante, som kan dække store flader. Den danner kun et enkelt lag af blade inde langs muren, så den lader de arkitektoniske volumen forblive præcis. Vedbend er ligeledes en selvhæftende facadeplante, men den vokser med tiden i tykkelsen.

Publikationen *Grønne lunger* giver eksempler på facadebeplantninger i den historiske by og hjælp til at vælge facadeplante og pasningsform i forhold til en given situation.

plantninger over almindelig stighøjde - som en tilskyndelse til via facadebeplantninger at bidrage til bymiljøet. De fleste af de meget høje bagmure står i skel, og en sådan beskæringservice ville gøre naboforholdene enklere.

Byens grønne lunger

Flere grønne elementer i byen betyder mere biomasse og større fotosyntese. Det reducerer således ikke direkte CO₂-produktionen, men en forøget fotosyntese forbruger mere CO₂ og producerer mere ilt - og styrker hermed den mest grundlæggende symbiose mellem mennesker, dyr og planter. Alt efter type vil en facadebeplantning på 10-40 m² på årsbasis gennem sin fotosyntese producere ilt i et omfang, der svarer til et menneskes forbrug.⁸ Samtidig har planterne en lang række andre positive virkninger på bygninger og bymiljø. Men måske har de grønne elementer allerstørst betydning for os mennesker psykisk set, æstetisk set og eksistentielt set. De er en del af vores rodfæstethed og basale velvære, og livet under træernes beskyttende kroner er kort sagt bedre for os mennesker end i en by helt blottet for vegetation.

Med al respekt for den menneskelige formåen og nye landvindinger inden for solceller, solfangerteknologi, vindmøller og passiv solvarme, er fotosyntesen, som den foregår i planternes grønkorn, stadig verdens mest raffinerede solenergiopsamler. Etableringen af et scenario for en post-industriell urban tilværelse, som reelt nærmer sig noget bæredygtigt, afhænger derfor i høj grad af vores evne til i fremtiden at gøre vores processer mere bio-analoge.

Byens grønne enklaver

I bogen *Bynatur i Norden* fastslås det indledende, at over fire femtedele af befolkningen i Norden i dag bor i byerne. ”Denne fortætning af byerne er en alvorlig trussel mod de grønne arealer. Derudover har de mange mennesker i byerne et øget krav til mængden af, samt indholdet og oplevelsesmulighederne i, de grønne områder i byerne. .... Bynaturen reduceres ved ’salami princippet’, bid for bid, så de grønne områder i byen formindskes. Den samlede effekt af mange små indgreb er derved den største trussel mod bynaturen. Grønstrukturen ... afgiver areal ... mens infra- og bebyggelsesstrukturen beslaglægger en stadig større del af byens areal.”⁹

I bycentrene, og dermed også i Nørre Kvarter, er dette billede særlig udtalt. Op igennem århundrederne er der sket en gradvis fortætning af byen inden for voldene, og selvom man i miden af 1800-tallet opgav Københavns gamle fæstningsværker og lod byen ekspandere, er fortætningen af de centrale dele fortsat. I løbet af det 20. århundrede er størstedelen af friarealerne blevet asfalteret, og kun meget små arealer er i dag levende i den forstand, at de indgår i naturens kredsløb. I bycentrene er der en udtalt pladsmangel, som medfører et kolossalt pres på de få ledige arealer, som findes. For eksempel er antallet af biler i København på blot 10 år steget med 40%. De behøver yderligere næsten 150 km kantsten for at kunne parkeres.¹⁰

Nørre Kvarter har et klart eksempel på salami-mekanismen lige ved sin dør. Ved opgivelsen af byens fæstningsanlæg midt i 1800-tallet var man så fremsynet at reservere store dele af arealerne til et parkbånd. Blandt andet Ørstedsparken er et resultat deraf, men oprindeligt fortsatte den mod syd i Aborreparken. Denne blev dog hurtigt bebygget i hjørnerne, og jernbanens gennemførelse til Østerport i 1912-17 (Banegraven fra Vesterport til Jarmers Plads) blev Aborreparkens endeligt.¹¹ Den sidste rest har længe fungeret som en slags oplagsplads for Københavns Kommune. For nylig var der forslag fremme om, at det nye Hovedbibliotek skulle bygges på resterne af Aborreparken. Det er i sig selv et ædelt formål, og den nuværende anvendelse af arealet er langt fra ideel, men det er summen af den slags salami-afskalninger,

som langsomt men sikkert medfører, at naturen fordrives fra bykerne.

Københavns Kommune har en velformuleret parkpolitik, og de større parker er fredede, så der er en vis sikring af, at byens større grønne arealer ikke blot bebygges. Men der findes ikke nogen lovgivningsmæssig beskyttelse af de små grønne enklaver, som trods byens fortætning stadigvæk findes - endsige nogen tilskyndelse til bevaring. Blot de seneste par år er der forsvundet flere af de få træer i Nørre Kvarters gadebillede, og der ligger ikke nogen fordring om reetablering - eller blot en opfordring dertil.

Træer, buske og planter giver ikke bare os mennesker et bedre miljø, de udgør samtidig eksistensbetingelserne for andre levende væsener, og man kunne af en plan for byforgrønning opstille det overordnede mål at indfælde bymennesket i en biotop af højere biodiversitet. Kunne vi give naturen fri, ville den over tid udvikle komplekse modne økosystemer med et stort antal arter, som nøje afspejler topografi, klima og jordbundsforhold. Bogen *Gør byen lidt vildere!* giver fine eksempler på byhaver, hvor samspillet mellem bymennesker og bynatur er sat i fokus.¹² Men bynatur vil altid have et element af stiliseret natur - af menneskelig kontrol og tilstedeværelse. Jo mere rendyrket, geometriseret og kontrolleret bynaturen bliver, jo mindre værdi har den som livsrum for andre dyr og planter. Det er derfor ønskeligt at udvikle facadebeplantningsudtryk, som *gør byen lidt vildere* og på én gang etablerer mangfoldige livsrum og distinkt samspil med den arkitektoniske form.

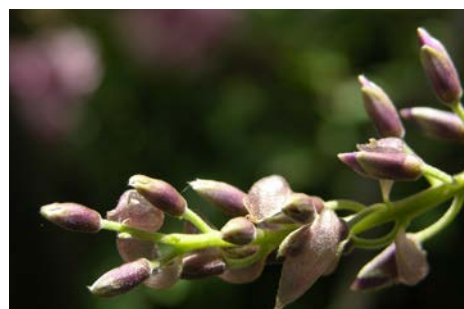
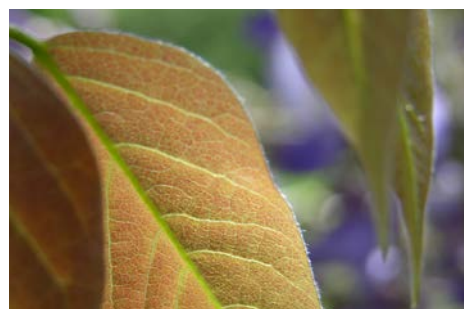
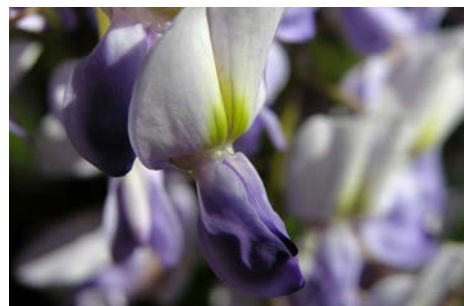
Byens oaser

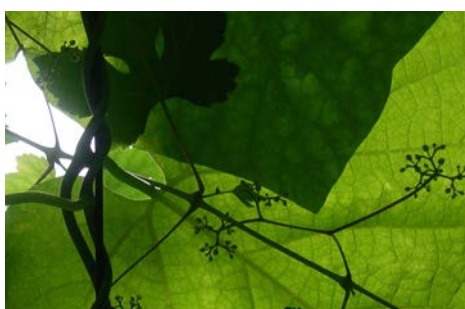
Ifølge kaos-teorien vil noget så småt som en sommerfuglevinges slag kunne udløse store hændelser, som kan udløse endnu større hændelser, og således kan små ting afstedkomme store ting. I artiklen ”Cultivating the Butterfly Effect” beskriver Erik Assadourian på den baggrund, hvordan en skolehave siden 1992 er vokset frem på et lille tiloversblevet areal i en vejudfletning i et bandekrigshærget hjørne af det indre Los Angeles.¹³ Hvad der startede som nogle få plantekasser, har efterhånden udviklet sig til et veritabelt helle for dyr og mennesker. 15 forskellige arter af sommerfugle bebor nu *2nd Street Elementary School Garden*, og selvom haven ikke er større end to klasserum, er den blevet erklæret for naturreservat af *National Wildlife Federation*.¹⁴ Haven har ifølge Assadourian haft en markant indflydelse på sine omgivelser, og ”hvor den ikke helt har kunnet neutralisere smoggen fra de tre store

Selvom facadeplanter kan blive meget store, er der gennem årstidernes skiften mange fine oplevelser også på tæt hold.

Her ses vildvin, almindelig vin, rådhusvin, klematis, tobakspibeplante og japansk blåregn fra det københavnske bybillede.

highways eller de omkringværende banders aggressioner, har den bragt nyt liv til både skolen og dens nabolag - den har genskabt et stykke lokalmiljø, skabt en følelse af fællesskab og forsynet skolen med friske grøntsager og nye tilgange til uddannelsen.”¹⁵

Haven er blevet elevernes yndlingssted. Den rummer en bred vifte af indlæringssituationer, som ligger ud over klasserummets muligheder, og mange forskellige fag kan inddrage erfaringer fra haven i undervisningen. Den anskueliggør for børnene nødvendigheden af at afbalancere miljøets behov med menneskets. Erfaringerne fra de første skolehaver var så gode, at Californien siden 1995 har haft et statsligt program: *A Garden in Every School*, som har støttet oprettelsen af skolehaver. Der er således i dag over 3.000 skolehaver i Californien. En del af formålet med skolehaverne er at give en indfaldsvinkel til at undervise i ernæring, sunde kostvaner og grundlæggende madlavning. Man har således i mange tilfælde koblet skolerne og skolehaverne med gårde på landet, så bønder kommer på skolen og fortæller, og børnene kommer på landet for at opleve og lære, og det har været en stor tilfredsstillelse at kunne iagttage, at børn er meget mere tilbøjelige til prøve noget nyt og spise mere frugt og grønt, når de som en del af ernæringsundervisningen selv har været med til at dyrke det.¹⁶ USA står over for en fedmeepidemi og en ernæringsmæssig uvidenhed så omfattende, at overvægt er almindelig selv blandt børn og unge. Så disse skolehaver har her en utrolig vigtig mission. Inden man sår grøntsager i genindvundet byjord, er det dog vigtigt at få checket, at den ikke er forurennet. Under asfalten er jorden ofte forgiftet af årtiers udsivninger og indelukket.

Det er ikke kun børn, som har glæde af en sådan gentilknytning til deres naturgrundlag. Det lille sommerfuglenaturreservat er et sindbillede for os alle. Virksomheder har glæde af taghaver og grønne mødesteder, hospitaler ser hurtigere helbredelse, når patienterne har kontakt med naturen, man har kunnet konstatere, at vold og aggressiv adfærd var mindre i grønne beboelsesområder, og ved Alnarp har man gode erfaringer med stress-behandling i terapihaver¹⁷ - som formåede naturen i al stilfærdighed at kalde noget fint, godt og smukt frem i os. Naturelementer kunne derfor med fordel indarbejdes langt mere konsekvent i vores arbejds-, bo- og bymiljøer.

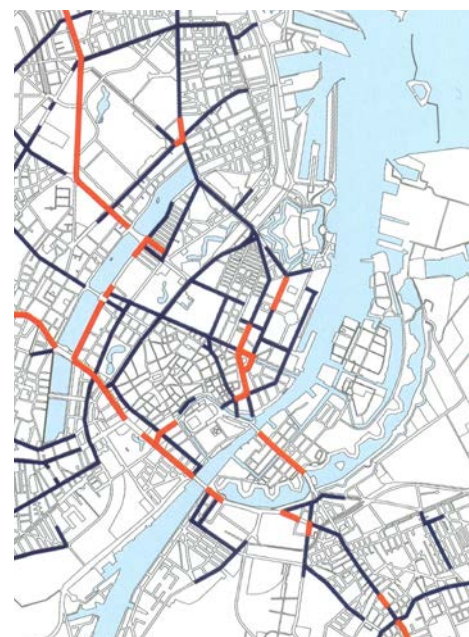
Byens lyd

I sit bidrag til *Park*, en debatbog om Stockholms parker, skriver den finske arkitekt og fænomenolog Juhani Pallasmaa med henvisning til den schweiziske filosof Max Picard, at „intet har forandret menneskets natur så meget som tabet af stilhed.“¹⁸ Og Pallasmaa fortsætter: ”Planter og træer minder os om den oprindelige stilhed i verden, som er gået tabt i civilisationens fremmarch. Træer besidder stadig den store gave at forblive tavse.”¹⁹

Den moderne storby er mættet af lyde og en konstant, udechiferbar baggrundsstøj. Det bliver aldrig helt mørkt og aldrig helt stille - og denne uafledelige sansepåvirkning virker over tid ind på vores psykiske balance.

Den mest massive støjforurening kommer fra trafikken. I *Forslag til Trafik- og Miljøplan 2004* findes et støjkort over København, hvor gader med støjniveauer over henholdsvis 65 dB og 70 dB er indtegnet. I samme trafik- og miljøplan står der om konsekvenserne af støjforureningen, at: ”støj kan være decideret sundhedsskadelig og kan give problemer som søvnløshed, stress og forhøjet blodtryk samt på sigt øge risikoen for hjertesygdomme.”

²⁰ En støjrapport for Københavns Kommune fra 2005 sætter den acceptable grænseværdi for gadestøj til 55 dB, og det vurderes, at kommunen i dag har 50.000 boliger med et gadestøjniveau på over 65 dB, hvoraf omkring 8.000 boliger ligger over 70 dB. Omkring Nørre Kvarter ligger Nørre Voldgade og

Vester Voldgade over 65 dB, mens H.C. Andersens Boulevard når op over 70 dB.²¹ Støjkortet er gengivet i marginen.²²

Støjkort for København: ■ >65 dB, ■ >70 dB.²²

Ét er, hvordan støj måles, et andet er, hvordan støj opleves. Går man ad Nørre Voldgade på strækningen langs Ørstedsparken, opleves støjen langt mere anmassende, når man går langs sydsidens murede facader, end langs nordsidens åbne gitterhegn ind mod parken. Og går man ad stien umiddelbart inden for i parken, er lyden yderligere diffuseret gennem det tætte bladhang fra træer og buske, hvorfor trafikstøjen får en mere fjern og ikke-påtrængende karakter, selvom decibelmålingerne måske ikke viser de store forskelle. Trafikstøjen opleves langt mere påtrængende, når der på begge sider er høje huse med hårde materialer og stor lydrefleksion - og det er faktisk sådan.²³ Støjen fra Nørre Voldgade opleves tilsvarende kraftigere i snævre gaderum, som leder op til Nørre Voldgade, end når man er kommet ud på gaden. I disse situationer kunne en systematisk brug af vejtræer og facadebeplantninger være med til at diffusere lydrefleksionen og mindske støjniveauet.

Til venstre er det rådhusvin ved banegraven, hvor adskillige tusinde kvadratmeter rådhusvin er med til at mindske luftforureningen og trafikstøjen (se Grønne lunger pp. 36-37).

Dette kommer også tydeligt til udtryk inde i de snævre baggårde. Bygningernes mange hårde og glatte flader får sine steder visse lyde til at runge, som var det en kirkesal, og for eksempel fuglesang eller en børnehave lyder kraftigere mellem husene end i det åbne landskab. Her kunne facadebeplantninger være med til at dæmpe akustikken.

Byens luft

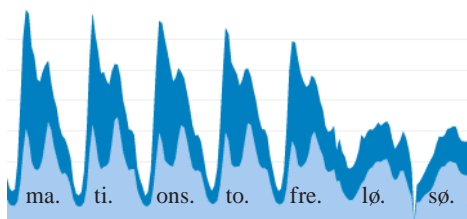
Et andet af byens vilkår, som vi ikke kan undslippe, er den luft vi indånder. Vores byluft er ofte støvet, og storbyer af en vis størrelse har deres kuppel af smog, som giver stærke farver i solnedgangene, men gør luften alt andet end sund at indånde. Hvor vi mest ser støvet og snavset, står det stadig klarere, at det først og fremmest er de ultrafine partikler (<0,1 µm), som har sundhedsmæssige konsekvenser. I en rapport fra Københavns Kommune anslås det, at ultrafine partikler alene i København forårsager 50-200 for tidlige dødsfald om året og 100-300 indlæggelser om året.²⁴ Partikelforureningen er ikke blot jævnt fordelt overalt i byen, den er tværtimod markant højere i en zone op til 100 m fra større trafikkorridorer.

Den vigtigste kilde til den ultrafine partikelforurening er biltrafikken, og i særlig høj grad dieseltrafikken. I samme rapport er det således beregnet, at hvis alle dieslbiler fik installeret partikelfiltre, ville det kunne reducere

Nørregade vist med en skitseret lydregulerende og partikelabsorberende facadebeplantning på stykket op mod Nørre Voldgade (se større billede p. 29).

Koncentration af NO_x ■ og CO □ på H.C. Andersens Boulevard, variation over ugen.³²

Ultrafine partikler op til en størrelse på 0,1 µm og med en gennemsnitlig størrelse på 0,02 µm dannes ved forbrændingsprocesser ved høj temperatur som bilmotorer og kraftværker. Den væsentligste kilde i København er lokal vejtrafik (90%).

Fine partikler op til en størrelse på 2,5 µm stammer i stor udstrækning fra fjerntransporteret luftforurening. Det er luftforurenende gasser fra trafik, kraftværker, industri mv. som i atmosfæren omdannes til små partikler.

Større partikler op til en størrelse på 10 µm kommer i stor udstrækning fra slitage af dæk, bremsler og vejbelægning samt ophvirvling af vejestøv.

Sundhedsskadelige effekter: Partiklernes størrelse er afgørende for, hvor i luftvejene og i hvilket omfang de afsættes. De større partikler afsættes i næse og svælg, mens fine partikler deponeres længere nede i lungerne (bronkierne). De ultrafine partikler kan nå helt ud i lungernes fineste forgreninger (alveolerne).

Notat fra Center for Miljø, 25.06. 2004.³³

forureningen af ultrafine partikler i Københavns gaderum med 40%. Dette ville ikke bare medføre omkring en halvering af antallet af dødsfald og indlæggelser som konsekvens af partikelforureningen, men samtidig give københavnere 600 færre astmaanfald og 90.000 færre tabte årlige arbejdsdage pga. luftvejslidelser.²⁵ Det er store tal, som har markante samfundsøkonomiske og menneskelige konsekvenser. Man er da også på EU-plan i gang med at indføre obligatoriske partikelfiltre på dieselmotorer. Tilsvarende har man indført grænseværdier for de ultrafine partikler og for NO_x (kvælstofilte) gældende fra 2010. Men luften langs de store københavnske trafikkorridorer ligger stadig markant over disse grænseværdier.²⁶

I Frankfurt har man lavet sammenlignende målinger i gaderum med og uden træer. Her var mængden af støvpartikler pr. liter luft i gader med træer blot 25-30% af mængden i tilsvarende gader *uden* træer.²⁷ Jeg har ikke set undersøgelser af facadeplanter evne til at absorbere præcis de ultrafine partikler og NO_x i gademiljøet, men alle planter synes i en eller anden grad at besidde denne evne til at binde partikler. Det amerikanske rumforskningsinstitut NASA, som gennem årene har forsket indgående i indeklima, har fundet planter, som kunne absorbere over 300 forskellige forurenende partikler. I et studie fra 1985 var *Chlorophytum elatum*, på dansk 'væddeløber', i stand til på 6 timer at fjerne 99% af al NO₂ fra et lukket system, og en enkelt plante i en 3,8 l potte kunne absorbere 8.500 µg NO₂ og 3.300 µg CO pr. time, svarende til hhv. 2,86 og 0,98 µg pr. cm² bladoverflade.²⁸ Dr. B.C. Wolverton, som stod bag disse forsøg, har siden i bogen *Eco-friendly House Plants* lavet en top 50-liste over de bedste planter til indendørs luftrensning. På denne liste er vedbend, en af vore mest robuste facadeplanter, nummer fire.²⁹

Selv med partikelfiltre fuldt implementeret på dieselmotorerne er der stadig 60% tilbage af den ultrafine partikelforurening, og en rapport fra 2005 må konstatere, at 80 gadestrækninger stadig ligger over grænseværdierne for NO₂.³⁰ På den baggrund er det indlysende at styrke træplantningen langs byens store trafikkorridorer og etablere omfattende forsøg med facadebeplantningsprogrammer - måske det kunne klare andre 40% af de ultrafine partikler? Facadeplanter som rådhusvin og vedbend kan bringes til at dække endog meget store murflader, og med de rigtige startbetingelser kan de i løbet af en overkommelig årrække opnå en massiv tilstedeværelse i gadebilledet. Samtidig ville det give en lang række andre miljømæssige fordele.

I forbindelse med Københavns Kommunes Miljøfestival 2006 fortalte en forsker fra Københavns Universitet, at de ultrafine partiklers skadelige virkning var en fri radikal-beskadigelse i alveolerne, lungernes yderste forgreninger, hvor udvekslingen af luftens ilt og blodets CO₂ finder sted.³¹ Luftforureningen rammer derfor ikke lige, men primært individer, som forud har lave antioxidant-niveauer og dermed mindre beskyttelse over for fri radikal-beskadigelse fra de ultrafine partikler (det kan f.eks. være grundet rygning, diabetes eller utilstrækkelig tilførsel af antioxidanter). Ved at styrke vores antioxidant-forsvar kan vi mindske risikoen for ødelæggelser fra fri radikal-dannelse. Vi får primært vores antioxidanter fra den frugt og grønt, vi spiser, så dette er blot endnu et eksempel på, at planterne er med til at gøre os bedre i stand til at leve under det moderne bymiljøs vilkår.

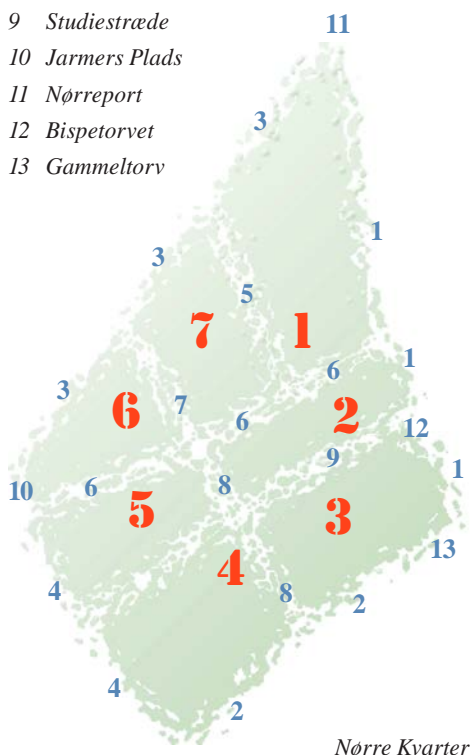
Tak

Jeg vil gerne benytte lejligheden til at sige tak til *Københavns Kommunes Byøkologiske Fond* og *Grundejernes Investeringsfond*, som gennem økonomisk støtte har muliggjort gennemførelsen af projektet *Nørre Kvarter grønne lunger*. Ligeledes vil jeg gerne takke Anette Krumhardt, Lars Klint, Marijke Zwaan og Tor Wergeland varmt for deres for hjælp under vejs.

Modstående side er det to billeder fra Sankt Peders Stræde på det midterste stykke, set fra gadehøjde og oppe fra Sankt Petri Kirkes spir.

- 1 Nørregade
- 2 Vestergade
- 3 Nørre Voldgade
- 4 Vester Voldgade
- 5 Larslejsstræde
- 6 Sankt Peders Stræde
- 7 Teglårdstræde
- 8 Larsbjørnsstræde
- 9 Studiestræde
- 10 Jarmers Plads
- 11 Nørreport
- 12 Bispetorvet
- 13 Gammeltorv

Nørre Kvarter

Nørre Kvarters enkelte karreer har ingen alment brugte navne, hvorfor hver karré har fået et nummer, startende med nummer ét for kvarterets nordligste karré og herfra de øvrige karreer med uret rundt.

Nørre Kvarters gaderum

Nørre Kvarter er den del af Københavns middelalderby, som er afgrænset af Nørregade og Vestergade, Nørre Voldgade og Vester Voldgade. Mod nordvest og sydvest lå Nørre Kvarter således ud mod byens forsvarsanlæg, mens kvarterets sydøstlige ende vendte ind mod byens centrum.

Nørre Kvarter er et af Københavns tættest bebyggede områder, og husene ligger tæt skulder ved skulder langs de smalle stræder, som gennemskærer kvarteret. Her bor omkring 900 mennesker, men langt flere arbejder i en af de omkring 400 virksomheder - en vrimmel af små butikker, atelierer og værksteder såvel som større arbejdspladser og uddannelsesinstitutioner som Politikens Hus, TDC og Københavns Universitet - og endnu flere kommer i kvarteret for at handle, slentre eller fornøje sig. Så der er mange om at bruge de charmerende, snævre gaderum.

Kvarteret har store historiske værdier, og få steder i byen kan man som her opleve intakte, historiske gaderum. Når man i et kvarter som dette taler om bæredygtighed og byforgrønning, må det derfor nødvendigvis ske med respekt for den historiske bys kvaliteter. Før vi ser nærmere på de enkelte gaderum, giver det derfor god mening at prøve at skue tilbage i tiden og prøve at indkredse de grønne elementers placering i bybilledet gennem tiderne.

København omtales første gang i 1043, hvor Svend Astridsen ifølge Knytlingesagaen gik i land på et sted, som hed Havn. I 1158 blev Havn overdraget til bispestolen i Roskilde, og i 1167 etablerede Biskop Absalon en borg på Slotsholmen, hvor Christiansborg i dag er beliggende. Fra den tid af omtales stedet som *Portus Mercatorum*, 'Købmændenes Havn'.³⁴ Men før den tid havde der længe boet mennesker på stedet. Hvis man bevæger sig ned gennem byens kulturlag, finder man spor efter menneskelig tilstedeværelse helt tilbage fra Ertebøllekulturen 5-4.000 f.Kr.³⁵

De smalle strømme i ly af holmene mellem Sjælland og Amager frembød gode naturlige havnemuligheder. I en tid, hvor verden var mere fremkommelig til vands end til lands, var det en god placering for en handelsby, hvis ellers stedet kunne forsvares mod sørøveri, og med Absalons befæstelse af byen var starten lagt til det, som med tiden skulle udvikle sig til regionens største by. Københavns tidlige historie er præget af stadige belejringer, nedbrændinger, erobringer og skiftende herskerskab, som afspejlede de stadige forskydninger og skiftende alliancer mellem kirke- og kongemagt, vendere og Hansestad. Men byen havde livskraft, og fra 1417 blev København hovedstad i Danmark, som på den tid også omfattede Norge og Sverige. Med 10.000 indbyggere var København på den tid rigets største by.³⁶

Middelalderbyens sindbillede er en tæt bebygget labyrintisk by omkranset af stejle uindtagelige mure, med solide tårne til at markere byportene og murenes mest fremskudte punkter og byprofilen tegnet af slotte og himmelstræbende kirkespir. Men København på Absalons tid har nærmere været en landsby i stort landligt indelukke, og op igennem middelalderen har der været både marker og husdyr, frugt- og urtehaver inden for voldene.³⁷ Den tidligste befæstning var blot træpalisader på simple jordvolde. De store voldanlæg, som vi stadigvæk møder fragmenter af i nutidens bybillede, med

de karakteristiske zig-zag-linjer fra bastioner og kurtiner, kom først til i begyndelsen af 1600-tallet, hvor byens forsvarsværker under Christian IV blev kraftigt forstærket og udvidet, først med Christianshavn og flåde-området, siden med Frederiksstaden.³⁸

Den oprindelige landsby lå omkring et gadekær, som var beliggende umiddelbart syd for Nørre Kvarter, hvor Larsbjørnsstræde fortsætter i Kattesundet.³⁹ Man må derfor forestille sig den første bydannelses udspændt mellem gadekæret og på den ene side byportene til oplandet, på den anden side havnen ved stranden og Absalons borg på Slotsholmen.

På baggrund af en jordebog fra 1377 med optegnelser over alle byens grunde konstruerede H.U. Ramsing i 1948 et bykort, som man kan se et udsnit af i marginen.⁴⁰ Jeg har på kortet markeret dels Nørre Kvarter, dels hvad der er vand på kortet. Man ser her gadekæret fra bydannelsen før Absalon, som havde en vandgrav omkring sig. Der har ligeledes været ført vand ind gennem det befæstede område til en mølledam i den sydlige del af Nørre Kvarter. Gadeføringen i de sydlige og midterste dele af Nørre Kvarter minder i væsentlige træk om situationen i dag, hvorimod der i den nordlige del ud mod voldanlæggene endnu kun var tale om spredt bebyggelse. Det fremgår endnu tydeligere af H.H. Engqvists model⁴¹ (se modstående side), at København inden for voldene i middelalderen har været ganske spredt bebygget bortset fra en lille bykerne ned mod havnen. I områderne ud mod voldene var der stadig plads til lergrave, kirkegårde, frugthaver og kålgårde.

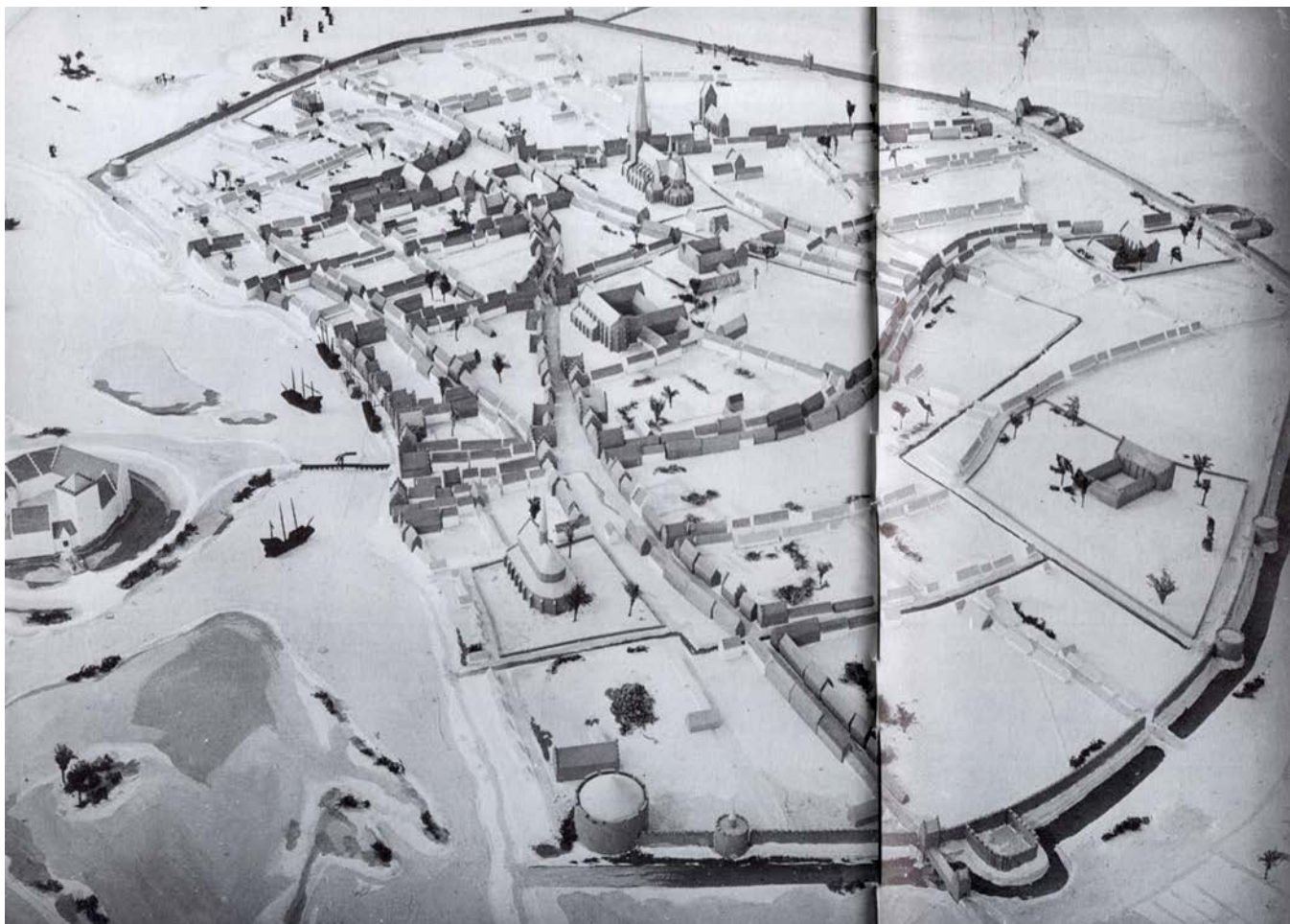
Jan Møller skriver i bogen *Borger i middelalderens København*, at byen havde abildgårde, hvor man avlede æbler og kirsebær, og at der til de fleste huse hørte en kålgård. Hvor bebyggelsen tyndede ud i byens yderkanter, var der en del havebrug. Der blev brygget øl i de fleste husholdninger og der blev landet fisk hver dag på stranden⁴² - den tids københavnere har været langt tættere på tilblivelsen af sin føde.

I en bog om Københavns professorgårde, som udgjorde en markant del af det København, som opstod efter reformationen, skriver R.F.S. Mejborg, at byens haver var indhegnede, og at det første man gjorde, når man overtog en ejendom, var at sikre sig, at indhegningen var intakt. Efterhånden brugte man *lergårde*, mure af bindingsværk, som stod på kampesten og var støttet af skræstivere. Lergårdenes tavl og træværk var beskyttet mod opfugtning af vandrette planker på toppen. Kun i sjældne tilfælde havde lergårdene mu-

Herover ses et af de ældste pålidelige prospekter af København fra 1587. Det er set fra Valby Bakke ind mod Vesterport. Det lave kirketårn til venstre er Sankt Petri Kirke, og det høje spir er Vor Frue Kirke. Yderst til højre ses Absalons borg.⁵⁶

Udsnit af H.U. Ramsings kort over København, rekonstrueret efter en jordebog i 1377. Lige syd for Nørre Kvarter ser man den oprindelige bebyggelse med gadekæret som centrum og omsluttet af Østergrov og Vestergrav.⁵⁷

Denne model er en rekonstruktion af København i middelalderen. Billedet er set fra nordøst, med Absalons borg til venstre i billedet. Nørre Kvarter ligger i den bageste del af billedet.⁵⁸

Herunder ses et udsnit af Reesens perspektivkort fra 1674, hvor Nørre Kvarter ligger op mod byens forsvarsværker.⁵⁹

rede tavl, og langt op i det 17. århundrede var *bulværker*, plankeværker i træ, stadigvæk almindelige. Indenfor, mellem gård og have, kunne hegnene være simple risgårder.⁴³ Brænding af teglsten krævede meget energi til fremstillingen, så fuldmurede mure, som man for eksempel kan se det omkring Sankt Petri Kirke, har hørt til sjældenhederne. Mejborg omtaler en lergård, som blev rejst i 1562 omkring universitetets øde have på hjørnet af Voldgade og Larslejsstræde.⁴⁴

På et rekonstrueret kort over København år 1500 er der for Nørre Kvarter angivet følgende bygninger: Sankt Petri Kirke (omgivet af kirkegårde) og Universitetet (i dag Bispegaarden), Teglgaarden (et teglværk), Æbelholt Klosters Gaard og Antonii Klosters Have.⁴⁵ Yderligere blev en gård i Sankt Peders Stræde i 1518-19 ombygget og indviet som karmeliterkloster, kaldet Hvidekloster.⁴⁶ I 1500-tallet synes der således stadig at have været god plads i områderne ud mod voldene.

Med Reesens kort fra 1674 blev Københavns byplan for første gang rumligt afbildet (se margin).⁴⁷ Det eleverede kort er rimelig pålideligt, når det gælder vejføringer og udformningen af prominente bygninger som kirker og råduse, ligesom de største parker og haveanlæg har angivet en række vegetationsdetaljer. Men for de almindelige bebyggelser kan man ikke udlede noget om tætheden af bebyggelsen, eller arten og mængden af vegetation i 1674. De mange beboelseshuse er blot en signatur, som er sat op for at tydeliggøre kortet - og måske for at forherlige situationen.⁴⁸ Af bogen *Historiske huse i det gamle København* fremgår det, at det i den tidlige enevælde var foreskrevet, at alle grunde skulle være fuldt bebyggede til gaden, og at vinduerne på de forskellige etager skulle flugte med hinanden.⁴⁹ Fra magthaverside har idealet været ensartede, fuldt lukkede gadefacader.

Af Christian Geddes kort over Nørre Kvarter fra 1757 fremgår det tydeligt, at karreeerne ud mod Nørregade og Vestergade allerede midt i 1700-tallet var tæt bebygget, men at der særlig i karreeerne ud mod voldgaderne stadig fandtes mange grønne områder inde i karreeerne.⁶⁰ Ligeledes var der adskillige steder, hvor husrækken langs gaden var brudt - heraf givet mange, hvor træer har været synlige i gadebilledet.

København havde omkring 90.000 indbyggere, da Geddes kort blev tegnet.⁶¹

Antal åbninger i karreebebyggelsen

	1757	1908	2007
Karré 1	13	4	4
Karré 2	2	3	1
Karré 3	3	0	0
Karré 4	5	1	1
Karré 5	4	0	0
Karré 6	4	0	0
Karré 7	6	5	4
I alt	37	13	10

Christian Geddes topografiske kort over Nørre Kvarter fra 1757.

Herover ses et udsnit af Christian Geddes eleverede kort fra 1761 med Vestergade i forgrunden og Studiestræde og Sankt Peders Stræde løbende parallelt bagved.⁶²

Herover ses Th. Philipsens skildring fra 1871 af gæstgivergården Rosen i Vestergade 4.⁶³ Karreerne var også på den tid meget tæt bebygget, men inde i karreerne var det ofte stalde og barakker i 1½- og 2½-etages bygninger, og der var langt flere haver og grønne arealer mellem husene.

Når det gælder forholdet mellem bebyggelse og beplantning i Nørre Kvarter, skal man helt frem til midten af 1700-tallet for at have pålidelige kort til rådighed. Christian Gedde udarbejdede med få års mellemrum to kort over København. Det første er et topografisk kort fra 1757, som først og fremmest havde til formål kvarter for kvarter at redegøre for byens matrikelforhold.⁵⁰ Det andet er et kæmpestort eleveret kort over hele København, hvor hvert eneste hus var indtegnet med tydelig angivelse af antal fag og etager og tagets orientering.⁵¹ Dette kort blev afsluttet fire år efter det første, og der er stor overensstemmelse mellem de to kort - snart sagt selvfølgelig, for det topografiske kort var forudsætningen for udarbejdelsen af det eleverede kort.

Disse kort giver et præcist billede af bygninger og gadeforløb, og det topografiske kort er ganske detaljeret når det gælder fordelingen mellem bygninger, befæstet gårdareal og havearealer. På det topografiske kort er havearealerne i overensstemmelse med den tids parkidealer vist som geometriserede anlæg, men det må betragtes som usandsynligt, at alle disse områder var anlagt som vist. Desværre har det eleverede kort ikke samme detaljering af træer og haveanlæg, som for bygningernes vedkommende, her er blot angivet en slags signatur med spredte små træer. Man ved fra korrespondancen omkring det eleverede korts tilblivelse, at det var et meget omfattende arbejde, og at man under vejs måtte acceptere forenklinger. Således er forhusfacaderne i de tilfælde, hvor de ikke ville kunne ses på kortet, tegnet på husets bagside, og Gedde fik lov til at forsimple tegningen af de mange småhuse, som der må have været mange af i karreerne.⁵²

Gade- og allétræer, som vi kender det fra store boulevarder, har der aldrig været i det gamle København - dertil er gaderne for smalle. Det er et fænomen som hører til i store parker eller det åbne land. For eksempel var

Til venstre ses et kort fra Byatlas København, som bedre end mange ord viser, at en stor del af kvarterets huse har bevaringsmæssig interesse.⁶⁴

Langt fra alle bygningsværkerne er i sig selv enestående, men tilsammen danner de enestående gaderum og et sjældent helstøbt kvarter.

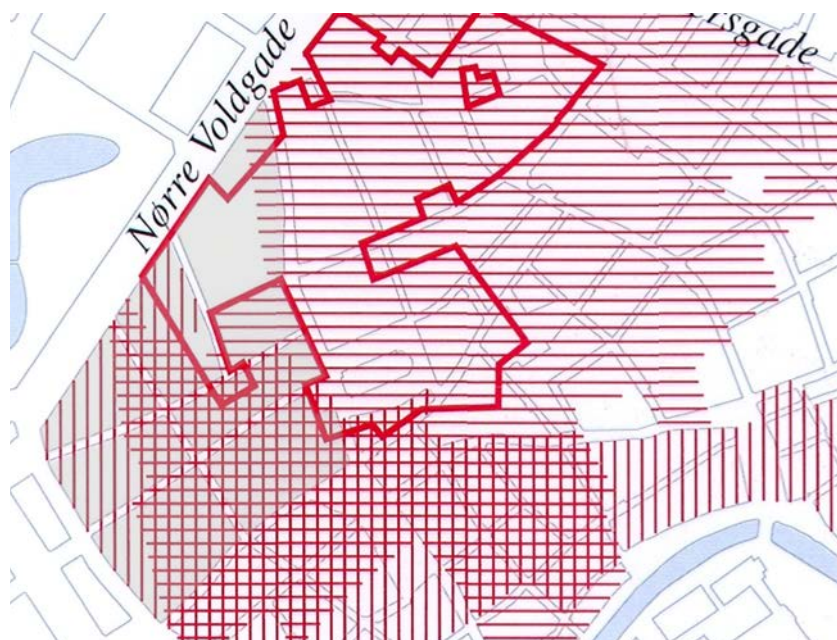
København har gennem tiderne været ramt af store brande, som hver især raserede store dele af byen. Det berørte område ved branden i 1728 er vandret skraveret, for 1795 er det lodret skraveret, mens det af branden efter bombardementet i 1807 berørte område er omkranset med rød konturstreg.⁶⁵

Brandene har præget byens huse. Svalegange og udkragninger forsvandt med bindingsværket til fordel for det grundmurede hus, og efter branden i 1795 blev det et krav, at hjørnerne var afskårne, så brandsprøjterne kunne komme frem. Herunder er det et hjørnehus mellem Teglårdstræde og Sankt Peders Stræde.

der store alleer, som markerede opkørslen til Københavns byporte. Det præcist tildannede allétræ blev et vigtigt element i de klassicistiske bybygningsidealer, som var fremherskende i Europa på den tid, hvor man opgav de gamle befæstningsarealer og lod byen vokse. Men i midten af 1700-tallet har Nørre Kvarter træer typisk stået inde i karreerne og været synlige i gadebilledet, hvor der var ophold i husrækkerne. Disse huller mellem husene har typisk været lukket til gaden med lergårde, plankeværker eller mure. Ifølge Geddes kort havde Nørre Kvarter i 1757 37 af sådanne åbninger i karreernes randbebyggelse. Ved en matrikelopmåling i 1908⁵³ var der kun 13 af disse åbninger, og i dag er der blot 10 tilbage. Man burde derfor systematisk værne om de steder i kvarteret, hvor denne situation – eller mulighed – stadig eksisterer.

På tidspunktet for Geddes kort havde Nørre Kvarter en bebyggelsesstruktur, som stort set modsvarer gade- og karréstrukturen i dag. Karreerne mod Nørregade og Vestergade, som var den tids hovedgader, da de kanaliserede trafikken fra byens indfaldsveje gennem Vesterport og Nørreport, er ganske tæt bebygget med flere lag side- og baghuse, og der er kun få deciderede haver at se. Karreerne ud mod voldanlæggene derimod har stadig et langt mere grønt præg. Men i årene efter Napoleonskrigene var befolknings-

tilvæksten i byerne stor. Industrialiseringen medførte en stor migration fra land til by, og i årene op til den endelige beslutning om sløjfning af voldene i 1867⁵⁴ var byen ved at sprænges. Der boede mennesker overalt, i stalde, hønsehuse, lofts- og kælderrum, og gennemsnitslevealderen for mænd var i perioden 1835-49 faldende.⁵⁵ Side- og baghuse blev opført overalt, hvor de kunne klemmes ind, og selv området ud mod voldene, som i størstedelen af byens historie havde været spredt bebygget, blev fuldt bebygget.

København har været ramt af mange brande gennem tiderne, men i nyere tid taler man om tre store brande, i 1728, 1795 og 1807, som hver især gav store ødelæggelser i Nørre Kvarter. Efter hver brand blev byen genopført med gaderne bredere og mere lige, så middelalderbyens krogede gadeforløb er gradvist forsvundet. Bindingsværket, som før 1728 havde præget de københavnske gader, blev forbudt – først til gadesiden, siden også til gårdsiden, hvor ilden havde endnu lettere ved at sprede sig. De store brande har derfor været en transformationsproces for det københavnske byrum, og det Nørre Kvarter, vi kan opleve i dag, er stærkt præget af de klassicistiske bygninger, som blev genopført i begyndelsen af 1800-tallet.

Larsbjørnsstræde

Larsbjørnsstræde er i koncentreret form, hvad hele Nørre Kvarter står for af ungdommelighed, frodighed og alternativ mode. Så snart vejret overhovedet tillader det, rykker livet ud på gaden. Sødt og stærkt, spiseligt, frækt og smart falbydes fra de mange små butikker, og her er dagen igennem en strøm af mennesker, som kommer for at se og blive set.

Hist og her er der fremspring i husrækkerne eller blot en trappesten, som giver lidt beskyttelse, så planter har bedre betingelser for at klare sig. På billedet herover kan man lige ane, at vinduespillerne foran Larsbjørnsstræde 14 og 16 er bevokset med vedbend. Disse vedbend står i pletter, som hænger på muren. Det giver en vis beskyttelse, og planterne kan trives på de vilkår i en periode. Men facadeplanter skal helt direkte i jorden, hvis de med tiden skal udvikle sig til *store* facadeplanter. Larsbjørnsstræde 1 havde indtil for nylig et akacietræ i sin gård ud mod gaden. Det finnedede løv stod meget smukt op ad de hvidmalede mure og kronen var ved at være så stor, at den ville tegne sig i gaderummet. Men det er netop blevet fældet.

I forbindelse med Miljøtrafikugen 2003 blev der lavet en række trafik-tællinger i kvarteret, som giver et godt billede af, hvad der bevæger sig i stræderne. Afhængig af tidspunkt og sted var der i disse tællinger 2-7 gange flere cyklister end køretøjer og op mod dobbelt så mange gående som cyklende.⁶⁶ Disse forhold står i skærende kontrast til de smalle fortove og det forhold, at der er afsat langt mere areal til bilparkering end til cykelparkering. Man ser da også, at en gade som Larsbjørnsstræde i dagtimerne udvikler sig til en form for uformaliseret sivegade, hvor man som gående bevæger sig frit i hele gaderummet og de to- og firehjulede må snegle sig igennem.

Herover er det Larsbjørnsstræde set ned mod Kattesundet. Livet leves på gaden, ikke mindst hvor solen når frem.

På det smalle billede til højre kan man netop skimte Ørstedsparkens store træer mod nord.

Larsbjørnsstræde 1 havde indtil for nylig et akacietræ i sin lille gård ud mod gaden. Akacietræet er et godt bytræ, som lader meget lys passere gennem det lette, fannede løv.

Stu-di-stræ-de

Stu-di-stræ-de er en af Nørre Kvarters travleste stræder. Her handles intenst, og trafikken er betragtelig dagen igennem. Her køres hurtigere end i de andre stræder, så det fornemmes mindre trygt at være fodgænger eller cyklist, ikke mindst når man cykler mod bilernes kørselsretning. Stu-di-stræ-de er således den af Nørre Kvarters stræder, som har mest behov for trafikregulering. Man kunne starte med symbolsk at skifte gadebelysningen ud til samme gaslamper, som i kvarterets øvrige stræder. Det løser ikke alle problemer, men signalerer den nødvendige langsommelighed.

Stu-di-stræ-de er en af kvarterets 'tørreste' gader. Her er ikke et eneste træ, og kun helt oppe mod Frue Kirke, finder man en enkelt rådhusvin. Stu-di-stræ-de slår her et lille knæk, så man ser den store rådhusvin på lang afstand. Hvis man vender sig om, kan man helt nede i den anden ende, overfor Axeltorv, se en gruppe træer. Det er de sørgelige rester af Aborreparke-n, som i sin tid var en del af det parkbånd, som blev anlagt på det gamle voldterræn, da byens befæstning midt i 1800-tallet blev opgivet.

Rådhusvinen har fået fodfæste i et lille indhak, hvor stammen er beskyttet. Én enkelt plante spænder over både Studiegaarden og Bispegaarden, i alt omkring 40 meter. Hvis facadeplanterne først får fat, kan de få en størrelse, som matcher byens skala. Hvor Nørre Kvarters stræder gennemgående er for snævre til at have egentlige træer i gaderummet, så er facadeplantninger som denne derfor en oplagt måde at få mere grønt i gaderummet på. De kan opnå et bladvolumen og dermed en luftrensningseffekt som de største træer uden at blive for store i gaderummet. De tåler hård beskæring, de tåler de barske vilkår - og så opløder de gaderummet både visuelt og akustisk.

Herover er det et kig gennem Stu-di-stræ-de mod vest, hvor SAS-hotellet lukker udsigten. På den anden side af H.C. Andersens Boulevard kan man lige skimte en gruppe træer i resterne af det, der engang var Aborreparke-n.

Her er det Studiestræde set den modsatte vej. Studiestræde er så godt som vegetationsløs, men en stor rådhusvin op mod Frue Kirke, hvor Studiestræde munder ud i Bispetorvet, kan ses fra det meste af gaden (se Grønne lunger pp. 46-47)

... og så en enkelt skabelonmalet rose.

Bispetorvet

Bispetorvet ligger, hvor Studiestræde munder ud i Nørregade. Hvis man ser på Geddes kort (p. 18), er der ikke nogen plads på stedet. Bispetorvet er lavet for at skabe plads foran Frue Kirke med dens meget store bygningsvolumen, og de fem klippede platantræer på torvet står som en pendant til de græske søjler, der har markeret kirkens indgang siden rekonstruktionen efter det engelske bombardement i 1807, som lagde store dele af kvarteret i ruiner.

Bispetorvet er en af Københavns mindre velfungerende pladser. Indretningen med mange faste elementer på fladen, den begrænsede størrelse og beliggenheden tæt op ad en støjende Nørregade gør tilsammen, at den ikke kan bruges til arrangementer. Yderligere ligger pladsen i skygge størstedelen af dagen, så den har slet ikke samme brugs- og opholdsværdi som for eksempel Tokanten eller Gråbrødretorv. For det meste er der langt flere, som sidder i eftermiddagssolen overfor på de lave trin op til Vor Frue Kirkes indgang.

Billederne øverst til højre er taget mens kvarterets mange universitetsstuderende har ferie, men store dele af året er pladsen fyldt med cykler. Cyklerne skal være her, for en grøn by må nødvendigvis give forgængere og cyklende gode vilkår. Der er blot i dag alt for lidt cykelparkeringskapacitet i kvarteret - og så mangler cyklister at udvikle en form for cykelparkeringskultur.

Platantræet er let at kende på den karakteristiske afskallende bark. Det er et godt bytræ, som tåler vilkårene i byen, vokser hurtigt, og tåler en hård beskæring og tildannelse. Man kan lave kasseformede, søjleformede, sikkert også spiralsnoede plataner, eller lade det vokse frit som den store platan på Gråbrødretorv. Med tiden får den klippede platan en næsten gestaltagtig fremtræden med stærk karakter selv i vintermånederne.

Herover er det Bispetorvet med Bispegaarden og Sankt Petri Kirkes barokspir bagved. Med mange faste elementer: bænke, blomsterkummer, Reformationsmonumentet og de fem klippede plataner har pladsen begrænset brugsværdi.

De fem plataner står som pendant til den græske søjlegang, som markerer indgangen til Vor Frue Kirke.

I sommerferietiden kan man være heldig at opleve pladsen nogenlunde tom. Men for det meste er den fyldt med parkerede cykler.

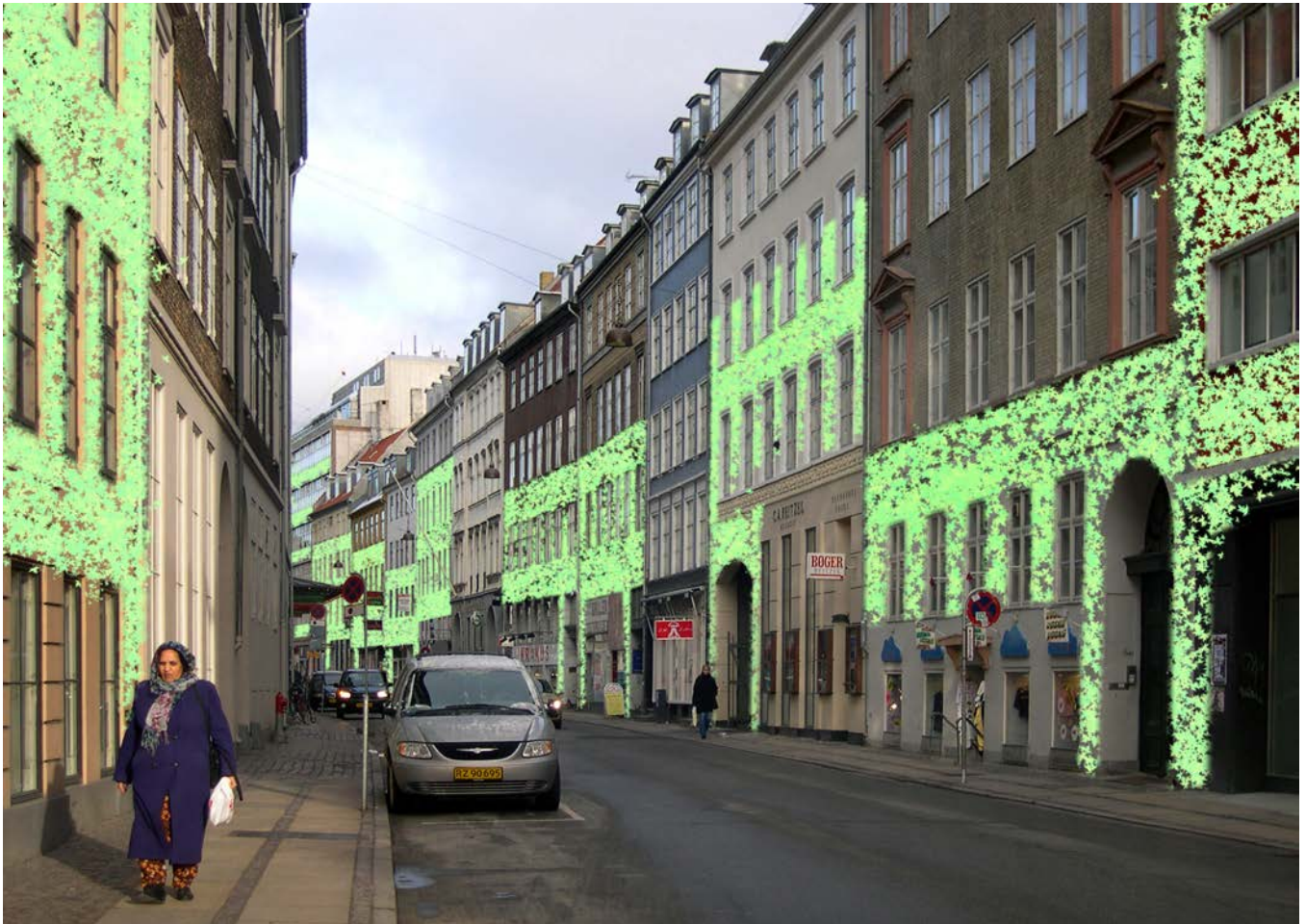
Nørregade

Sankt Petri kirke har ud mod Nørregade fire lindetræer, som står virkelig flot i gadebilledet, ikke mindst når de ved løvspring og i efterårstiden indfanger eftermiddagslyset. Samtidig har man her en sjælden mulighed for at komme bag om muren og opleve de imponerende stammer på tæt hold.

Hvor platanerne på Bispetorvet blot få skridt længere nede ad gaden er meget geometrisk tildannede, bliver disse lindetræer klippet, så man oplever det som en naturform - og endda har man styr på størrelsen. Til forskel fra platantræerne går der da også flere år imellem, at disse lind skæres tilbage.

Nørregade er stærkt trafikeret, og særlig op mod Nørreport bliver støjniveauet skingert. Nørre Voldgade har da også ifølge de kommunale støjkort et støjniveau på over 65 db.⁶⁷ Støjen opleves endnu stærkere i de snævre gadeudmundinger ud til de store støjkorridorer, hvor lydbølgerne står frem og tilbage mellem de hårde facadeflader. Man kunne her overveje at anvende facadebeplantninger som støjdæmpning. Det ville kunne mindske den hårde resonans og dermed gøre støjen i disse lydtrage mindre ubehagelig.

Facadebeplantninger kunne måske få en rolle som lyddæmpende foranstaltning på støjplagede steder som Nørregade op mod Nørreport. Det ville i givet fald være en smuk løsning.

Ud mod Nørregade har Sankt Petri Kirke en række lindetræer, som står meget flot i gadebilledet (se Grønne lunger pp. 42-43).

Sankt Petri Kirke

Arealet omkring Sankt Petri Kirke er det eneste sted i kvarteret, hvor der er offentlig adgang til et have- eller parkagtigt rum. Børnene fra Sankt Petri Skole overfor er flittige brugere, børnehaven har deres hjørne af området, hvor der leges, bades og spilles bold, og mange lægger lige vejen igennem for at sidde en stund, eller måske blot for at få færtten af jord. Her er ingen sofistikeret havekunst, ingen blomsterbede og fontæner, kun træer og græs.

Den første kirke på stedet omtales i begyndelsen af 1300-tallet. Det arde murværk vidner om en lang, omskiftelig historie, og efter reformationen blev kirken en tid brugt som ankersmedje. Sankt Petri Kirke fremstår i dag med en distinkt barok-arkitektur, og gravkapellerne bag kirken er et i dansk sammenhæng enestående bygningsværk.

Omkring kirken var der tidligere gravpladser, men ved den nyligt afsluttede restaurering samlede man nogle af gravstenene i to tableauer, som får en næsten zen-haveagtig karakter, når sneen lægger sig.

I dag er området omkring kirken stadig meget nyopryddet. Det ville være godt for dyrelivet, om der blev lidt mere tilgroet i hjørnerne. Dette grønne område udgør sammen med haverne ved Valkendorfs Kollegium et relativt stort samlet grønt område i Nørre Kvarter, som giver denne del af kvarteret masser af fugleliv. Dette ville styrkes yderligere, hvis man fik etableret bedre grønne forbindelseslinjer til Ørstedsparken (se pp. 45-47).

I løbet af de seneste par år er det meste af græsset blevet slidt ned. Brugen af anlægget må derfor justeres, hvis det skal forblive et *grønt* anlæg (se pp. 72-73). Dette understreger blot, at inddragelsen af de lodrette flader er uomgængelig, hvis man vil øge det grønne volumen i den tæt bebyggede by.

Billederne på dette opslag er fra det grønne område omkring Sankt Petri Kirke, som er en af Nørre Kvarters vigtigste grønne lunger.

Sankt Petri Kirkes spir set fra Larslejsstræde.

Facaden med de ovale vinduer er gravkappellernes sydfløj. Muren på billederne herover vender ud mod Larslejsstræde.

De store knortede Lindestammer ud mod Nørregade, hvor skuddene år efter år er skåret tilbage, fremstår særlig markante om vinteren.

Larslejsstræde

Alfred Larsens tegning til højre giver et godt billede af Larslejsstræde sidst i 1800-tallet.⁶⁸ Hovedtrækkene er let genkendelige, omend meget er forandret siden da. De åbne rendestene er kloakerede, brostenene er asfalteret over, Sankt Petri Skole og Stiftelsesbygningen blev nyopført i 1899 og byggelinjen blev ved den lejlighed rykket tilbage, så Larslejsstræde også fik fuld bredde det sidste stykke op mod Voldgaden, som længe blot var en stiforbindelse.⁶⁹ Det blå hus på venstre hånd er det samme, men man ved, at der først i 1800-tallet var stald på 1. sal. Til højre står præstegårdens staldlænge og gravkapellerne som før, ligesom muren ind til Sankt Petri Kirke, hvorfra de store træer strækker deres kuplede kroner ud over gaden og - fuldstændig som på Alfred Niensens tegning - artikulerer, kontrasterer og opbløder gaderummet.

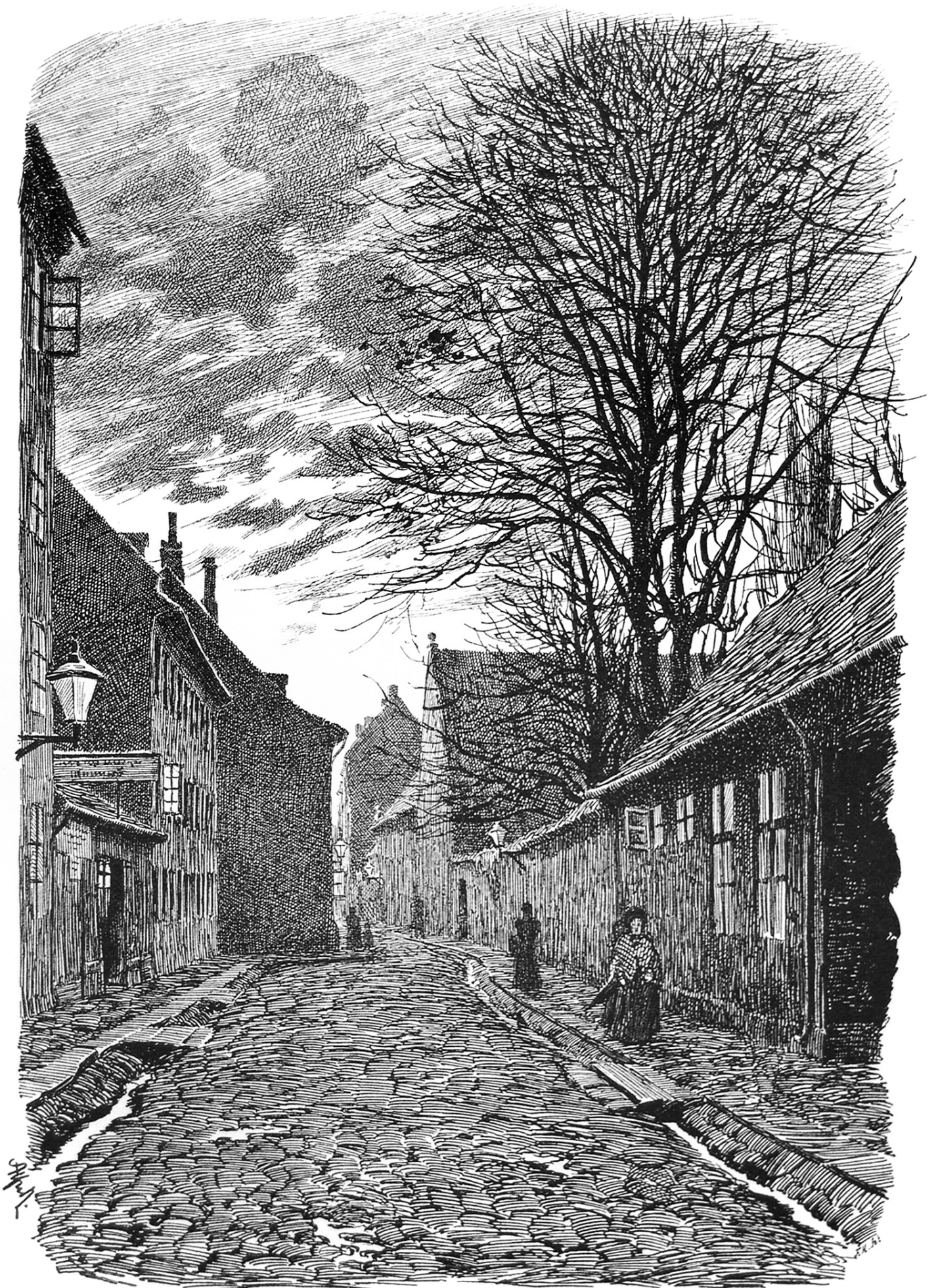
Det kan kun næsten ses af den lille gengivelse af det gamle fotografi til højre. Men efter Stiftelsesbygningen, som stadig står halvt ude i gaden, er der træer, som markerer sig i gaderummet fra venstre side, ligesom der igen kan anes trækrone i højre side lige inden den høje bygning op mod Nørre Voldgade. Af Geddes topografiske kort fremgår det, at der i Larslejsstræde i 1757 var fem af sådanne åbninger i husrækkerne mod gaden (se p. 18). I dag er der kun tre tilbage, hvoraf kun kirkepladsen har træer, som markerer sig i gaderummet. Men det var oplagt for udviklingen af gaderummet og helt i tråd med kvarterets tradition at plante træer i de to øvrige åbninger, ved Sankt Petri Skoles skolegård og ved indkørslen til TDC.

I sit lille skrift om Larslejsstræde fra 1923 beskriver O.C. Nielsen "Sankt Petri Kirkegaards solide Hegn, hvor Vildvinen vælder ud over Muren."⁷⁰ Man kunne godt bruge lidt mere af den slags vildskab i gadebilledet.

Larslejsstræde er et godt eksempel på, hvordan træerne i Nørre Kvarter står inde i karreerne og herfra rækker deres kroner ud i gaderummet.

Fotografiet nedenfor, som er fra før 1894, viser Larslejsstræde ved den gamle stiftelsesbygning.⁷¹

Alfred Larsen, parti fra Larslejsstræde (tegning fra før 1894).

Sankt Peders Stræde

Efter de store brande gjorde man ofte gaderne bredere ved genopførelsen og rettede dem ud, så de ville blive mindre brandfarlige og mere i tråd med de klassicistiske bybygningsidealer. Sankt Peders Stræde blev således også gjort bredere efter branden i 1795, som var hård ved Nørre Kvarter. Men Sankt Peders Stræde bevarede dog sin lange bløde bue, som lader facaderækken på den konkave side komme fornemt til udtryk.

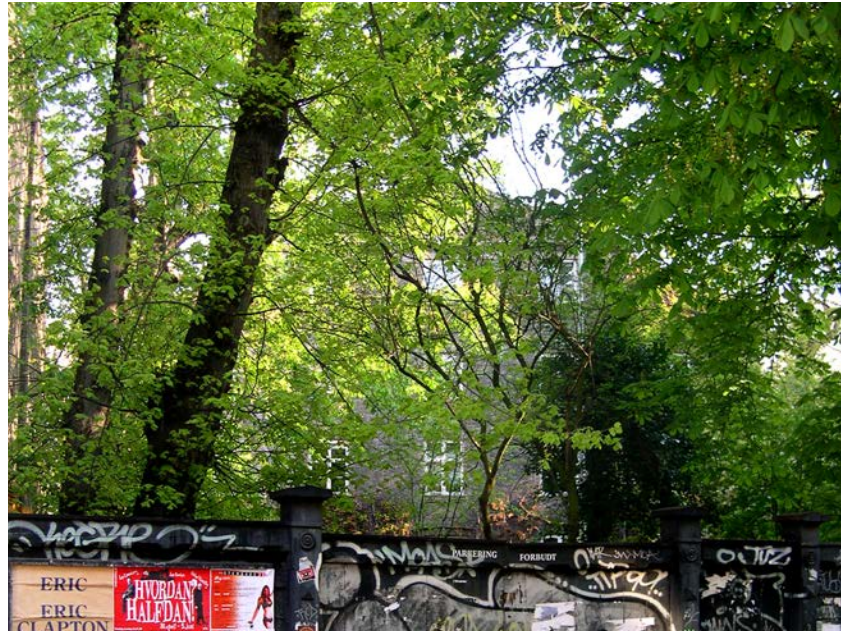

Trods den gennem tiderne stadig tættere bebyggelse har Sankt Peders Stræde bevaret en række åbninger og tilbagelægninger i husrækken, hvorfra trækroner markerer sig i gadebilledet og giver et meget smukt modspil til bygningernes arkitektoniske formsprog. På nordsiden er det foran Valkendorfs Kollegium (1) og Sankt Petri Kirke (3), mens det på sydsiden er en let tilbagelægning ved nr. 19 (2), hvor Larslejsstræde munder ud i Sankt Peders Stræde. Denne tilbagelægning har givet plads til dels en rådhusvin, som lige kan anes på billederne øverst på næste side, dels et træ i hjørnet mod nr. 21.

Dette træ gav sammen med de store trækroner langs nordsiden en fin rytme i gadeforløbet, men i 2006 bukkede det under for elmesygen. Sammen med Larslejsstræde er Sankt Peders Stræde de to stræder i Nørre Kvarter, hvor dette samspil mellem trækroner og gaderum er bedst bevaret. Det ville derfor være oplagt i nærmeste fremtid at genplante et træ på dette sted.

Sankt Peders Stræde har en sekvens af trækroner, som markerer sig flot i gadebilledet. Billederne på denne side er set fra øst mod vest, hvor billederne på modstående side er set den modsatte vej, fra vest mod øst.

Teglårdstræde og Sundhedshusets plads

Teglårdstræde ligger i kvarterets stille ende. Pulsen er langsommere, og man ser det ved, at kaprifolier, roser og stokroser klarer sig bedre i gaderummet. Foran Kulkafeen er der også et elmetræ, som med årene har fået godt fat - det ses dels på billedet til højre, dels i højre side af billedet ovenfor. Men der er al sandsynlighed for, at det i løbet af få år bukker under for elmesygen.

I mange år havde Teglårdstræde et buet forløb, som mod syd mundede ud i Sankt Peders Stræde længere mod vest. Men efter branden i 1728 blev gadeforløbet ændret, så det lå i direkte fortsættelse af Larsbjørnsstræde.⁷²

Omkring midtvejs i Teglårdstræde er der foran Sundhedshuset en pladsdannelse, hvor man har plantet tre lindetræer. I løbet af få år vil deres kroner begynde at tegne sig i gadebilledet. Man har også sat plantestativer op til kaprifolier. Men de står så små og magtesløse på den kolossale bagmur. På et sted som her ville det være flot at lave en langt mere omfattende facadebeplantning, så hele den tomme gavlvæg mod nr. 12 var dækket. Hvis man ligeledes på de to vinduesfacader omkring pladsen etablerede en beplantning med kandelaberklippede rådhusvin (se *Grønne lunger* pp. 45-46), så ville man have opnået en markant grøn plads, som på mange måder også ville være en *sund* plads.

Ligesom i Sankt Peders Stræde er der i Teglårdstræde-Larsbjørnsstræde mulighed for, at træer kan markere sig i gadebilledet tre steder. Først fra Sundhedshusets plads - på billedet herover lige før det gule hus på venstre hånd. I Larsbjørnsstræde er der åbninger i facaderækken dels umiddelbart efter det solbeskinnede gule hus på venstre hånd, dels næsten nede mod bunden, hvor der indtil for nylig stod et akacietræ på højre hånd (se p. 23).

Teglårdstræde ligger i kvarterets stille ende. Man ser det også ved, at kaprifolier, roser og stokroser klarer sig bedre i gaderummet. Herunder har en elm fundet fodfæste foran Kulkafeen.

Ud til Teglårdstræde ligger en lille plads foran Sundhedshuset. Her er der plantet tre lindetræer, som i løbet af ganske få år vil markere deres krone i gadebilledet. Denne plads har mange muligheder, og Sundhedshusets bogcafé er begyndt at have udeservering i sommertiden, men uden for butiksstrøget er det en påfaldende stille plads.

Billedet herunder er et kig fra Sundhedshusets plads ind til Teglårdstræde 12. Her findes to bindingsværksslænger fra begyndelsen af 1700-tallet, som har overlevet alle de tre store brande.

Portåbninger

Porten er en indgang til en anden verden, og ofte er det markeret med dekorationer og kunstnerisk udsmykning, materialeskift og fint forarbejdede belægningsdetaljer, at man her træder ind i en ny virkelighed. Mange af disse detaljer er praktisk forankrede - bordursten og hjørnebeskyttere for at hjælpe tungt læssede vogne sikkert gennem de smalle rum, og navneskilte for at vi kan finde vej - men de har alle fået en særlig opmærksomhed.

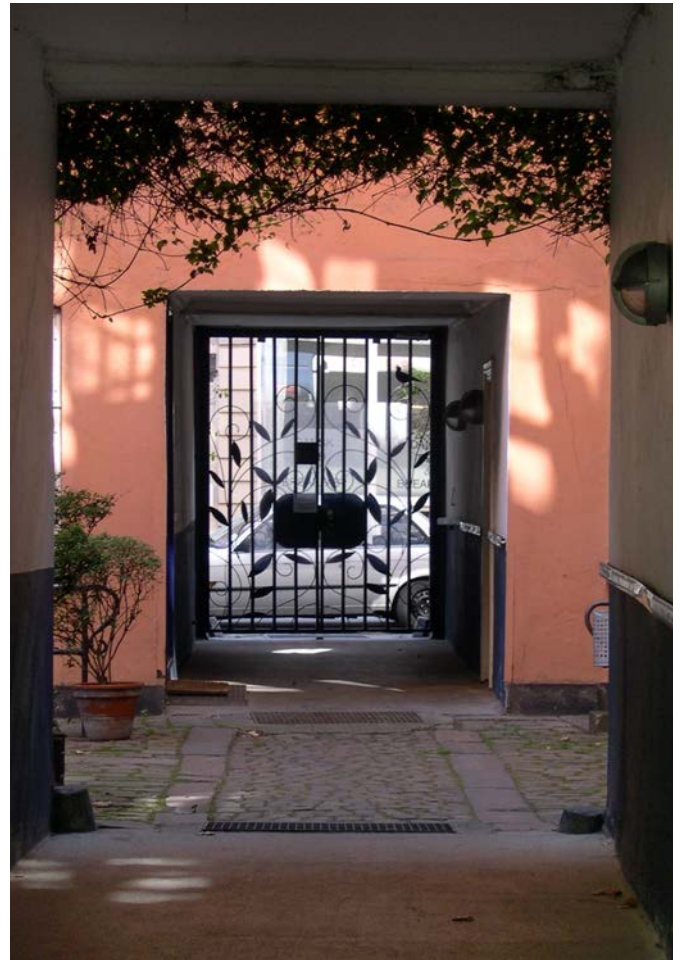
Porten er som en indramning af et billede, og selvom man ikke har ærinde derinde, ser man disse billeder, når man bevæger sig gennem gaderne. Når man så bevæger ind sig gennem portene, åbner billedet sig, og man oplever ofte at træde ind i en helt anden virkelighed. En solsort synger i stilheden, luften er frisk fra vegetationen, som vokser mere beskyttet herinde, bilosen er erstattet af blomsterdufte, det merkantile afløst af små tegn på mennesker, der bor på deres sted. Gadens inferno af sanseindtryk er lagt bagude, og gårdrummets anderledes sindige puls bringer os langsomt i ro.

Herover er det til venstre det billede, som toner frem, når den tunge port til Bispegaarden langsomt åbner sig. Ved siden af er det samme portrum set på vejen ud. Tilsvarende er billedparrene øverst og nederst på næste side samme port set i hver sin retning. Portåbningerne er af stor betydning for byens oplevelsesrigdom, og man kunne ønske sig flere visuelt åbne porte i kvarteret. De formår at bringe det grønne ud i selv det tørreste gaderum - som for eksempel porten øverst på næste side, som er åben for indblik, uden at give adgang. Et tættere gitter kunne filtrere kigget stærkere og endda lade dagslys ind i portrummet. Er det ud til en meget støjende gade, kan man som i Nørre Voldgade 16 og 46 bruge glaslukning (se pp. 125 & 68).

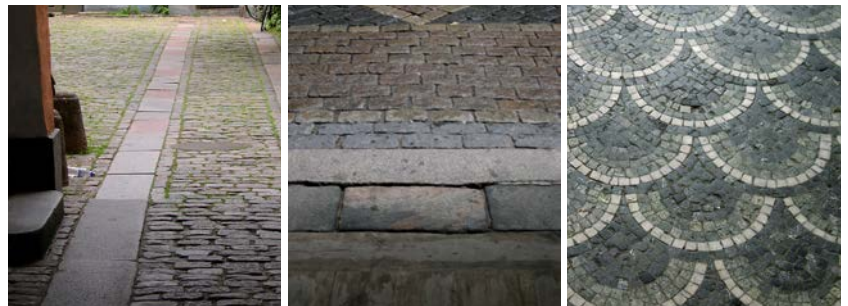
Herover ses til venstre et kig ind gennem Bispegaardens portrum, og til højre er det kigget tilbage over Frue Plads.

Herunder vises et kig fra første til anden baggård i Teglgårdstræde 12.

Herover ses til venstre et kig ind gennem gitterporten til Sankt Peders Stræde 26 - og til højre et kig tilbage mod porten.

Nederst er det indgangsporten fra Studiestræde til Studiegaarden, set i modstående retninger.

Jarmers Plads og Nørre Voldgade

Jarmers Tårn har sit navn efter vender-høvdingen Jarumar, som i 1259 angreb København på dette sted. Dengang var der tale om simple træpalisader. Det grundmurede tårn er langt senere, og det forsvandt siden i højere volde for først at komme til syne, da man i 1860'erne sløjfede voldanlæggene. Jarmers Tårn ligger i dag som en lille fortidsboble midt i et af byens travleste trafikknudepunkter. Tre store akacietræer danner sammen med tårnet en markant skulptur i gadebilledet, også takket være de markante 'gamacher' af vedbend, som giver træerne en næsten antropomorf fremtræden og tableauet en visuel tyngde hele året rundt.

De to historiske billeder på næste side giver en fornemmelse af transformationen fra lukket middelalderby til moderne metropol. Nørre Voldgade var tænkt som en statelig boulevard med ridesti langs Ørstedsparken - et billede på en ny tids ønsker om lys og luft og større skala. I dag er det en af byens hårdt trafikerede gennemfartsveje, med et støjniveau over 65 dB og en uacceptabelt høj partikelforurening fra udstødningen fra de endeløse korteger af biler. Det er derfor dobbelt vigtigt at passe på vejtræerne, som absorberer en god del af partikelforureningen (se pp. 11-13).

Men 1890'ernes elegante boulevard er endt som parkeringsplads, hvor træerne har det rigtig dårligt i den tæt forseglede, hårdt komprimerede jord, og mange er alvorligt sårede af påkørsler. Under asfaltdækket er der nærmest ørkenagtigt tørt - det eneste rigtige ville være en åben belægning, som sikrer træerne tilstrækkeligt med vand, luft og næring. Der er efterhånden rigtig mange huller i trærækkerne. Hvis ikke man får åbnet belægningen og sat beskyttelse op, er det blot et spørgsmål om tid, før de alle er bukket under.

Herover er det Jarmers Tårn, det eneste bevarede af Nørre- og Vestervolds forsvarsmure. Man kan lige ane Nørre Voldgade bag tårnet.

Nedenunder ses Nørre Voldgade set mod Jarmers Plads.

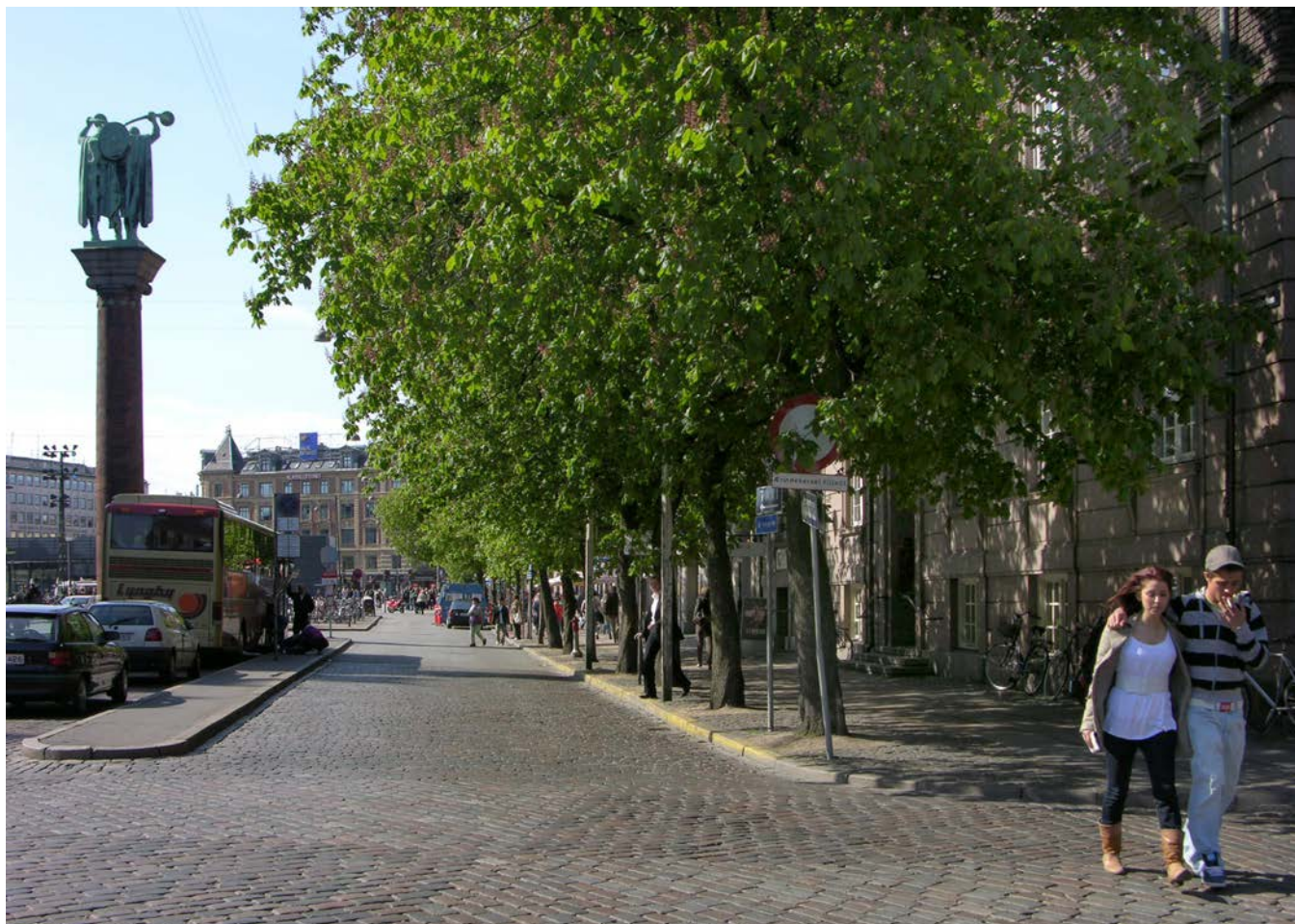
Øverst til højre ses en tegning af Fattig-Holm fra omkring 1840, som viser Nørre Voldgade ved Larslejsstrædes udmundning.⁷³

Til højre er det et fotografi fra omkring 1890 af Nørre Voldgade set fra Jarmers Tårn.⁷⁴ Dengang en statelig boulevard med plads til ridesti og mange træer. I dag (billedet nederst) trafikkorridor og parkeringsplads.

Asfalteringen af parkeringsarealerne er en rigtig dårlig løsning for vejtræerne. Hullerne i asfalten er helt ned til 1 m² i størrelse og jorden er hårdt komprimeret af den tunge trafik, så træerne langs Nørre Voldgade har det gennemgående dårligt og bukker ét efter ét under for vilkårene.

Vester Voldgade

Fra Vartov og Farvergade op langs Rådhuspladsens østlige side har Vester Voldgade en flot række af røde kastanjer. Den slutter lige inden Vestergade, så den del af Vester Voldgade, som fortsætter langs Nørre Kvarter, har ingen træer. For blot få år siden havde Vester Voldgade langt mere trafik. Men i forbindelse med omlægningen af Rådhuspladsen forud for Kulturby 96 blev trafikbelastningen markant mindre. Man kunne derfor med rimelighed ændre gadeprofilen, så træerækken og det boulevard-brede fortov blev gennemført helt op til Jarmers Plads. Herved ville man opnå at få markeret den historiske bys afgrænsning langt tydeligere end i dag.

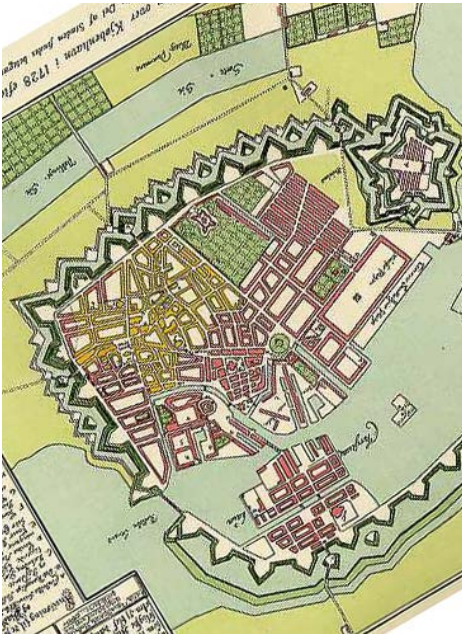
Kastanjer er umiddelbart et meget skyggegivende gadetræ. Man kunne derfor overveje i stedet at vælge lindetræer ligesom langs Nørrevold. Lindetræer tåler regelmæssig tilbageskæring, og man kunne hermed styre størrelse og skygning langt mere præcist.

De gamle fotografier på modsatte side giver et godt billede af, hvordan byens afgrænsning var klart defineret af voldanlæggene, før befæstningsværkerne blev sløjfet. Det øverste af billederne er taget cirka samme sted som billedet med lurblæseren. Det midterste billede er fra Hahns bastion, som lå ud for strækningen mellem Vestergade og Studiestræde. Ved bastionerne dannede voldens foldninger en lille plads mod voldgaderne.

Det nederste billede er fra Kirsebærstien, som man kaldte stien langs ydersiden af voldene. Det var en yndet gåtur på den tid, som havde en vis romantisk aura omkring sig. Voldanlæggene var bevogtede, men for en lille skilling kunne man købe sig adgang. Ideen om at lave parker i det gamle voldanlæg kom således ikke ud af den tomme luft.

På denne side er det billeder af de røde kastanjer, som står på Vester Voldgade fra Vartov til Vestergade. Man kunne med fordel gennemføre denne træerække til Jarmers Plads.

Kortet herover giver et billede af København efter den første store brand i 1728.⁷⁵

Overgangen mellem by og voldanlæg var helt præcis. Billedet øverst til højre er fra Vester Voldgade, hvor Rådhuset i dag ville ligge på højre hånd. Billedet i midten er fra Vester Voldgade ved Hahns bastion, cirka hvor man i dag finder busterminalen på Rådhuspladsen. Voldanlæggene var tilplantede, og Kirsebærstien langs ydersiden (billedet nederst til højre) var en yndet gåtur for byens borgere (foto fra 1873).⁷⁶

Herunder er det Vester Voldgade i dag, set i retning mod Rådhuset. Gaderummet er her bredt nok til at kunne rumme gadetræer.

Lodfoto over Nørre Kvarter med Ørstedsparken mod nordvest fra 2003.

Nørre Kvarters karreer

Det bånd af parker, som i slutningen af 1800-tallet blev anlagt på Københavns voldterræn, er af vital betydning for den københavnske bynatur.

Herunder er det et parti fra Ørstedsparkens sydligste ende, hvor man gennem efterårsløvet lige netop kan ane husrækken langs Nørre Voldgade.

Registreringskort over Nørre Kvarter

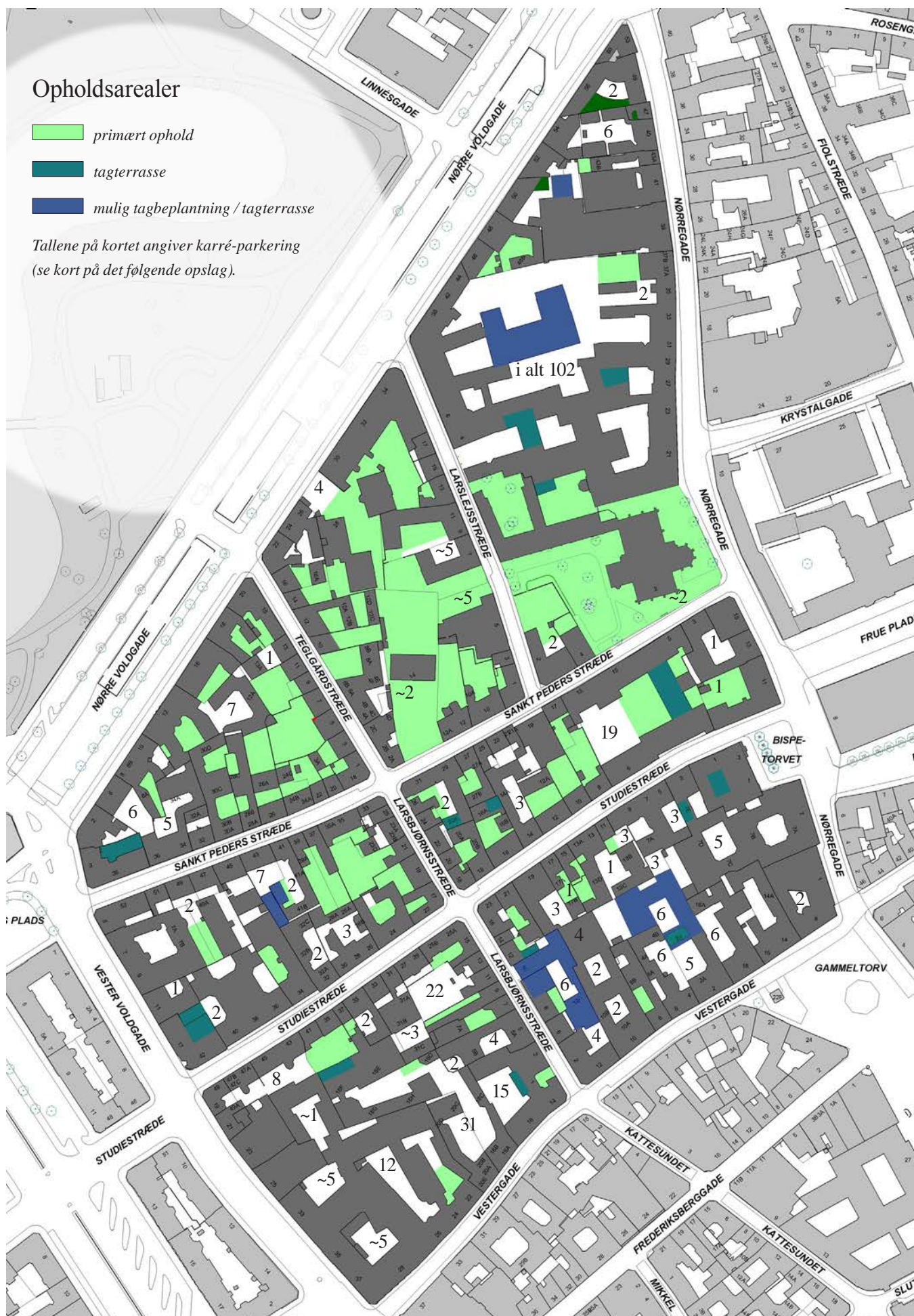
I dette kapitel er der samlet en række kort over Nørre Kvarter, som er udarbejdet på baggrund af en registrering gennemført i løbet af sommeren 2004 til projekt *Nørre Kvarters grønne lunger*. Det drejer sig om kort over friarealernes anvendelse til henholdsvis ophold og parkering, kort over belægningstyper samt et kort med angivelse af, hvor arealer er sammenhørende - eller der kunne være fordele forbundet med gårdsammenlægninger.

Kortet på modstående side er et lodfoto fra Cowi. Det giver et godt overblik over området. Man fornemmer stadig, hvordan Nørre Kvarter frem til opgivelsen af Københavns fæstningsanlæg i 1850'erne udgjorde byens vestlige udkant. Vester Voldgade og Nørre Voldgade løb dengang langs indersiden af voldterrænet, og hvor de to gader mødes, kan man stadig i dag se den cirkelformede rest af Jarmers Tårn, som knejsede over byens mure.

Uden for voldgaderne lå byens forsvarsværker, og Ørstedsparken (og den lille flig af Aborrepareren i kortets nederste venstre hjørne) er stadig væk et levn fra de voldanlæg, som var med til at beskytte byen. Voldgravens zigzag-forløb, som var lavet for at kunne beskyde en indtrængende fjende fra siden, kan stadig følges op igennem det bånd af parker, som efter opgivelsen af byens befæstningsanlæg blev anlagt på det gamle voldterræn: Fra syd mod nord er det Tivoli, Aborrepareren, Ørstedsparken, Botanisk Have, Østre Anlæg til Kastellet.

Dette parkbånd - og for Nørre Kvarters vedkommende særlig Ørstedsparken - er af vital betydning for den københavnske bynatur. Fuglene trækker tilbage hertil om vinteren, ræven holder til her og aflægges kun natlige besøg i kvarteret. Nye dyr og planter er klar til at rykke ind herfra og genoprette den økologiske balance, hvis den har været forstyrret i en lille grøn enklave. Nørre Kvarters artsrigdom og biologiske stabilitet er således afhængig af forbindelseslinjerne til dette nærmeste større samlede grønne område.

Nørre Kvarter - karré-arealer primært anvendt til ophold.

Lodfotografiet tydeliggør, hvad man kan fornemme, men ikke vide, ved at bevæge sig i gaderne, at store dele af Nørre Kvarter er så tæt bebygget, at der stort set ikke findes grønt. Dog kan man midt i kvarteret, omkring Valkendorfs Kollegium og Sankt Petri Kirke, iagttage en zone, hvor der findes mere sammenhængende grønne områder.

I den tætteste bydannelse er de grønne arealer både få og små. De grønne enklaver, som findes, er ikke bare under stort kulturtryk fra den fortættede menneskelige aktivitet og tilstedeværelse, men er ofte også dårligt forbundne med andre grønne områder. Derfor finder kun et meget lille antal arter umiddelbart egnede livsbetingelser i den tætte by små støjplagede grønne enklaver. Men biologiske systemer er afhængig af artsrigdom og komplekse sammenspil mellem et stort antal arter for at kunne opretholde den økologiske balance. Man kunne derfor sætte som et overordnet mål for en byforgrønnelse af et område som Nørre Kvarter ikke bare at øge omfanget af det grønne volumen, men også at øge dets kompleksitet og mindske fragmenteringen, så det grønne i højere grad kom til at udgøre et samlet biologisk system. Ved at styrke de grønne forbindelseslinjer, dels internt i kvarteret, dels mellem det centrale grønnere område og parkbåndet, ville man give betingelser for større biodiversitet og større økologisk stabilitet - og samtidig også en større oplevelsesrigdom.

På kortet overfor er de gårdarealer, som primært bliver anvendt til ophold, markeret med grønt. Det svarer i store træk til den centrale grønne zone, man kan se af lodfotografiet. Det er således godt halvdelen af kvarterets friarealer, som har opholdskvaliteter og bliver brugt til ophold (57%, se p. 137). De mørkegrønne felter angiver bygninger med nuværende tagterrasser. De findes typisk på side- og baghuse, inde i karreerne. De mørkeblå felter angiver bygninger med tage, hvor man ville kunne indrette taghaver. Størstedelen af kvarterets gamle bygninger har tegltage med stor taghældning, hvor det vil være problematisk at anlægge taghaver, både fredningsmæssigt, æstetisk og bygningsteknisk set. Mulighederne for at anlægge taghaver er derfor begrænsede i Nørre Kvarter og findes først og fremmest ved kvarterets moderne infill-byggeri, som typisk har fladt tag.

Stort set alle tagkonstruktioner ville uden videre kunne bære et sedumtag med en beplantning af en række forskellige stenurter. Med dets meget tynde vækstlag vejer det ikke ret meget, og med sine ofte rødlig nuancer og forskellige blomstringsperioder kan det være et meget smukt element i

Ørstedsparken

Styrkelsen af de grønne forbindelseslinjer til parkbåndet mod nordvest er vigtig for opretholdelsen og udviklingen af Nørre Kvarters biodiversitet.

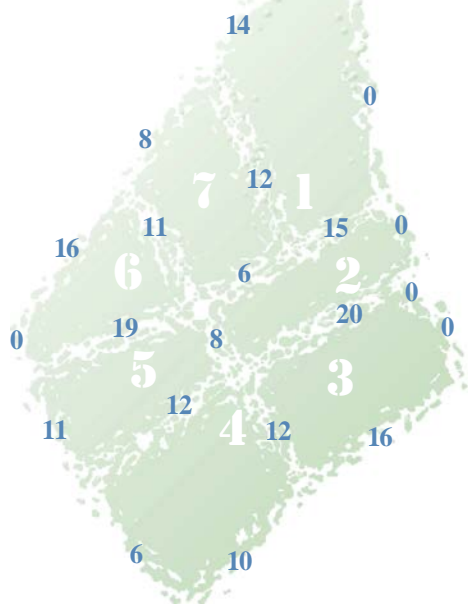
Rundt omkring i Nørre Kvarter finder man mange små grønne oaser med store opholdskvaliteter, som til højre en gård i Sankt Peders Stræde 26. Herunder er det et eksempel på et sedumtag.

Nørre Kvarter - karré-arealer primært brugt til karré-parkering.

Bispetorvet.....	0
Larsbjørnsstræde.....	20
Larslejsstræde.....	13
Nørre Voldgade.....	38
Nørregade.....	0
Sankt Peders Stræde.....	40
Studiestræde.....	32
Teglårdstræde.....	11
Vester Voldgade.....	17
Vestergade.....	26

I alt gadeparkering i Nørre Kvarter..... 197

I Nørre Kvarter er parkeringskapaciteten i gaderummet udnyttet til det yderste - optimeret gennem systematisk ensretning. Herunder er det Sankt Peders Stræde og til højre Studiestræde.

det byggede miljø. Hvor man kan få blot lidt mere jord på taget, ville man kunne anlægge fritvoksende græstage, som med deres meget store bladareal pr. m² (se p. 55) markant ville kunne forøge kvarterets lungekapacitet. Rigtigt indrettet ville disse taghaver samtidig kunne blive en uvurderlig del af hverdagen for mange af kvarterets arbejdspladser. I en tæt bydannelse som Nørre Kvarter er disse tagarealer en interessant ressource, som burde udnyttes langt mere systematisk. Og til forskel fra de sparsomme friarealer i jordhøjde, er der heroppe i lyset ingen konkurrence fra parkerede biler.

På kortet overfor er gårde, hvor den primære funktion er parkering eller erhvervsmæssig af- og pålæsning, markeret med gult (i alt 39% af friarealet, se p. 137). Yderligere er der angivet, hvor mange parkeringspladser, der er i det pågældende gårdrum. I mange tilfælde er de enkelte parkeringspladser i gårdene ikke afmærket. Tallene beror således til dels på et skøn, dels på det brugsmønster, som har kunnet iagttages. Denne optælling giver i alt 365 parkeringspladser i Nørre Kvarters syv karreer.

På det lille kort i marginen er antallet af parkeringspladser i de enkelte gadetrækninger tilsvarende talt op. Langs Nørre Voldgade og Vester Voldgade er kun medregnet kantparkeringen, ikke parkeringspladserne i midterrabatten og langs Ørstedsparken. De 197 pladser svarer til det billede, man typisk kan iagttage på en hverdageftermiddag, hvor der ikke er medregnet kortvarige stop foran porte etc. Et sådant tal beror på en række skøn, og for eksempel Vestergade har forskellige regler for parkering på forskellige tider af dagen. Det reelle antal lovlige gadeparkeringspladser i Nørre Kvarter, hvis skiltning, friholdelse af portudkørsler og afstand til kryds skulle respekteres fuldt ud, ville nok ligge noget lavere, omkring 170 pladser. Omvendt vil man på lørdag eftermiddage og store gå ud-aftener kunne finde mere end 200 biler i gaderne. Men rundt regnet kan man sige, at Nørre Kvarter har næsten dobbelt så mange biler parkeret inde i karreerne som i gaderne.

Med lidt god vilje kan man finde eksempler på gårdrum med parkering, som samtidig er smukke, frodigt grønne rum, som inviterer til ophold. Men langt de fleste gårdrum med gode opholdskvaliteter, er gårdrum uden parkering, og omvendt har langt de fleste gårdrum med parkering ingen eller kun yderst begrænsede opholdskvaliteter. Dette ses tydeligt, hvis man sammenligner kortet over karré-parkering med kortet på det forudgående opslag over arealer med opholdsfunktioner (på www.jenshvass.com er det muligt at klikke frem og tilbage mellem HTML-udgaver af de enkelte kort). Typisk

Herover ses en detalje fra en pikstensbelægning i Bispegaarden, Nørregade 11, hvor vejbred har fundet fodfæste. Til højre er det en gård i Sankt Peders Stræde 27. Der er meget fine miljøkvaliteter forbundet med disse stenbelægninger, hvis sprækker lader vandet passere og giver rum for liv.

Der er mange alternativer til asfalten. Herunder har man netop anlagt et stykke med armeret græs i Sankt Petri Skoles gård, som indtil nu har været ren asfalt (se pp. 130-31).

er de mindst grønne gårde de gårde, hvor parkeringsmuligheden er udnyttet til det yderste, og de rareste og grønneste gårde at opholde sig i er dem, hvor parkering ikke er mulig, eller den har et klart afgrænset omfang.

Som man kan se af kortet til venstre, er der en nøje sammenhæng mellem asfalt- og betonbelægninger og parkeringsarealer. Alt for mange steder har bilerne fået lov til at trække deres livsfornægtende asfالتæppe med ind i karreerne. Man kunne derfor som en del af en levendegørelse og forgrønnelse af Nørre Kvarter stille som mål at afvikle en stor del af karréparkeringen. Den kan alligevel ikke forsyne bare en brøkdel af parkeringsbehovet for beboere, handlende og arbejdende, hvis alle skulle have deres biler med rundt overalt. I mange situationer kunne man ved at opgive blot nogle få parkeringspladser skabe markant bedre omgivelser for kvarterets beboere og arbejdende.

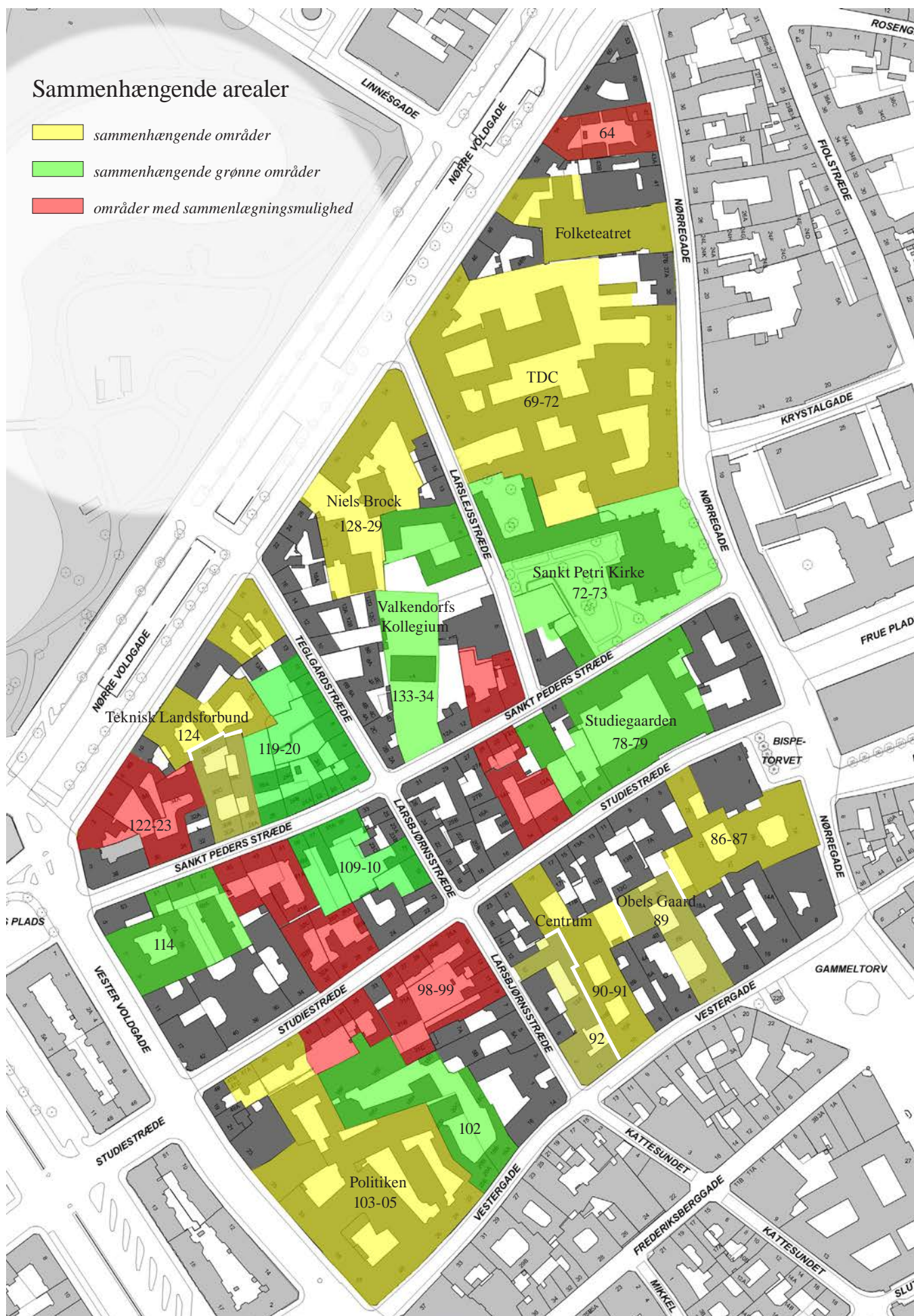
En systematisk byforgrønnelse ville derfor kunne støttes gennem offentlige initiativer til at begrænse brugen af de sparsomme kvadratmetre i gårdrummene til parkering. Som det er nu, har biler med parkeringsbehov samme ret til at købe sig ind på de sparsomme arealer som de mennesker, som bor og arbejder i kvarteret, selvom de ville have mindst lige så godt af at stå i en parkeringskælder - og bilen har ofte større købekraft, godt hjulpet af, at

en erhvervsparkeringsplads kan medregnes som en 'nødvendig' udgift, som kan trækkes fra i skat, mens beboere må betale skat af deres indkomst, før de kan konkurrere med bilerne om deres baggård. Arealerne er således reelt dobbelt så dyre ved rekreativ anvendelse.

Hvis man derfor indskrænkede fradragsretten for udgifter til parkeringsplads i Indre By til at gælde de dertil indrettede parkeringshuse og parkeringskældre, ville det måske kunne hjælpe med til at få bilerne ud af karreerne. Hvis man derudover fik lavet det effektive kollektive transportsystem, som en by som København behøver, hvis den skal vende en udvikling med stadig stigende trafik, så ville man gradvist kunne frisætte de sparsomme kvadratmetre inde i karreerne.

Selv der, hvor bilerne forbliver i karreerne, burde man alvorligt overveje at skifte de lukkede belægninger ud med mere åbne belægninger, således at alle karré-arealer i princippet blev en del af vandkredsløbet. Under asfalt- og betonlagene er der ørkenagtigt tørt. De lukker for næring, luft og vand til træer og facadeplanter. Det er derfor et mål i sig selv at få brudt disse flader op. Ja, mange steder er det et første skridt mod at få et sted levendegjort.

Nørre Kvarter - sammenhængende karré-arealer.

Herover ses en af mange opholdspladser ved den store gårdsanering i karré 6.

Nogle af kvarterets bedste gårdarealer er opnået ved gårdsaneringer, hvor man gennem at samle cykelparkering, renovation etc. samt at få ryddet op i mængden af skure og barakker har vundet muligheder for lege- og opholdsfaciliteter og en grad af grønt, som de enkelte gårde ikke ville have mulighed for hver især.

Herunder ses to gårde, som primært bruges til parkering - Studiestræde 40 og Nørre Voldgade 12A. Overalt hvor bilerne kommer frem, synes de at medbringe et livsfornægtende dække af asfalt.

Jeg skal ikke konkludere, at biler og grønt nødvendigvis er hinanden udelukkende. Kun, at man ved at bevæge sig rundt i kvarterets gårdrum må konstatere, at de ofte er det i praksis. Der findes som sagt eksempler på gårde, hvor der parkeres, som har store opholdsmæssige kvaliteter og som også har grønne elementer. Det er steder, som er store nok til at lave adskilte zoner, som f.eks. Studiegaarden i karré 2 (se pp. 78-79), eller det er gårde, hvor bilerne ikke kan - eller har fået lov til at - lægge beslag på alle kvadratmetre.

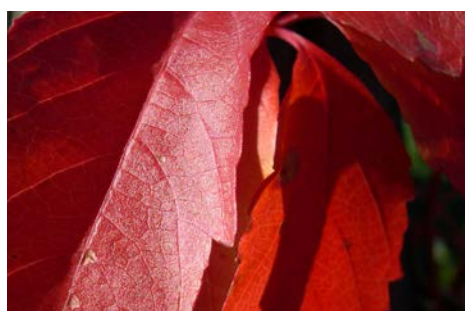
Selvom man kan komme langt med byforgrønning med udgangspunkt i det brugsmønster for Nørre Kvarter, som findes lige nu, så ville de miljømæssige forhold i en lang række situationer kunne forbedres radikalt, hvis man fik bilerne ud af karreerne. Mange af de steder, som nu er fyldt til bristepunktet med biler, ville kunne omskabes til gårdmiljøer med store grønne og rekreative kvaliteter.

Kortet på modstående side er lavet for at tydeliggøre, hvad der kan være svært at se af matrikelkortene i de følgende kapitler, hvordan en række af Nørre Kvarterets ejendomme har sammenhængende gårdanlæg - eller med fordel ville kunne få det. Der er for tydelighedens skyld brugt tre farver. Den gule farve angiver at det pågældende område er sammenhængende - for at tage et eksempel, så er samtlige syv gårdrum på Politikens område (den sydlige spids i Nørre Kvarter) forbundne med portgennemgange, selvom kortet viser dem som adskilte. Den grønne farve angiver nogle af de sammenhængende arealer og gårdkomplekser, som nu fremstår mest grønne. Nogle af kvarterets mest velfungerende opholdsarealer er opnået gennem gårdsaneringer. Den røde farve indikerer områder, hvor der potentielt er muligheder i at sammenlægge nu adskilte arealer.

Det kan være så simpelt, at man for eksempel i Sankt Peders Stræde 21-25 kunne udnytte pladsen bedre ved at etablere fælles renovationsområde og cykelparkering frem for som nu at have tre separate og hver især meget små gårdrum. Eller det kunne være som i Studiestræde 26-32, hvor man nu har to porte dør om dør, at man ved at blive enige om at bruge den ene til færdsel for begge gårde, kunne frigive arealet i den anden portpassage til for eksempel cykler og affaldscontainere.

Selvom den røde farve angiver, at der rent planmæssigt er mulighed for gårdsammenlægning, vil der i hvert enkelt tilfælde være mange faktorer, som skal overvejes, og det er ikke sikkert at det er en god idé. For eksempel er det svært at kombinere forskellige grader af offentlighed og privatliv.

Biofaktor

En biofaktor er et mål for omfanget af et områdes grønne elementer set i forhold til dets størrelse. Forskellige belægninger og beplantningstyper har forskellig biologisk aktivitet og tæthed - og dermed forskellig biofaktor.

Typisk vil biofaktoren være størst ved modne, højt udviklede biotoper som den frit voksede skov, som er karakteriseret af et komplekst samspil af et meget højt antal arter og organismer. Mange af vore kultiverede landskabstyper, både i landbruget og i byen, vil heroverfor have en lavere biofaktor. Typisk vil det være sådan, at jo højere kulturtryk (jo mere beskæring, høst og pleje, jo tættere bebyggelse og trafik) jo lavere vil biofaktoren være.

Den moderne by har gradvist fortrængt de grønne elementer, og i de grønne enklaver, som stadig findes mellem husene, er livsvilkårene mere dikteret af vedligeholdelsespraktiske rationaler end af forståelsen af det livsvigtige i at styrke symbiosen mellem menneske og natur. De nuværende byer er usunde og ubæredygtige og har udviklet et stadig mere kunstigt forhold til vores naturgrundlag. Men det behøver ikke at være sådan. Udviklingen kan vendes. Udviklingen *skal* vendes, og fremtidens bæredygtige by må nødvendigvis reetablere en tilknytning til naturen og blive reintegreret i levende systemer af langt højere kompleksitet. En højere biofaktor - det at fremtidens by rummer langt mere natur - er et mål for denne udvikling.

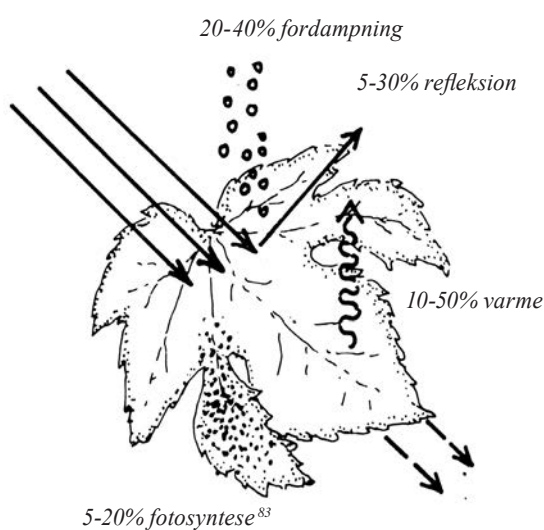
Biofaktor-beregningen stammer fra Tyskland, hvor den bliver brugt i byplanlægningen. Man kan for eksempel for et industriområde stille krav om en biofaktor på 0,4, for et boligområde 0,6 og for en børnehave 0,8. I Sverige har man tilsvarende eksempler på, at der indgår biofaktor-krav i lokalplaner. Herhjemme er brugen af biofaktor-beregninger endnu ikke så langt fremme, men det indgår for eksempel i grønne regnskaber for boligbebyggelser.⁷⁷

En høj biofaktor indikere en høj grad af fotosyntese. Når sollyset rammer planternes blade, sker der i bladernes grønkorn en fotosyntese, hvor kuldiioxid (CO₂) og vand (H₂O) omdannes til glukose (C₆H₁₂O₆) og ilt (O₂). En øget fotosyntese og binding af CO₂ i levende plantemateriale virker således positivt ind i det CO₂-regnskab, som verdenssamfundet i disse år er ved at gøre til målestok for indsatsen mod den globale opvarmning.⁷⁸ Gennem en systematisk byforgrønnelsesproces kan vi være med til at afbøde byens nu stærkt negative indflydelse på CO₂-regnskabet - og dén globale opvarmning, som truer med at accelerere globale klimaændringer.

Bladet er i al sin enkelhed en genial solfanger: skabt af fornyelige ressourcer, selvproducerende, selvforsynende, selvopretholdende, selvfornyende og fuldt recirkulerbar - alt sammen uden behov for lagringsmedier, lossepladser, transport og højteknologi. Og så findes bladet i et utal af smukke former.

Omfanget af planternes biologiske aktivitet hænger nøje sammen med bladarealet. Som man kan se af tabellen i marginen til venstre, har for eksempel uklippet græs langt større bladoverflade pr. m² end klippet græs. Der kan således være en faktor 100 til forskel, alt efter om man på en tagflade vælger en sedumbestantning af små stenerter eller et uklippet græstag. Tilsvarende er der bladarealmæssigt - og dermed også fotosyntesemæssigt og luftrensningmæssigt - stor forskel på, om man til en facade vælger rådhusvin, som

Af 100% lysindfald bliver:

Når lyset rammer et blad, aktiverer det en række processer, som har vital betydning for opretholdelsen af vore basale livsvilkår. Alene derfor er der al mulig grund til at styrke byens grønne lunger.

Fotosyntesen sker efter følgende formel:

Bladoverflade i m² pr. m² mur- og jordflade⁸⁴

Klippet græs 3 cm	6 m ²
Klippet græs 5 cm	9 m ²
60 cm langt græs	op til 225 m ²
Uklippet græstag	over 100 m ²
Sedum, til 8 cm	1 m ²
Sedum, meget tæt, til 10 cm	2,4 m ²
Rådhusvin/vildvin 10 cm tyk	3 m ²
Rådhusvin/vildvin 20 cm tyk	5 m ²
Vedbend 25 cm tyk	11,8 m ²

Biofaktor-beregning

	biofaktor	basis m ²	eks. 1 m ²	eks. 2 m ²	eks. 3 m ²	eks. 4 m ²
Belægninger						
Asfalt, beton	0,0	90	0	0	0	0
Brosten, grusflade	0,2	0	90	80	20	60
Piksten, armeret græs	0,4	0	0	0	60	0
Tætklippet græs	0,5	0	0	0	0	0
Fritvokset græs, stauedebed	1,0	0	0	10	10	30
Beplantninger						
Buskads og hække	1,5	0	0	0	0	0
Træer, mindre	2,0	0	0	0	0	0
Træer, store	3,0	0	0	0	0	0
Vand						
Vandkunst	0,5	0	0	0	0	0
Biologisk levende søareal	1,5	0	0	0	0	0
Facadebeplantninger						
Facadebeplantning, tæt/klippet	0,5	0	50	120	160	40
Facadebeplantning med volumen	1,0	0	0	0	0	40
Facadebeplantning med stort volumen	1,5	0	0	0	0	40
Tagbevoksninger						
Tagplantning, sedum	0,5	0	0	0	0	0
Tagplantning, fritvokset langt græs	2,0	0	0	0	0	0
Samlet grundareal		280	280	280	280	280
Biofaktor		0,00	0,15	0,31	0,42	0,58

Dette Excel-ark kan downloades fra www.jenshvass.com/agenda21/biofaktor.html

kun danner ét lag blade, eller en beplantning, som med tiden vokser sig stor og tyk. Endda vil der være situationer, hvor netop sedum og rådhusvin er den rette løsning.

I dagtimerne producerer 25 m² bladoverflade via fotosyntesen cirka 27 g ilt pr. time, hvilket modsvarer et menneskes forbrug. Hvis man korrigerer for nat- og vinterstilstand, går der på årsbasis omkring 150 m² bladareal til at producere ilt til ét menneske. Dette svarer således til omkring 40 m² rådhusvin, 10-15 m² tyk vedbendbevoksning, 1,5 m² langt, fritvokset tag eller et træ med en diameter på 5 m.⁷⁹

Biofaktor-beregningen er en måde, hvorpå man kan afveje de enkelte faktorer vægt og styrke og få et samlet *mål* for de grønne elementer. Ovenstående regneark er udarbejdet til vilkårene i tæt bymæssig bebyggelse. Her har hver belægnings- og beplantningstype fået tildelt en biofaktor, som afspejler forskelle i den biologiske aktivitet. Med dette regneark kan man beregne en given ejendoms biofaktor og afprøve, hvordan forskellige ændringer vil virke ind på biofaktoren. Regnearket er tilgængelig på www.jenshvass.com, hvor der også er yderligere instrukser om anvendelsen.

Med dette regneark kan man beregne en biofaktor for et givet område. Ved først at taste eksisterende forhold ind i venstre kolonne, kan man i de følgende kolonner se, hvordan man gennem ændringer af belægningstype og etablering af beplantning af forskellig beskaffenhed - gennem en sum af indsatser - kan etablere en ganske pæn biofaktor selv i en meget tæt bebygget situation som her.

Tallene i regnearket tager udgangspunkt i Studiestræde 5, se billederne på næste side.

Herover ses billeder fra Studiestræde 5, som er brugt som eksempel i regnearket.

I eksempel 1 er bagmuren mod nr. 5 tilplantet med rådhusvin i 4 meters højde, i eksempel 2 får rådhusvinen lov at løbe helt op i 10 meters højde, i eksempel 3 er der et yderligere etableret 40 m² facadebeplantning på gårdens vinduesfacader, mens der i eksempel 4 er brugt facadebeplantning med volumen og med stort volumen.

Samtidig er asfaltbelægningen i eksempel 1 skiftet med brosten. I eksempel 2 er der etableret et smalt bed i gårdens hele længde, i eksempel 3 er en del af brostenene erstattet med piksten, og i eksempel 4 er der indarbejdet et regulært grønt areal.

I regnearket på modstående side er Studiestræde 5 brugt som eksempel. Med en lille smal grund med for-, side- og baghus i 4-5 etager og et grundareal på 280 m² er Studiestræde 5 en typisk ejendom for Nørre Kvarter. Friarealet er 90 m², hvilket giver en bebyggelsesprocent på 300%.⁸⁰

I venstre kolonne er den nuværende situation indtastet. Da der ikke findes grønne elementer overhovedet, er biofaktoren 0. Herefter kan man lave forskellige scenarier med gradvist mere grønt. Som man kan se i eksempel 4, er det muligt gennem en sum af indsatser at opnå en biofaktor på 0,58.

Regnearket er udarbejdet på baggrund af et regneark fra Statens Byggeforskningsinstitut til brug ved udarbejdelsen af grønne regnskaber for boligbebyggelser. Det er dog ændret, således at det samlede grundareal skal indtastes.⁸¹ Hvis man foretrækker at lave en biofaktor-beregning i forhold til friarealet, kan man i stedet blot indtaste dette. Men det giver ikke noget reelt billede af den biologiske tæthed i den tæt byggede by. I eksemplet ovenfor ville man ved kun at benytte friarealet opnå en biofaktor på 0,48, 0,96, 1,31 og 1,80 for de fire eksempler - eller omkring 3 gange højere.

I problemformuleringen til *Nørre Kvarters grønne lunger* skrev jeg, at jeg

Biofaktor-beregning for karré 3					
#	sted	areal	type	biofaktor	beplantningstype og evt. kommentar
01	VG 12	80 m ²	bagmur, få åbn. *	0,5	rådhusvin, evt. blandet bevoksning
02	VG 12A	25 m ²	vinduesfacade	1,0	blåregn/træmorder på klatrestativ, udformet som solafskærmning
03	LB 6	20 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
04	LB 6	110 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
05	LB 8	50 m ²	bagmur *	1,0	rådhusvin og vildvin, evt. blandet bevoksning
06	VG 12A	110 m ²	vinduesfacade	1,0	blåregn/træmorder på klatrestativ, udformet som solafskærmning
07	VG 12A	60 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin, præcist holdt fri af tagkanter
08	LB 8	90 m ²	gavl/vinduesfacade	0,5	rådhusvin, præcist holdt fri af tagkanter
09	LB 10	30 m ²	vinduesfacade *	1,0	blåregn/træmorder på klatrestativ, udformet som solafskærmning
10	LB 10	30 m ²	gavl *	0,5	rådhusvin, præcist holdt fri af tagkanter
11	VG 12A	400 m ²	taghave	0,5*	350 m ² sedum, (50 m ² græs bf 2*), 50 m ² terrasse på 450 m ² fladt tag
12	LB 10	30 m ²	vinduesfacade	1,0	blåregn/træmorder på klatrestativ, udformet som solafskærmning
13	LB 12	60 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin, evt. delvist blandet beplantning
14	LB 12+14	90 m ²	gavl *	0,5	rådhusvin
15	LB 12	15 m ²	gavl *	0,5	rådhusvin, evt. slyngende planter på wire
16	LB 14	35 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin, evt. slyngende planter på wire
17	LB 14 SS 21	10 m ²	mur *	2,0	blomstrende slyngplanter som klematis
18	SS 21	50 m ²	gavl *	0,5	rådhusvin
19	SS 21	25 m ²	vinduesfacade	1,0	blåregn/blomstrende vækster på wire
20	SS 19	110 m ²	gavl *	0,5	rådhusvin, præcist holdt fri af tagkanter
21	SS 19	10 m ²	bagmur *	1,5	slyngende vækst på wire (blåregn)
22	SS 17	60 m ²	bagmur *	1,5	slyngende vækst på wire (blåregn)
23	SS 15	30 m ²	gavl *	1,5	slyngende vækst på wire (blåregn)
24	SS 13A	80 m ²	gavl+bagmur *	1,0	vedbend (eksisterende), klippes mod tag
25	SS 13D	5 m ²	vinduesfacade	1,5	slyngende vækst på wire - (klematis, blåregn)
26	SS 13D	40 m ²	gavl *	1,0	vedbend (eksisterende), klippes mod tag
27	SS 13	15 m ²	vinduesfacade	1,5	blomstrende vækst på stativ
28	SS 13C	50 m ²	gavl, få åbninger	0,5	rådhusvin
29	SS 7	60 m ²	gavl, få åbninger	0,5	rådhusvin
30	SS 7	40 m ²	bagmur *	1,5	vedbend
31	NG 7D	55 m ²	vinduesfacade *	1,0	slyngende vækst (blåregn/træmorder) på stativ
32	NG 7D	130 m ²	vinduesfacade	1,5	slyngende vækst (blåregn) på stativ udformet som solafskærmning
33	NG 7D	50 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
34	SS 11	35 m ²	gavl *	1,0	rådhusvin
35	SS 9+11	90 m ²	gavl *	1,5	rådhusvin+blandet beplantning på wire
36	SS 13B	80 m ²	gavl *	0,5	rådhusvin
37	SS 9	30 m ²	3 altaner+gavl	1,0	blåregn på wire/altanbrystning
38	SS 7+9	15 m ²	altan+gavl	1,5	blåregn på wire/altanbrystning
39	SS 5	170 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin+blandet beplantning på wire
40	SS 5	25 m ²	vinduesfacade	1,0	kandelaberklippet rådhusvin
41	SS 3	120 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
42	SS 1	90 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
43	NG 7	100 m ²	bagmur	0,5	rådhusvin
44	SS 1	40 m ²	taghave	1,5	småblomstrede rosa/hvide klematis over facadeudhæng, 40 m
45	GT 8	40 m ²	bagmur	0,5	rådhusvin
46	GT 14	100 m ²	mur+gavl, få åbn. *	1,0	vedbend
47	GT 14+18	120 m ²	mur+gavl, få åbn. *	0,5	rådhusvin
48	GT 16	160 m ²	bagmur+mur *	0,5	rådhusvin
49	GT 16+18	100 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
50	GT 18	240 m ²	bagmur *	1,0	rådhusvin+blandet beplantning på wire
51	GT 18	35 m ²	vinduesfacade	0,5	kandelaberklippet rådhusvin
52	VG 2B	30 m ²	vinduesfacade	1,0	slyngende vækst (blåregn) på stativ, udformet som solafskærmning
53	VG 2B	50 m ²	gavl *	1,5	tyk bevoksning (vedbend, arkitektens trøst)
54	VG 2B-D	120 m ²	4 vinduesfacader	1,0	slyngende vækst (blåregn) på stativ, udformet som solafskærmning
55	VG 2C-D	85 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
56	VG 2B-D	550 m ²	taghave	0,5*	500 m ² sedum, (50 m ² græs bf 2*), 75 m ² terrasse på 625 m ² fladt tag
57	VG 4	50 m ²	gavl *	1,0	blåregn på wire/altanbrystning
58	VG 4	140 m ²	gavl/trappe/bagmur	0,5	rådhusvin+blåregn
59	VG 6	100 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
60	VG 8	120 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
61	VG 8	50 m ²	bagmur *	0,5	rådhusvin
62	VG 10	210 m ²	3 brandtrapper	1,0	slyngende vækster (blåregn/træmorder)
63	VG 10	110 m ²	bagmur *	1,0	rådhusvin+blandet beplantning på wire
64	VG 10	60 m ²	2 trappetårne *	1,5	vedbend, tyk beplantning
65	VG 10	35 m ²	vinduesfacade *	1,0	slyngende vækst (blåregn) på stativ, udformet som solafskærmning
66	VG 10	110 m ²	bagmur *	1,0	rådhusvin+blandet beplantning på wire
	i alt	5.435 m ²	karré 3	0,3	blandet bevoksning

Herover er det udsigten fra Sankt Petri Kirkes spir mod syd ind over karré 3. I forgrunden er det Studiestræde. Tallene i billedet refererer til skemaet på modsatte side.

Skemaet på modsatte side viser de enkelte poster i karré 3s beplantningspotentiale. En * angiver at den pågældende mur står i skel.

Biofaktor-beregning for karré 3

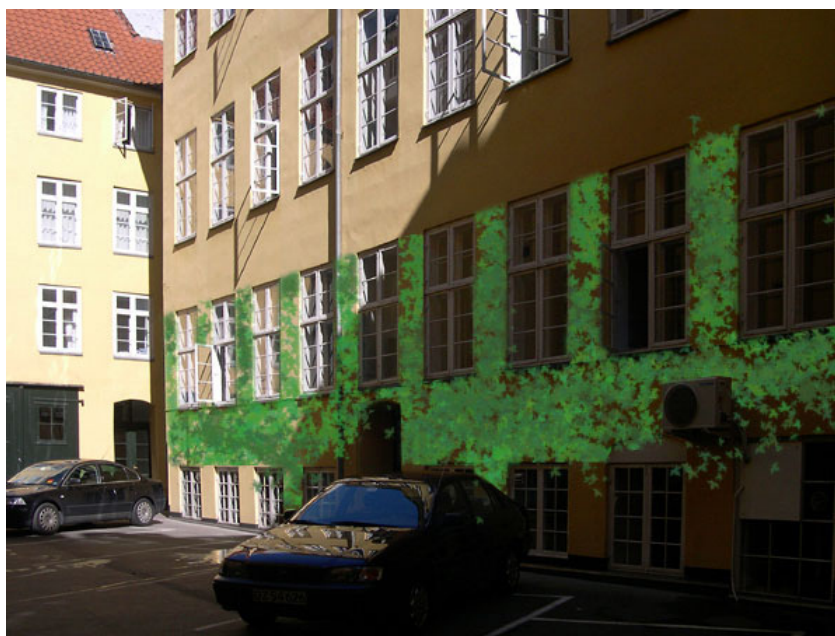
Samlet areal ⁸⁵	13.500 m ²	100%
Heraf friareal	~2.000 m ²	15%
Heraf bebygget	~11.500 m ²	85%
Beplantningspotentiale	5.435 m ²	40%
Heraf taghaver	1.040 m ²	8%
Heraf gavl- og bagmure	3.200 m ²	4%
Nuværende biofaktor	0,024	1 x
Biofaktor forøgelse	0,31	13 x
Biofaktor i alt	0,33	

sigtet mod at kunne anvise muligheder for en fordobling af Nørre Kvarters 'lungekapacitet'. Men biofaktor-beregninger for hele kvarteret vil være meget arbejdskrævende at gennemføre. Jeg har derfor valgt karré 3 som eksempel og har prøvet at illustrere beplantningspotentialet for dette område ved en systematisk tilplantning af gavle, bagmure og vandette tagflader.

Karré 3 er nærmere behandlet pp. 84-95, så den vil kun blive sporadisk introduceret her. Karreen er en af kvarterets tættest bebyggede og mindst grønne karreer - karreens træer kan tælles på én hånd. Bebyggelsesprocenten er på over 400%, og omkring 85% af karreens 13.500 m² er bebygget, hvilket giver et friareal på kun 15%. Som man kan se af registreringskortene pp. 46, 48 og 50 er friarealerne for en stor dels vedkommende asfalterede og har overvejende funktion som adgangs- og parkeringsarealer. Hvis man beregner biofaktoren for karré 3 og medregner de åbne belægninger, facadebeplantninger, buskads og træer, som findes i karreen, giver det en biofaktor på kun 0,024 - hvilket er meget lavt og blot omkring en hundrededel af biofaktoren for et fuldt udviklet økosystem.

Jeg har derefter gennemgået karré 3s bebyggelse, flade for flade, for at afdække det samlede beplantningspotentiale ved en systematisk tilplantning af de mange nu tomme gavle og bagmure. Man vil herigennem kunne opnå en biofaktor på 0,33 - eller omkring en 13-dobling af det nuværende grønne volumen.⁸² En byforgrønnelse af dette omfang vil indebære et helt anderledes sundt, varieret og oplevelsesrigt bymiljø.

Skemaet på modstående side viser de medregnede facade- og tagbeplantninger. De i alt 5.435 m² beplantning svarer til 40% af karreens areal, eller 270% af karreens friareal. Dette tydeliggør, at man i byforgrønnelsen af en tæt bystruktur som denne er nødt til at se op - og i stor udstrækning inddrage

de lodrette flader. Selvom bagmurene typisk er over 15 m høje, har jeg ved beregningerne anvendt en maksimal højde på 10 m, hvilket svarer til, hvad man ved en årlig beskæring ville klippe en rådhusvin tilbage til.

For at visualisere beplantningspotentialiet for karré 3 har jeg udarbejdet et kort over karré 3, som findes på www.jenshvass.com (se modstående side). Via kortets små firkanter kan man gå på opdagelse i karreens indre og klikke billeder frem dels af karreens nu meget få grønne elementer, dels af de mange lodrette flader, som er potentielt egnede til beplantning. De steder, hvor der er mulighed for facadebeplantning, ligger der under billedet af de eksisterende forhold et billede, hvor beplantningen er antydnet som på billederne herover. Disse billeder fremkaldes ved at føre musen ind over billedet. Der er ikke tilstræbt nogen 'naturalisme' i skildringen - blot at visualisere beplantningspotentialiets omfang og samspillet mellem bygning, rum og beplantning. De mange billeder er kædet sammen til en rundtur, som giver et godt indblik i karré 3s bebyggelsesstruktur og beplantningspotentialie.

En biofaktor-beregning giver et mål for den plantemæssige tæthed og biologiske aktivitet. Det er et rent *kvantitativt* mål, som ikke siger noget om de

Kortet over karré 3 på modstående side findes på www.jenshvass.com. Her kan man ved at klikke på de små firkanter hente billeder frem i popup-vinduer af potentielle beplantningsflader. Ved at holde musen over billedet kan man dernæst få en idé om den mulige beplantnings omfang, skitseret som på billederne herover.

Der er i skitseringen ikke tilstræbt nogen grad af 'naturalisme', men kun at illustrere beplantningspotentialiets omfang og samspillet mellem arkitektur og beplantning i en bystruktur som i karré 3.

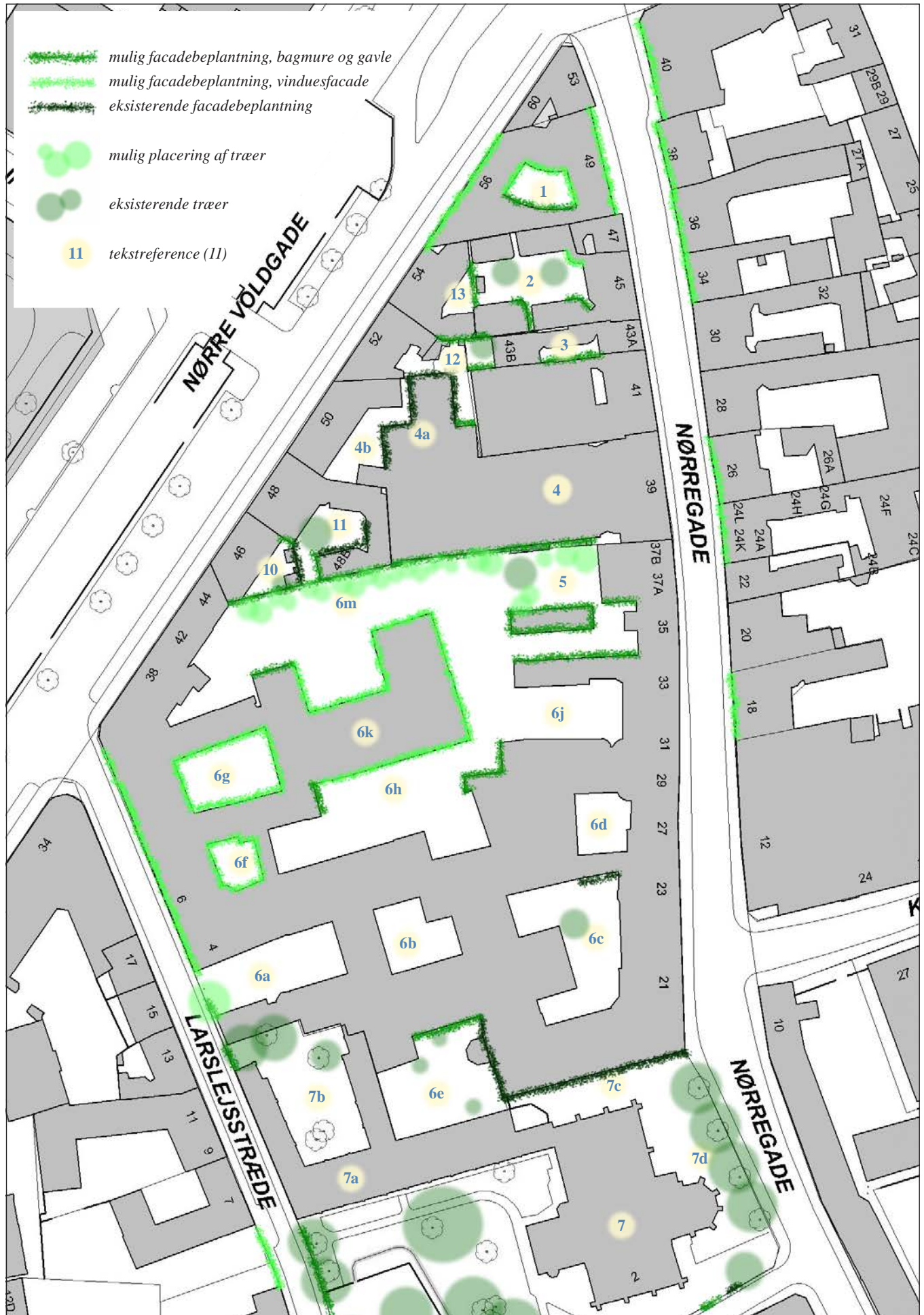

Karré 3s beplantningspotentiale.

æstetiske kvaliteter eller om økosystemernes kompleksitet. Men endda kan man sige, at en øget biofaktor på en lang række områder vil øge livskvaliteten i vore nuværende bymiljøer og grundlæggende gøre dem mere *levende*.

Sammenfattende kan man sige, at en fuld implementering af en facadebeplantning, som den her er skitseret for karré 3, i løbet af en cirka ti-årig periode vil føre til en byforgrønning med en tæthed på højde med de fleste forstads- og villakvarterer. Man ville nå en situation, hvor de mange vinduesfacader i karreerne står i grønne omgivelser, og ikke som nu i en stenørken. Facadebeplantning i dette omfang vil fordrø en vis pasning, ikke mindst i etableringsfasen. Men det vil indebære en lang række positive indvirkninger på vore livsvilkår - på bymiljøets biodiversitet, mikroklima, oplevelsesrigdom og sundhed såvel som på vor bys indflydelse på omverden.

De øvrige karreer har områder, hvor der er mere grønt end i karré 3, så en tilsvarende biofaktor-beregning ville vise en lidt lavere forøgelse end karré 3. Men som det vil fremgå af rundturene i de enkelte karreer i det følgende, er der for størstedelen af Nørre Kvarter tale om samme fortættede bytekstur som karré 3 - og dermed om samme store beplantningspotentiale.

Tomme gavle og bagmure i karré 1.

Karré 1

Samlet areal ⁸⁵	23.400 m ²
Heraf bebygget areal	13.600 m ²
I procent	60%
Anslået bebyggelsesprocent	240%
<hr/>	
Friareal	9.800 m ²
I procent	40%
Heraf primært parkering	5.200 m ²
Heraf primært ophold	4.600 m ²
<hr/>	
Heraf asfalt og beton	4.800 m ²
Heraf åben belægning	1.400 m ²
Heraf grønt	3.600 m ²
Antal træer	27 (+15)

Rundtur i karré 1

Denne karré, som er Nørre Kvarters største, er afgrænset af Nørregade, Sankt Peders Stræde, Larslejsstræde og Nørre Voldgade. Størstedelen af karreen er fuldt bebygget ud til gaden i 4-5 etager, og enkelte bygninger når op i 7 etagers højde. Den sydlige ende af karreen omkring Sankt Petri Kirke fremstår i kontrast dertil som punkthuse i et parkagtigt område, som er muromkranset og dermed præcist markeret ud mod gaden. Overgangen mellem disse to bebyggelsesformer dannes af Telefonhuset og Sankt Petri Kirkes gravkapeller, hvis gadefacader løber ind i karreen bag om kirkepladsen. Bortset fra en enkelt bygning har samtlige karreens gadefacader en førmodernistisk fremtræden.

Man ser det ikke fra gaden, men TDC har et meget stort kompleks af bygninger i karreens centrale del, som udgør omkring to tredjedele af karreens samlede areal (6). En systematisk forgrønnelse af denne karré er således i høj grad afhængig af håndteringen af TDCs arealer.

Nord for TDC udfylder Folketeatrets store scenebygning (4) stort set karreens indre, hvilket gør, at karreens nordlige spids er særlig tæt bebygget. Det bebyggede areal udgør her omkring 95% af det samlede areal. Den tilsvarende procent for TDCs område ligger omkring 60%, hvor den sydligste del omkring Sankt Petri Kirke har en bebyggelsesprocent omkring 25%.⁸⁵ Med den tætte udfyldning af karreens indre har beboelseshusene langs Nørre Voldgade og den nordlige del af Nørregade typisk kun bevaret en smal zone af gårdarealer. Enkelte ejendomme har slet ikke åbne gårdtrum, og selv hvad der på kortet kunne ligne sådanne, viser sig i virkeligheden at være små taghaver eller overdækkede udvidelser af bagbutikker.

Næsten øverst på karreens spids op mod Nørreport ligger der en stor nyere ejendom med facader ud mod både Nørregade 49 og Nørre Voldgade 56 (1). Indtil for nylig var her posthus i ejendommen og gården var helt domineret af post- og pakkebilers af- og pålæsning. I dag har ÆldreSagen overtaget ejendommen, og i den forbindelse er der foretaget en kraftig ansigtsløftning af gårdfacaderne, som har fået endog meget stærke farver. Men gården er stadig særdeles nøgternt indrettet, alt er asfalteret, og ikke et græsstrå er at finde. Yderligere er omkring halvdelen af gården bebygget med en én-etages betonpavillon. En trappe leder op på taget af denne pavillon (se billeder på næste opslag), og man kunne forestille sig, at der her blev indrettet opholdsplads, og at resten af fladen blev tilplantet - som tidligere nævnt har uklippet græs en ganske betragtelig iltproduktion. Som den nu står, er denne tagflade

blot et lidt uindtageligt ingenmandsland.

I forbindelse med den nylige facaderenovering, er den gamle åbne vareelevator blevet erstattet med en mere moderne elevatorskakt, som giver handicappede adgang til bygningen. Til trods for sin mere elegante fremtoning, gør den oplevelsen af rummet endnu mere klaustrofobisk - oplevet på stedet hører dette gårdrum da også til blandt kvarterets mindst behagelige at opholde sig i. Akustikken er rungende, arkitekturen har ingen relation til menneskets skala, og højden på syv etager gør, at der fra bunden af den snævre gård er meget langt til himmelen. Selv de stærke farver, som gårdrummet har fået i forbindelse med renoveringen, formår ikke at humanisere rummet.

Ud mod Nørre Voldgade er vinduerne i stueetagen for nylig blevet gjort større, så de bedre egner sig til butiksudstilling. Dette har mildnet oplevelsen af bygningen, når man passerer som fodgænger. Men med de hårde, mørke facader, den næsten maskinelt repetitive facaderytme og skræbete arkitektoniske detaljering er denne ejendom en af kvarterets mest afvisende bygninger. Og den adskiller sig markant fra Nørre Kvarters frodighed, finurlige detaljer og stadigt skiftende farver, teksturer og bygningsdetaljer.

Herover og på siden overfor er det ejendommen Nørregade 49 - Nørre Voldgade 53 (1), som ligger ud til begge sider af karreens nordspids.

Når gårdarealerne er små, kommer de praktiske fordringer let til fuldstændigt at dominere indretningen, som herunder i gårdrummet mellem Nørregade 41 og Nørre Voldgade 52 (12).

I gårdrummet er der bygget en én-etages pavillon-bygning ind mod Nørregade 49, så en facadebeplantning ville ikke kunne vokse umiddelbart foran den høje, røde bagmur. Den må plantes på de tilstødende vægge og trækkes vandret ind fra begge sider mellem første og anden sals vinduesbånd. Eller man kunne plante mellem to sidehuse i nr. 49 og ad den vej få muren forgrønnet.

Der er således mange gode grunde til at etablere facadebeplantning i en sådan ejendom. Stadig vil den fremstå meget markant i gadebilledet. Den ville blot blive blidere i sin tilstedeværelse, og den ville på dette støjplagede sted bidrage positivt, både når det gælder luftkvaliteten og det akustiske rum. Den lave pavillon-bygning i gårdrummet gør, at den store bagmur ind mod Nørregade 45 ikke har adgang til jord ved foden. En facadebeplantning må derfor plantes på de tilstødende facader eller fra et mellemrum mellem to sidebygninger i Nørregade 45 og så at sige vokse om hjørnet. Dette er muligt, hvis man vælger en kraftigt voksende facadeplante som rådhusvin eller vedbend. Det vil kræve en systematisk tildannelse de første år og nogle store, godt forberedte velbeskyttede plantehuller til at give planterne den optimale start. Men når først planterne har fået fat og er nået op, hvor der er mere lys, vil de kunne dække størstedelen af væggene mod gården. Og måske det så nærmede sig, at pavillonens tag var et rart sted at opholde sig.

Nørregade 43 (3) er et typisk eksempel på, hvor snævre gårdrummene kan være i karreenes nordlige del, omkring 12 meter dybt og under 3 meter bredt - eller så smalt at cyklerne må stå diagonalt for overhovedet at kunne

være der. Også på en sådan bagmur ville det være oplagt at tilplante med facadeplanter. Muren er nordvendt, så kinesisk blåregn ville nok kunne vokse på stedet, omend kun blomstre i toppen. En god mulighed på stedet var at tilplante med rådhusvin, som kun danner et enkelt lag af løv, hvor andre klatre- og slyngplanter med tiden vil vokse sig så tykke, at de ville blive for voldsomme i det snævre rum. Sidehusets trapperum har et stort glasparti, som løber op gennem alle etagerne. Man vil derfor opleve en facadebeplantnings skiftende farver og stadier igennem årstiderne meget intenst både fra trapperummet og fra de mange kontorvinduer, som vender ud til det smalle gårdrum. Hvis man også fik skiftet asfalten ud med en mere åben brostens- eller chaussébelægning, ville det kunne blive et meget smukt gårdrum.

Man kan have grønne elementer på næsten ingen plads, som i det lille trekantede gårdrum bag Nørre Voldgade 54, hvor man på et trekantet areal på blot ca. 40 m² har fået plads til ikke bare cykler og affaldscontainere, men også en stribe grønt op langs huset (13). Også her er der murflader fra gavle bagmure og trappetårne, som det var oplagt at tilplante med facadeplanter. I det helt smalle mellemrum mellem Nørre Voldgade 54 og baghuset til Nørregade 45 er der med et lille stativ indrettet orkidéhav for at mildne udsigten fra bagbutikken lige lukket ind i en mur. Jeg må indrømme, at jeg blev meget berørt, da jeg så dette lille helle. Det lyser af overlevelseskraft og vilje til at få noget godt ud af selv et tilsyneladende umuligt udgangspunkt.

Folketeatret har meget lidt udenomsplads, men ud mod administrationsbygningen i Nørre Voldgade 50 finder man en brostensbelagt gård, som med små ændringer kunne blive et godt rum (4b). Teatrets værksted og eksperimentalscene (4a), som er klemt ind mod nr. 50 og 52, har gjort mulighederne for gode udeopholdssteder meget begrænsede. Arkitektonisk set er det blot en simpel betonkasse og langt fra noget vidunder. Man har da også flere steder plantet rådhusvin op ad bygningen, så den i løbet af få år vil være helt overvokset. Man kunne desuden undersøge mulighederne for at anlægge taghave ovenpå værkstedet.

Industrigården, Nørre Voldgade 48 (11), er den eneste rigtig grønne gård i den tætte bebyggelse op mod Nørre Voldgade. Her er det på kun godt 100 m² lykkedes at skabe en lille oase med fine kvaliteter for de mennesker, som arbejder og færdes her i dagligdagen (se ill. p. 68). Gården fungerer i dagtimerne som ankomstareal for kontorer i sidehuset. Samtidig er der plads til

Billederne øverst på disse to sider er fra Nørregade 43 A (3). Selv i et rum så smalt og stejlt som dette kan man få noget meget flot ud af tilplante bagmuren mod nr. 41 med en facadeplante som rådhushvin.

Man kan etablere grønne elementer på selv den mindste plads. Billedet til højre er fra en helt smal sprække mellem Nørre Voldgade 54 (13) og sidehuset til Nørregade 45 (2), hvor der er indrettet orkidéhave for at ændre den ellers lidet inspirerende udsigt lige ud i en mur.

Herunder ses Nørregade 45 (2), hvor det ene af træerne i mellemtiden er forsvundet, og til højre Nørre Voldgade 54 (13).

små siddegrupper, som gør det attraktivt på en god dag at tage et lille uformelt møde udendørs eller nyde frokosten i det let flimrende halvskygge.

Gårdhaven er helt skærmet opadtil af en skyrækker, *Ailanthus altissima*, et træ som i Danmark er nær sin absolutte nordgrænse og som trives bedst netop i en varmeø som her, omgivet af varme bygningsblokke i den tætte by. Med dets lette, fannede løv og opadstræbende grene danner det en parasol over gårdrummet og giver det en stiliseret skovkarakter, mildt om vinteren og kølende i den varmeste sommer.

Der er glasdøre i Industrigårdens port både mod gaden og mod gården, og man får således fra gaden et lille glimt af en anden verden bagude, samtidig med at den øredøvende trafikstøj (Nørre Voldgade er blandt de gader, hvis støjniveau ligger over 65 dB⁸⁶) holdes ude.

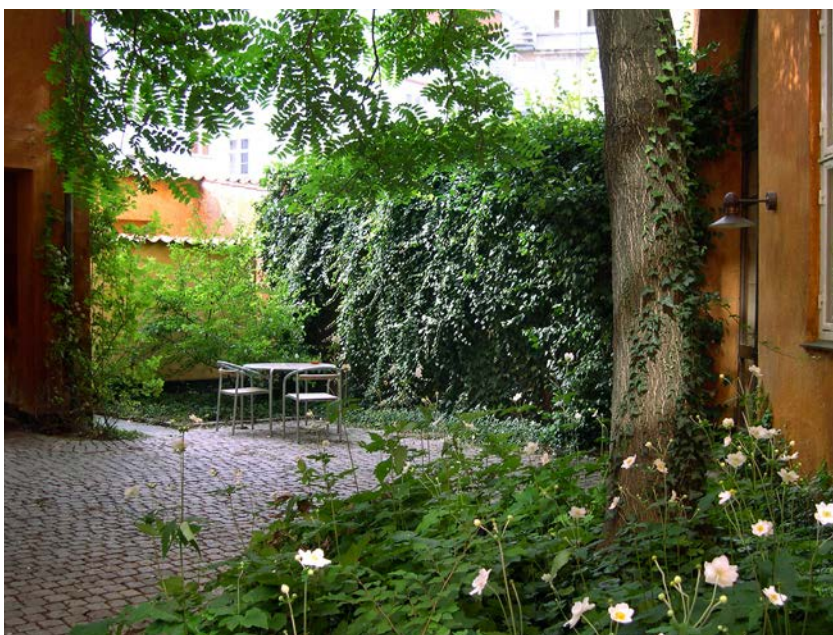
Typisk for den bymæssige situation har også nabogården i Nørre Voldgade 46 glæde af skyrækkeren og det vedbend-overvoksede plankeværk mellem de to gårde (10). Her har man for nylig fået ryddet gårdrummet og anlagt opholdsplads. I den forbindelse har man fældet et stort ahorntræ, som stod klods op ad det lille stykke gavlmur ind mod nr. 48. Stubben skyder stadig-

Industrigården, Nørre Voldgade 48, er et godt eksempel på, hvordan man på blot omkring 100 m² kan etablere en grøn oase med mange fine kvaliteter (11). Skyrækkeren med dets lette, fannede løv danner nærmest en parasol over gårdrummet.

Porten har glaslukning både mod gaden og mod gården, og man har således fra gaden et lille glimt af en anden virkelighed bagude, samtidig med at den øredøvende trafikstøj holdes ude.

På næste side nederst ser man Industrigården fra Nørre Voldgade 46 (10), som også har glæde af skyrækkeren og det vedbend-bevoksede plankeværk mellem de to gårde.

På billedet herover ser man fra TDCs parkeringsgård Industrigårdens gårdhave bagfra - med skyrækkerens karakteristiske krone over sig. Til højre løber en næsten 100 meter lang mur gennem karreen (6m). Det fjernere stykke af muren udgøres af Folketeatrets teatersal og scenetårn (4).

Ved blot at rykke bilerne et par meter tilbage fra muren kunne man give plads for en grøn zone af kolossal værdi for karreens samlede økosystem.

væk, og man kan begræde, at et af karreens alt for få træer således er blevet kappet ned, men en ahorn er et stort træ til en så lille gård, og generelt er det en dårlig idé at have store træer stående helt tæt op ad en mur. Dels er der en risiko for, at rodsystemet med tiden skubber til fundamentet, dels kan friktionen mod muren beskadige træets vækstlag umiddelbart under barken, og så udvikler træer ofte skæve og ranglede kroner op ad mure. Her var det mere oplagt at tilplante med selvhæftende facadeplanter. Er man ked af løbende at skulle klippe, kunne man i stedet lave et stativ til klatrende planter, eller endnu simpelt blot spænde wirer op. På et sådant sted med masser af direkte sollys ville en kinesisk blåregn kunne udvikle en overdådig blomstring.

TDCs område udgør et stort kompleks af bygninger og gårdrum, som er meget forskellige i udtryk, dels fordi bygningerne er blevet til op igennem det 20. århundrede, hvor bygningsteknologien har skiftet radikalt, dels fordi udearealerne er så forskelligt bearbejdet. Gennemgående er området grønnet mod syd ud mod Sankt Petri Kirke, og man finder her Telefonistindehaven (6e), det eneste af TDCs gårdrum, som ikke bruges til parkering. Fra den centrale indkørsel i Larslejsstræde (6a) er der passage til Mellemgården (6b) og Kastanjegården (6c), som har repræsentativ karakter og rummer VIP-parkering - og dermed plads til nogle få grønne elementer. De nordligste to tredjedele af TDCs område er derimod asfalteret ud i alle kroge og fuldstændig vegetationsløse. Her ville det være oplagt at søge at etablere en hel række grønne elementer til glæde for hele karreen.

Man kunne til en begyndelse etablere en grøn zone hele vejen langs TDCs nordskel. Her løber en næsten 100 meter tom bagmur gennem karreen (6m). En stor del af denne mur udgøres af Folketeatrets store teatersal. Det ser umiddelbart ud til, at der er så god plads, at man det meste af vejen ville kunne trække bilerne et par meter bort fra muren *uden* at miste parkeringspladser. Blev denne murflade derefter tildækket med facadeplanter og zonen foran beplantet med buske og træer, ville man have skabt en grøn zone af kolossal værdi for karreens økosystem.

Der er i alt 99 overfladeparkeringspladser på TDCs område, ideelt set kom de alle under jorden, så arealerne kunne frigives til ophold for de mange mennesker, som arbejder og bor i karreen. Kunne man reducere behovet for overfladeparkering blot lidt - enten ved at få flere biler ned under jorden eller endnu bedre ved at få flere til at lade bilen stå i forstæderne (vi er blot få

minutters gang fra Nørreport Station) - ville der være basis for en langt mere omfattende forgrønning. Man kunne parkere i en løvsal - 200 opstammede japanske kirsebærtræer i blomst ville være et kolossalt flot syn, og bygningerne ville svæve over et rosa blomsterhav. En græsarteret belægning i stedet for den nuværende asfaltering kunne lade overfladen forgrønne, der hvor trafikken slider mindst. Dog ville en lidt mere forvildet og blandet vegetation skabe betingelser for en mere mangfoldig natur.

En forgrønning langs muren mod nord og Folketeatrets scenebygning ville også komme Røde Kors Børnehaven i Nørregade 37 til gode (5). Hvis man samtidig fik tilplantet Telefoncentralen og TDCs meget store bagmur i Nørregade 33, som begge tårner sig op omkring børnehaven, ville den pludselig være beliggende i en grøn lysning.

En anden oplagt mulighed for forgrønning på TDCs område er den store, fritliggende telefoncentral-bygning, som ikke er nogen skønhedsåbenbaring. Den fortjente en kraftig facadebeplantning; umiddelbart kunne det være selvhæftende planter som vedbend og rådhusvin, men måske der er tekniske forhold, som gjorde det oplagt at montere facadegitre, som gav klatreplanter

Herover til venstre ser man fra Sankt Petri Kirkes spir ud over TDCs område. Den moderne bygning i midten er Telefoncentralen (6k), som på billedet umiddelbart herover ses fra den modsatte side. Allerforrest til venstre i udsigtsbilledet ser man ned i Telefonistindehaven (6e), hvor man i højre side har Kastanjegården (6c) med den rådhusvinbevoksede mellembygning.

Herunder ses Røde Kors Børnehaven i Nørregade 37, omgivet af store høje murflader til alle sider (5). Hvis man her fik tilplantet Telefoncentralen, Folketeatrets scenebygning og TDCs store bagmur i Nørregade 33, ville børnehaven pludselig ligge i en grøn slugt.

Herover ses Telefoncentralen (6k) og til højre Centralgården (6h), som ligger syd for Telefoncentralen. Denne bygning ville det være oplagt at transformere til en stor grøn skulptur.

Det midterste billede er fra Kastanjegården (6c), en af TDCs mere repræsentative gårde, hvor belægningen ikke er asfalt. Mellembygningen ind mod cykelgården er tilplantet med rådhushvin. Den er et godt eksempel på, hvordan en facadebeplantning kan samle op på en ellers meget blandet arkitektur, som er blevet til gennem hundrede år.

Herunder er det Telefonistindehaven (6e), som ligger op mod Sankt Petri Kirkes gravkapeller (7a). Dette gårdrum er det eneste på TDCs område, som ikke bruges til parkering. Tidligere var her en vanddam.

som blåregn eller trædræber mulighed for at transformere denne bygning til et Tornerose-slot. Med lidt omtanke ville man kunne transformere hele TDCs som natur betragtet ret golde 'landskab' til en frodig grøn biotop, og TDC ville hermed kunne markere sig som en markant miljøaktør. Dette ville først og fremmest fordrer en erkendelse af, at disse arealer fortjente at være andet og mere end væg-til-væg-asfalteret parkeringsplads.

Det parkagtige landskab omkring Sankt Petri Kirke (7) er det eneste sted i Nørre Kvarter, hvor man har offentlig adgang til et haveagtigt rum. Mange lægger lige vejen igennem eller slår sig ned for en pause i de stilsfærdige omgivelser. Her er ingen sofistikeret havekunst, ingen blomsterbede og fontæner, kun træer og græs. Børnene fra Sankt Petri Skole overfor er flittige brugere, børnehaven har deres hjørne af området (8), hvor der leges, bades og spilles bold, mens byen uden for murene haster forbi. Desværre er sliddet fra børnenes boldspil så stor, at græsset ikke kan holde. I løbet af sommeren 2004 forsvandt græsset fra en stor del af arealet vest for kirken. På trafikbelastede arealer vil åbent græs ofte ikke kunne holde, og man vil være nødt til at benytte sig af en armeret belægning, hvor vegetationen vokser i beskyttede sprækker, for at kunne have vandrette grønne flader i byen.

Telefonhusets facade ind mod kirkepladsen (7c) er ud mod Nørregade bevokset med rådhusvin, som klippes tilbage til anden sals vinduesgesims. Det er et fornemt eksempel på, hvordan en facadebeplantning kan indpasses i en facades udtryk. Beplantningen skaber afstand på et sted, hvor den italienske pastiche-arkitektur ellers ville blive meget anmassende overfor Sankt Petri Kirkes middelalder-barokarkitektur (se også *Grønne lunger* pp. 42-43).

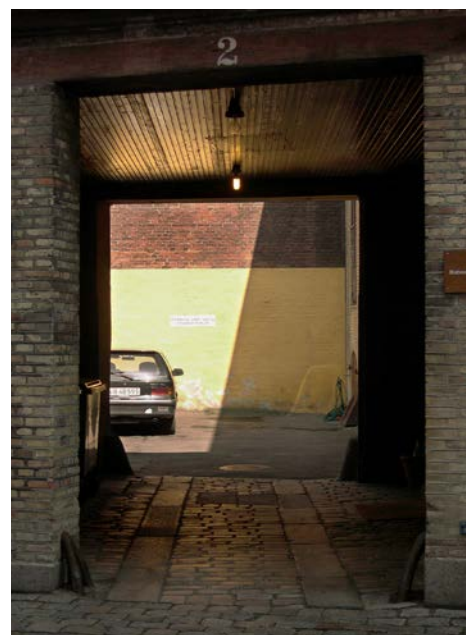
Porten til Larslejsstræde 2, hvor Huslejenævnet nu holder til (9), står åben i dagtimerne. Her kunne man etablere et meget smukt kig fra gaden ved at tilplante bagmuren ind mod Vor Frue Sogn Børnehave. Det kunne for eksempel være en søjle af kinesisk blåregn. Her lå i sin tid præstegårdens hestestald, og portens brostensbelægning med bordursten til vognhjulene er bevaret. Gården fortjente her en tilsvarende stenbrolægning. Man burde måske også finde et bedre sted til affaldsspandene i porten.

Igen spørger man sig selv: Hvorfor bliver Huslejenævnets to nuværende parkeringspladser ikke henlagt til parkeringskælderens på Israels Plads, så gårdrummet kunne frigives til ophold og indrettes til glæde for de mange mennesker, som dagligt bruger og kommer i bygningen?

Herover er det urtegården (7b), som ligger omgivet af gravkapellernes sidefløje, samt et af gravkapellernes karakteristiske barokvinduer.

Her ses porten til Huslejenævnet på hjørnet af Larslejsstræde og Sankt Peders Stræde (9). Porten står åben i dagtimerne, og man kunne her på bagmuren mod Vor Frue Sogn Børnehave skabe et fint kig ind til en blåregn eller måske en væg af roser.

Billederne her er fra området omkring Sankt Petri Kirke (7). Kirken fremstår i dag med en distinkt barok-arkitektur, men det arrede murværk vidner om en lang, omskiftelig historie, og de ældste dele stammer tilbage fra middelalderen.

Øverst til højre ses de store lindetræer langs muren mod Nørregade (7d) og Telefonhusets facade ind mod kirkehaven (7c). Til højre er det et kig fra kirken ud mod Larslejsstræde.

Børnene fra Sankt Petri Skole og Vor Frue Sogn Børnehave er flittige brugere af området. Men græsset kan desværre ikke holde til det nuværende brug, og dér hvor der spilles bold, er det helt slidt væk.

- mulig facadebeplantning, bagmure og gavle
- mulig facadebeplantning, vinduesfacade
- eksisterende facadebeplantning

11 teksthenvisning (11)

 eksisterende træer

 mulig placering af træer

Karré 2 facadebeplantninger ~1:1.000.

Tomme gavle og bagmure i karré 2.

Karré 2

Samlet areal ⁸⁵	7.800 m ²
Heraf bebygget areal	5.500 m ²
I procent	70%
Anslået bebyggelsesprocent	300%
<hr/>	
Friareal	2.300 m ²
I procent	30%
Heraf primært parkering	600 m ²
Heraf primært ophold	1.500 m ²
<hr/>	
Heraf asfalt og beton	500 m ²
Heraf åben belægning	1.400 m ²
Heraf grønt	400 m ²
Antal træer	21 (+1)

Rundtur i karré 2

Denne karré er afgrænset af Nørregade, Studiestræde, Larsbjørnsstræde og Sankt Peders Stræde. Karreen er fuldt bebygget mod gaden, og hvor flertallet af forhuse, side- og baghuse er ført op i 4 eller 5 etager, har Bispegaarden (2) og Studiegaarden (3) blot 3½ etage. Karreen er ganske egal i sin fremtræden med historiske huse skulder ved skulder. Kun Nørregade 15 har modernistiske træk, men ejendommen glider ubesværet ind i husrækkerne.

Det bebyggede areal udgør omkring 70% af karreen. Karreens vestlige del er dog væsentligt tættere bebygget og procenten når her op omkring 90%. Her finder man gårdrum så snævre, at de blot giver plads til de nødvendige affaldscontainere. Den centrale del af karreen er langt mere åben, og friarealerne danner tilsammen et sammenhængende grønt indre, der gør denne karre relativt velfungerende som biotop betragtet. Endda er der hele karreen igennem mange muligheder for at forbedre lungekapaciteten.

Lad os starte turen rundt i karreens indre med et besøg på det nordøstlige hjørne (1a). Gårdrummet bag hjørnet af Nørregade og Sankt Peders Stræde står åbent i dagtimerne, og blandt andet Folkekirkens Nødhjælp har butik i baghuset, så der er en vis offentlig trafik i gårdrummet. Dette gårdrum fortjente derfor en mere repræsentativ indretning, og man kunne passende starte med at erstatte asfalten med en mere åben stenbrolægning. Der holder kun én bil i denne gård, i det hjørne, hvor der er størst chance for at solens stråler når ned i bunden af gården. Gjorde der ikke det, ville man her kunne lave en attraktiv opholdsplads. I skyggesiden er der nu cykelparkering, og med de mange cyklende vil det være rimeligt at fastholde den også fremover.

I dette gårdrum ser man indimellem telte sat op til særlige arrangementer. Selvom man kunne ønske sig en form for opdeling mellem opholdsareal og den mere offentlige del, er det i en gård som denne en god idé at basere gårdindretningen på flytbare elementer, så man ikke mister muligheden for ved særlige lejligheder at kunne bruge gårdrummet i sin helhed. Dette er endnu en grund til at holde en væsentlig del af de grønne elementer på de lodrette flader, hvor de ikke står i vejen.

Man kunne starte med at beplante den del af Nørregade 15, hvor bagbutikken skyder sig ind gårdrummet med en høj stueetage. Hvis disse to vinduesløse murflader var tilplantede - det kunne være en klippet vedbend eller mere frodigt en blåregn - ville stemningen i gården allerede være blødt op. Og så kunne man overveje, om vinduesfacaderne skulle have en kandelaberklippet rådhusvin ligesom Studiegaarden ud mod Studiestræde (se ill.

p. 25), som regelmæssigt blev klippet tilbage langs overkanten af første sals vinduer. En sådan beskæring kan let udføres fra en stige.

En port leder videre til en baggård mod Studiegaarden, som er så smal, at den kun lige har plads til cykelparkering (1b). Her kunne man lade cykelskurene overvokse. Det ville ligeledes være oplagt at transformere Studiegaardens store tomme gavl mod øst til en af kvarterets grønne lunger.

Bispegaarden, Nørregade 11 (2), ligger stateligt for enden af Frue Plads. Tilbage i slutningen af 1300-tallet lå byens rådhus her, og fra 1479 holdt Danmarks første universitet en overgang til på stedet, men siden reformationen i 1536 har bygningen været bispesæde. Den nuværende bygning er genopført efter branden i 1728 og ombygget af Martin Nyrop i 1896. Inde bag den tunge hovedport bliver man mødt af en ro, som står i slående kontrast til den travle Nørregade, og portåbningen indrammer smukt gårdhaven som et billede - til glæde for alle med ærinde i Bispegaarden. Op langs muren mod Nørregade 11 er anlagt et bed med blandet beplantning, et stort træ står i skellet ind mod Studiegaarden og de grønne farver står med en intens kontrast til de mange jernvitriolkalkede murflader, som omslutter gårdrummet.

Bispegaarden har et meget smukt og velproportioneret gårdrum, hvor man med få og enkle virkemidler har opnået et meget velfungerende sted. Måske det allersmukkeste er belægningen. Hvor portrummet har brosten med bordursten i hjulsporene, er selve gårdrummet lagt med piksten. Kun ganglinjerne og et lille areal under havemøblerne er lagt med mere glatte, tilhuggede sten, som er lidt lettere at færdes på. Året igennem danner en sådan pikstensbelægning smukke billeder. Hvis blot der er fugtighed til stede, er der ganske mange forskellige planter, som kan finde livsbetingelser i stenbelægningens mellemrum, og udenfor ganglinjerne kan en pikstensbelægning i mere skyggede områder udvikle sig til den fineste moshave. Som det fremgår af billederne på modstående side, kan man finde både vejbred og skovjordbær mellem Bispegaardens piksten.

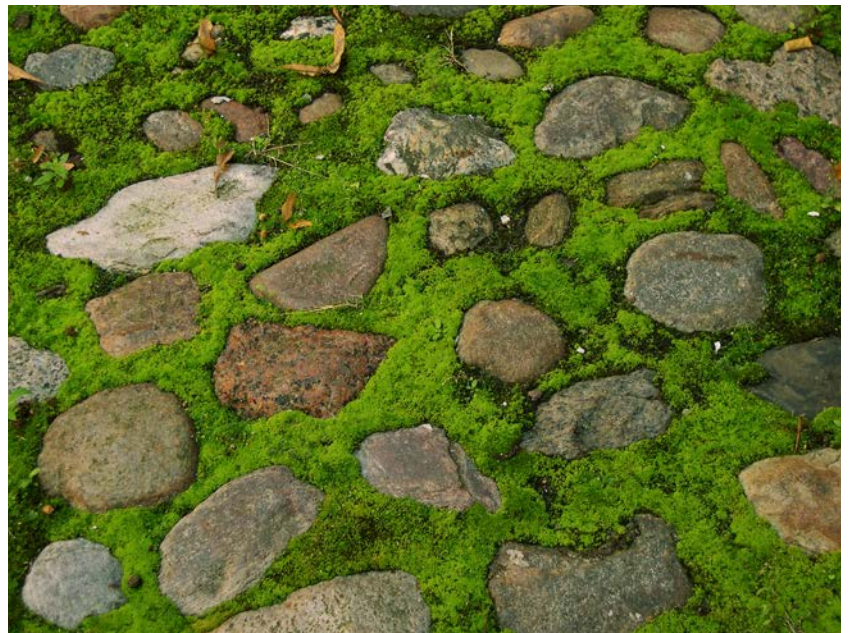
Midt på gårdspladsen står et æbletræ. Er det mon Livets Træ, eller Kundskabens Træ, på godt og ondt? I hvert fald er der en næsten paradisisk fred over stedet. Æbletræet er meget stærkt beskåret, næsten som en kandelaberlind, og i vinterhalvåret, når træerne står uden blade, ser man, hvordan en regelmæssig beskæring med årene har skabt en smuk skulptur. Paradis eller ej - op ad den lune, sydvendte mur står der foran garagen et figentræ, for hvis

Billederne på dette opslag stammer fra Bispegaarden, Nørregade 11 (2). Man finder her nogle meget smukke belægningsdetaljer.

Den store flade er en pikstensbelægning af utilhuggede marksten, som tidligere var almindelig i byerne. Ganglinjer og opholdsplads er i lagt i bordursten og chaussé-sten. Alt efter skygge, fugtighed og slid fra dem, der færdes i gården, opstår der i en sådan belægning forskellige små plante-samfund.

I Bispegaarden har man modne figer på et figentræ - en vækst som naturligt vokser længere syd på, men som i byernes varmere mikroklima kan trives og sætte frugt op ad en solbeskinnede mur.

man har ladet sig friste til at smage frugterne af Kundskabens Træ. På lune, beskyttede steder som her kan man i byen med godt resultat dyrke vækster som figen, fersken og abrikos, som ellers hører til langt længere syd på.

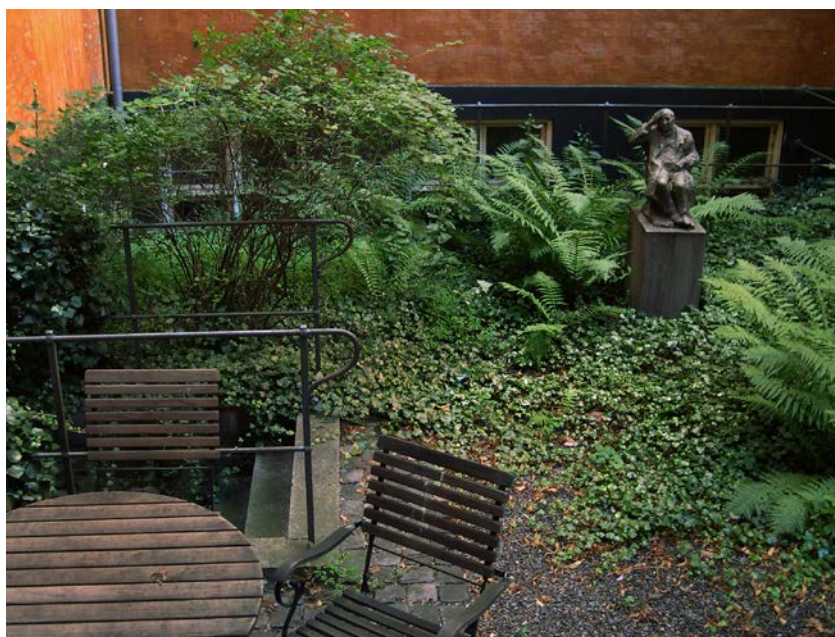
På de tomme grå bagmure ind mod Studiegaarden (3) kunne man med fordel etablere en præcist styret facadeplantning. Ligeledes kunne man føre den nuværende beplantning mod Nørregade 13 langt højere op ad den tomme bagmur. Førhen har facadeplanterne på dette sted nået langt højere.

Bag Bispegaardens garage ligger et lille gårdrum, som hører til Studiegaarden (3c). Som man kan fornemme af billederne herunder, kan man selv på små skyggede steder skabe fine grønne opholdsrum. Som man lige kan ane på billedet, er der grus på størstedelen af fladen. Det er et sjældent syn i Indre Bys gårdrum, hvorimod der er en del eksempler på anvendelsen af grus på Christianshavn.

Studiegaarden har bygninger ud til begge sider af karreen med et stort åbent gårdrum i midten (3a). Gårdfacaderne er på tre sider bevokset med rådhusvin (se billederne herover), så det er et godt sted at opleve, hvordan det føles, når en stor del af vægfladerne er grønne. Sommerskuddene er markant

Den midterste del af karré 2 har en række gårdrum, som står i åben forbindelse med hinanden og derved danner en af Nørre Kvarters større samlede grønne enklaver. Billederne herover er fra Studiegaarden, hvor der er rådhusvin på facaderne på tre sider (3a). Indretningen er ganske enkel, med et cirkelformet bed omkranset af en bænk.

Herunder er det én af to meget små grusbelagte gårdhaver (3c), som hører til Studiegaarden og ligger umiddelbart bag Bispegaardens garage. Man kan skabe små grønne oaser selv på meget lille plads.

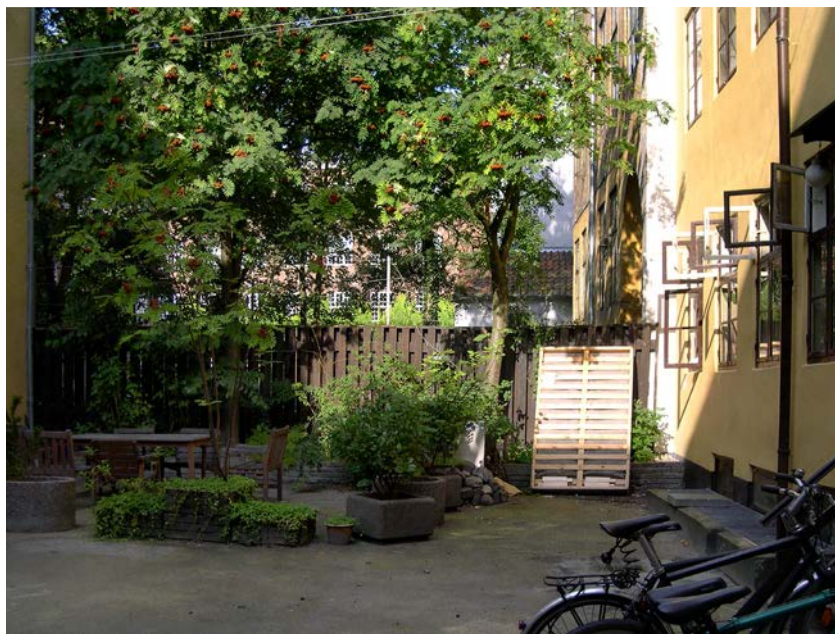
I den midterste del af Studiegaarden er der parkeringsplads for omkring 20 biler. Området vest for parkeringsarealet (4+5) er langt mere vildtvoksende, og man har nærmest fornemmelsen af en let og lysåben løvskov.

lysere end dér, hvortil vinen klippes tilbage år efter år - billederne her er taget i slutningen af juli, hvor vinen trænger allermest til den årlige tilbageskæring. Det meste af året står vinen langt mere præcist på facaderne. Studiegaarden og Bispegaarden har ud mod Studiestræde et meget flot eksempel på en facadebeplantning med rådhusvin, hvilket er nærmere beskrevet i *Grønne lunger* pp. 46-47.

Haveanlægget, som i al sin enkelhed er meget velfungerende, er tegnet af Sven Ingvar Andersson, som var havekunstprofessor ved Kunsthøgskolens Arkitektskole igennem en menneskealder. I den østlige ende er der blot anlagt et stort cirkelformet bed, som er omkranset af en bænk (3a). I gårdrummets midterste del er der anlagt parkering for cirka 20 biler (3b). Hvor biler de fleste steder virker meget dominerende i deres tilstedeværelse i gårdrummene, har man her et eksempel på en god kombination.

Den vestlige ende af det store gårdrum bag Studiestræde 8 og 10 (4+5) står i markant kontrast til det velordnede og stiliserede anlæg i den østlige ende. Her er alt lidt overgroet, faldefærdigt og forvildet - stedet har nærmest karakter af en åben løvskov. Hvor der måske er mere havekunst i den mod-

satte ende, er der i sådanne lidt oplejede områder levevilkår for langt flere forskellige planter, dyr og insekter, ud over at det giver os mennesker en række anderledes naturoplevelser. I denne østlige ende (5) finder man flere gavl- og sidemure, som med fordel kunne tilplantes med facadeplanter for at understrege 'vildskaben' i denne biotop.

Gården bag Studiestræde 12 (6) er friholdt for parkering og har dermed gode muligheder for at blive et rigtig godt opholdssted. Der vokser rønnebærtræer ind mod både nr. 10 og nr. 14, og den skovagtige karakter fra vestenden af karrens centrale gårdrum fortsætter således videre mod vest. Baghusets facade mod gården har ganske brede vinduespiller. Der står nu en slyngrose på hver side af indgangsdøren, men de er meget små op mod den store facade, og man kunne her overveje at plante blåregn eller klematis på wires. Et gårdrum som dette ville vinde meget ved at få asfalten brudt op og erstattet af en mere åben stenbelægning - ikke bare ville det være et æstetisk kvantespring. Man ville hermed være med til at vende den udvikling, som har stået på gennem det meste af det 20. århundrede, hvor en stadig større del af Danmarks areal er blevet afskåret fra det naturlige vandkredsløb.

Herover ses Studiestræde 12 (6), hvor rønnebærtræerne ind mod nr. 10 og nr. 14 er med til at give denne ende af karrens store indre rum en næsten skovagtig fornemmelse.

Billederne herunder er fra Studiestræde 14, hvis gårdanlæg nu er vegetationsløst (7). Den store gavlmur ind mod Studiestræde 12A har næsten lige så mange kvadratmeter som friarealet i nr. 14 og ville være oplagt at tilplante.

Stuðiestræde 16 har et gårdrum, hvor afgrænsningerne både mod nr. 14 og nr. 18 er store vinduesløse bagmure op i omkring 15 meters højde (8). Langs vestmuren står et akacietræ, men det ville være oplagt i et gårdrum som dette at tilplante begge mure med selvhæftende facadeplanter.

Med Stuðiestræde 14 (7) er vi på vej ind i den meget tæt bebyggede vestlige ende af karréen. Gården er helt vegetationsløs, men har glæde af rønnebærtræerne mod nr. 12. Hvis man tilplantede den store gavlmur fra Stuðiestræde 12A, ville man få et markant grønt element i gården, som ville stå flot fra det store trapperumsvindue i sidehuset lige overfor. Mur og plankeværk ind mod Stuðiestræde 12 kunne også meget vel være en blomstrende skærm. Et gårdrum som dette fortjener en stenbelægning, og kunne man finde en løsning, så gårdrummets tre parkeringspladser blev nedlagt, ville der være basis for langt bedre opholdskvaliteter.

Gårdrummet bag Stuðiestræde 16 (8) har meget høje bagmure både mod nr. 14 og 18. Et stort akacietræ står op ad bagmuren ind mod nr. 18 og giver en fornemmelse af parasol over gårdrummet. Men det var oplagt at give begge disse kolossale murflader en dækkende facadebeplantning. Det kunne være en rådhusvin, som én gang årligt blev skåret tilbage (se *Grønne lunger* pp. 40-41). I gården ligger en lille én-etages bygning, nr. 16B, som optager omkring en tredjedel af arealet. Man ville vinde meget ved at den ikke var der, eller ved at man kunne benytte tagfladen som opholdsflade.

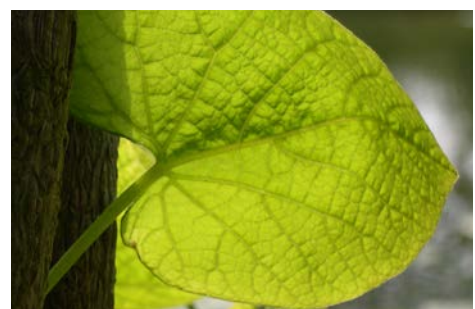
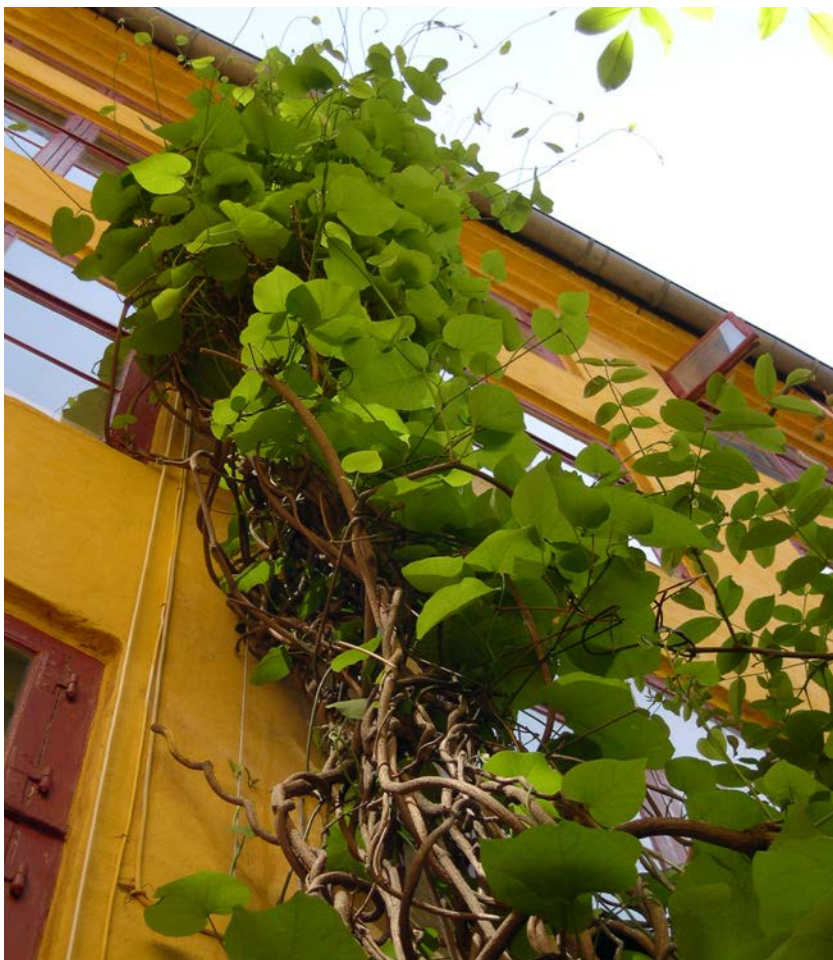
I Studiestræde 18 - Larsbjørnsstræde 20 finder man et gårdrum med mange fine detaljer (9). Denne ejendom har længe været under renovering, så billederne på denne side yder kun det smukke og frodige gårdrum lille retfærdighed. Men man finder her gode eksempler på, hvordan man med brug af wires kan styre facadeplanter som tobakspibeplante og kinesisk blåregn på vinduesfacader, hvor de med tiden når op i fjerde sals højde.

Bag Larsbjørnsstræde 22 er gårdrummet kun ganske få meter bredt, og de få kvadratmeter giver kun få muligheder for ophold (10). Her kunne man

Billederne på denne side er fra Larsbjørnsstræde 20, som har et charmerende lille gårdrum med fine eksempler på, hvordan man på vinduesfacader kan have klatrende planter på wires.

Øverst er det en kinesisk blåregn, som hvert år klippes tilbage, så den kun har to lodrette hovedstammer. Nederst er det en tobakspibeplante med dens store hjerteformede blade (9).

Herover ses porten ind til Sankt Peders Stræde 27 (12), som står åben i dagtimerne. Øverst til højre er det gårdrummet bag Sankt Peders Stræde 21-25 (13). Her ville en samlet tilplantning af de meget store tomme flader give rummet en helt anderledes indbydende karakter.

Billederne herunder er fra et gårdrum bag Sankt Peders Stræde 19 med mange bagmure (14).

overveje at tilplante de store bagmure. Selvom lyset er sparsomt, var det i så smalt et rum værd at prøve med rådhusvin, som kun danner ét lag blade.

Bagergården i Sankt Peders Stræde 29 (11) er nyligt istandsat og endnu lidt 'tør' i fornemmelsen, men med tiden vil gården stå meget flot med et stort ahorntræ i sin midte. Også her finder man et par murflader, som umiddelbart inviterer til facadebeplantning.

I Sankt Peders Stræde 27 står porten åben i dagtimerne for at give adgang til Galleri Stamkunsten i baghuset (12). Man finder her smukke brolægningsdetaljer - og en bagmur ind mod nr. 29, som det ville være oplagt at tilplante med præcist beskårne selvhæftende facadeplanter.

Bag Sankt Peders Stræde 21-25 ligger tre små gårdrum, som ville kunne have stor fordel af at blive lagt sammen, så man kun havde ét hold affaldscontainere osv. (13). Her ville man også med fordel kunne tilplante de meget påtrængende fælles bagmure på billederne herover. Mellem Sankt Peders Stræde 19 og Studiestræde 12 og 14 finder man steder som på billedet herunder, hvor den overvejende del af murene er bagsider (14). Her ville en tilplantning kunne inddrage disse flader i byens grønne lunger.

- mulig facadebeplantning, bagmure og gavle
- mulig facadebeplantning, vinduesfacade
- eksisterende facadebeplantning

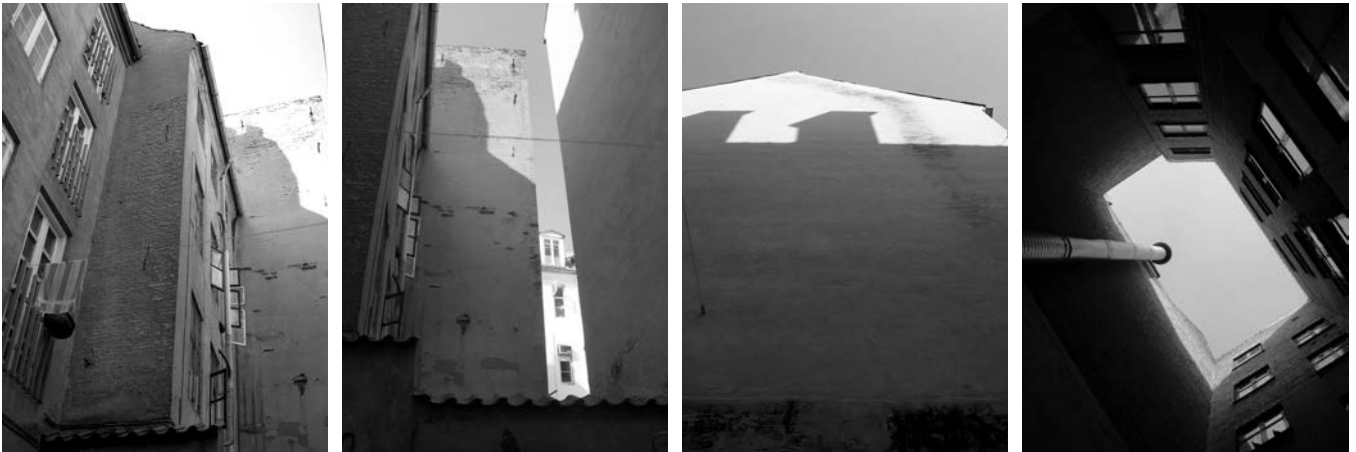
11 teksthenvi-
sning (11)

 eksisterende træer

 mulig placering af træer

Karré 3 facadebeplantninger ~1:1.000.

Tomme gavle og bagmure i karré 3.

Karré 3

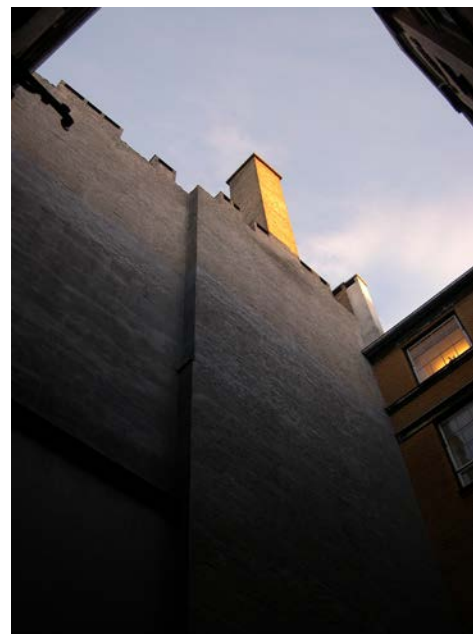
Samlet areal ⁸⁵	13.500 m ²
Heraf bebygget areal	11.500 m ²
I procent	85%
Anslået bebyggelsesprocent	400%
<hr/>	
Friareal	2.000 m ²
I procent	15%
Heraf primært parkering	1.600 m ²
Heraf primært ophold	300 m ²
<hr/>	
Heraf asfalt og beton	1.600 m ²
Heraf åben belægning	400 m ²
Heraf grønt	>0 m ²
Antal træer	4 (+1)

Rundtur i karré 3

Denne karré er afgrænset af Nørregade, Gammeltorv, Vestergade, Larsbjørnsstræde og Studiestræde. Karreen er fuldt bebygget mod gaden, og karreens for-, side- og baghuse er i de fleste tilfælde ført op i 4 eller 5 etager. Størstedelen af gadefacaderne er traditionelle byhuse, men i karreens indre finder man en række nyere kontor- og erhvervsbygninger. Sammen med karré 4 er karré 3 således Nørre Kvarters tættest bebyggede og blandt det tættest bebyggede i Indre By. Som man kan se af kortet, er det ubebyggede areal i karré 3 da også blot et antal små isolerede felter. Gårdarealet udgør skønsomt under 15% af karreens samlede areal, og med 4-5 etager ligger bebyggelsesprocenten derfor omkring 400 - eller fire gange så høj som den maksimale bebyggelsesprocent på 100, som har været styrende for brokvarterernes store saneringer. Alene tilkørselsbehovene til de mange funktioner i karreens indre stiller store krav til friarealerne, og størstedelen af karreens friarealer fremstår da også som asfalterede udendørs arbejdsrum blottet for vegetation.

Endda kan man gøre en del for at bedre forholdene for de mange, som arbejder og studerer i karreerne. Det virker således indlysende i en sådan karré at reducere brugen af de sparsomme udearealer til parkering. Det er alligevel kun en forsvindende lille del af pareringsbehovet, som kan dækkes af karreens sparsomme friarealer, og en flytning til parkeringshuse i middelalderbyens udkant ville muliggøre en bedre anvendelse af karreens mulige livsrum. Hvor de historiske huse typisk har tegltage med stor taghældning, som umuliggør tilplantning, har det nyere infill-byggeri i karreens midte fladt tag, og disse horisontale tagflader kunne relativt enkelt omlægges til taghaver med eller uden opholdsmulighed.

Et enkelt sted i karreen eller to kunne man finde plads til et træ. Men en forgrønning af en tæt bystruktur som i karré 3 vil først og fremmest indebære en tilplantning af de lodrette flader. Med den ekstreme bebyggelsestæthed findes der overalt i karreen store gavle- og bagmure, som fremstår helt vinduesløse og som derfor ville være enkle at tilplante. Og som det fremgår af sammendællingen i kapitlet 'Biofaktor', har en bystruktur som denne et endog meget stort beplantningspotentiale i de lodrette flader. I stort set alle karreens gårdrum finder man store lodrette flader med et samlet areal, som langt overstiger det vandrette friareal. Som det fremgår af beregningerne pp. 58-61, ville man for karré 3 kunne opnå en 13-dobling af den nuværende biofaktor ved en fuld udnyttelse af beplantningspotentialet. Selv i den tæt-

teste by er der således muligheder for at øge lungekapaciteten betragteligt.

Mellem Studiestræde 3 og Nørregade 7 løber et vinkelformet system af gårdrum gennem en ejendom, som primært benyttes til erhverv (2abc). Bygningerne omkring disse gårdrum er meget høje, og man fornemmer, at der er langt til himmelen. Alt i komplekset er velholdt, men fornemmelsen er lidt knugende. Her er ikke meget, som inviterer til ophold eller kollegiale samtaler. Det er blot et sted, man haster igennem. Der er blot små forskelle fra den historiske bydannelse, men i sin optimering af udnyttelsen har bygninger som disse mistet den historiske bys intimitet og skala.

De stærkt ornamenterede facader omkring gårdrummene egner sig ikke til facadebeplantninger, men en enkelt blank bagmur ind mod Studiestræde 1 (2a) ville det være oplagt at tilplante. Det ville medføre en markant forandring af akustik og hele stedets stemning. Måske der skal lidt kunstigt lys til at hjælpe planterne i gang, men her er alligevel så mørkt, at det elektriske lys er tændt det meste af året. Ligeledes kunne kompleksets bagfacade mod sydvest (2e) have glæde af en facadebeplantning. Her ville den rette udformning kunne gøre facadeplanterne til en årstidsbestemt solafskærmning.

Billederne på denne side er fra Studiestræde 3 - Nørregade 7 (2). Det er svært at etablere facadebeplantninger på de ornamenterede facader mod gårdrummene, men den store bagmur ind mod Studiestræde 1, som ses på billedet umiddelbart herover (2a), ville det være oplagt at beplante. Til venstre er det facaden mod sydvest (2e), hvor en facadebeplantning kunne gives en udformning, så den gav en vis solafskærmning i sommerhalvåret.

Herover ses en lysskakt mellem Bispetorvet 1 og Nørregade 7 (2d). Et rum som dette er resultatet af en ekstrem udnyttelse af arealerne, og mange mennesker har deres vindue ud til sådanne lysskakte. Også et sted som her var det værd at prøve at etablere en facadebeplantning, som vil kunne have en positiv indvirkning på lokalmiljøet. Øverst til højre er det universitetets tagterrasse i Studiestræde 1 (1a). Her ville en bevoksning af halvtagene med blomstrende slyngplanter være en mulighed.

Herunder til venstre ses et gårdrum fra Gammeltorv 14 (4), som viser, hvor enkelt det kan gøres: en brolægning med bordursten i ganglinjerne og vedbend på gavlmuren ind mod nr. 18. Nederst til højre er det Alexandrahus i Nørregade 1 (3), hvis lille gårdrum bruges til parkering.

Imellem dette bygningskompleks og universitetets ejendom ud mod Bispetorvet finder man to lysskakte (2d). Selvom det er på grænsen af, hvad der kan lade sig gøre, var der en udfordring i at få sådanne bagsider gjort til en del af byens grønne lunger. Det ville dels forbedre udsynet fra de mange kontorrum, dels ville luftens friskhed og renhed, når man åbner vinduerne, blive en helt anden. I samme bygningskompleks finder man på anden sal en charmerende taghave (1a). Her ville man fra potter foran hver murpille kunne trække slyngende vækster som småblomstrede rosa-hvide klematis op over halvtaget, som løber hele gårdrummet rundt.

Alexandrahus på hjørnet af Nørregade og Gammeltorv (3) demonstrerer, hvor intensivt karreen er udnyttet. Gårdrummet er her blot en trekantet lysskakt med tilkørselsrampe i bunden. Vinduesrytmen er så tæt, at det vil kræve en omfattende beskæring at have facadeplanter her. Men til en af siderne er der en tom bagvæg, som det var oplagt at tilplante.

Gammeltorv 14 (4) har et næsten arkaisk gårdrum med en brostensbelægning med bordursten i ganglinjerne og en vedbendbeplantning på gavlmuren ind mod nr. 18, som viser, hvor enkelt og kraftfuldt en facadebeplantning

kan virke ind i et snævert gårdrum. Den stedsegrønne vedbend trives godt på mørke placeringer som her.

Vognmændenes Hus i Gammeltorv 18 (5) har ind mod Vestergade 2 et espalier med plantekasser, som opløder virkningen af den meget voldsomme bagmur, men et sted som her, hvor der er plads til at lade en facadebeplantning udvikle sig i tykkelsen, ville det være flot at lade hele den + 350 m² flade tilplante. Hvis man vil have grønt også på vinduesfacaderne, kunne man vælge en kandelaberklippet rådhusvin. Det giver på én gang en distinkt grøn flade i menneskehøjde samtidig med at den lader den tomme murflade bevare sin kraft.

Obels Gaard i Vestergade 2 (6) strækker sig langt ind i karreen, og bag det statelige gamle forhus gemmer sig et kompleks af erhvervsbygninger med et udtalt modernistisk arkitekturudtryk, med hvide betonmure, gennemgående vinduesbånd og flade tage. Hvor første baggård (6a) er grøn og med en smuk stenbelægning, er anden baggård (6b) asfalteret og nøgtern, uden vegetation. Her ville en facadebeplantning - udformet som vandrette solafskærmende bånd af slyngende planter - kunne skabe nogle meget smukke rum. Syd- og

Billederne herover er fra Smedegaarden i Vestergade 4 (7). På de to gavlmure til venstre var det oplagt at gøre brandtrappe og balkon til en grøn skulptur ved af tilplante med slyngende vækster som blåregn eller træmorder.

Platantræet op ad muren mod Vestergade 2 er meget velplaceret og har her rum omkring sig til at udvikle sig til et stort træ med fulddannet krone.

Herunder ses Vognmændenes Hus på Gammeltorv 18 (5). Bagmuren ind mod Vestergade 2 er omkring 350 m² stor og ville være oplagt at tilplante.

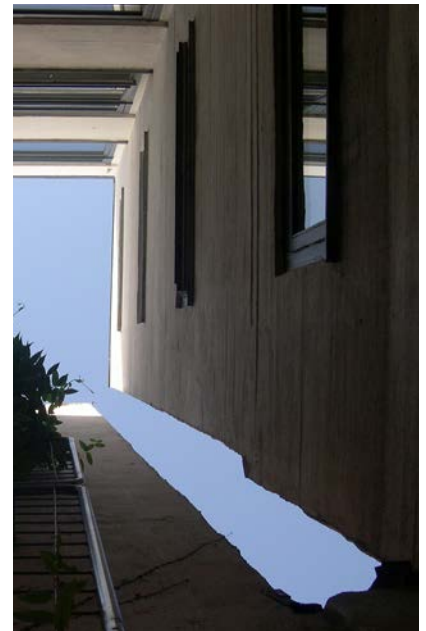

Herover er det et kig fra gaden ind til Obels Gaard i Vestergade 2 (6), hvor Smedegaardens platantræ er gårdtræ. Forhus og første sidehus er i før-modernistisk stil, og gården er her brostensbelagt med en grøn væg ind mod Smedegaarden.

Bag dette finder man et bygningskompleks med en langt mere modernistisk arkitektur: betonbyggeri, glatte hvide vægge, og flade tage. Tilsyneladende er her ingen vegetation, men allerbagest er der på bagmuren mod Studiestræde 13 (6c) plantet stedsegrøn kaprifolie på metalrammer.

En facadebeplantning af vinduesfacaderne herunder (6b) ville kunne udføres som en solafskærmning.

vestvendte facader med store uskyggede glaspartier lider typisk af overopvarmning i sommerhalvåret. Et sted som her, hvor der er parkering i stueetagen, og hvor kælderarealerne løber ud under friarealerne, er det en udfordring at finde steder, hvor facadeplanterne kan få deres rødder i jorden.

Ejendommen har omkring 600 m² fladt tag, som det ville være oplagt at beplante med græs eller sedum. Sedumtaget er vægtmæssigt den letteste løsning og giver et meget smukt og stort set vedligeholdelsesfrit tag. Græsset kræver lidt mere jord og bliver derfor lidt tungere, men har til gengæld en mange gange højere iltproduktion og luftrensningsskapacitet.

Billederne øverst på foregående side er fra Smedegaarden, Vestergade 4 (7). Platantræet står her, så det kan brede sin krone ud over to gårdtrum, som hver især ville være i det mindste til at rumme et gårdtræ. Det er dog for nyligt blevet fældet i forbindelse med en brand i nr. 6. Betongavlen ind mod Vestergade 2A er solvendt, så blåregn ville her med tiden kunne udvikle en overdådig blomstring. På de to viste gavlflader kunne brandtrappe og balkon gøres til en grøn skulptur gennem en tilplantning med slyngende vækster som blåregn eller træmorder (se *Grønne lunger* pp. 56-57).

Roni Gaarden, Vestergade 8 (8) har to gårde i forlængelse af hinanden, hvor venstre side er en meget høj bagmur ind mod Vestergade 10. I de relativt smalle gårdrum ville det være oplagt at vælge rådhusvin. Som man kan se på billedet nedenfor, er der allerede sat en facadeplante i en potte i hjørnet. Men skal man have facadeplanter til at dække en mere end 200 m² store bagmur, skal den nødvendigvis have rødderne i jorden. Mange af bagmurene i karré 3 er som her over 15 meter høje, og deres areal omkring 3 gange større end gårdarealet. En systematisk tilplantning af bagmurene vil dermed indebære en markant styrkelse af det plantemæssige volumen.

Fra Vestergade 10 løber der en passage tværs igennem karreen til Studiestræde 19 med tre snævre gårdrum i forlængelse af hinanden (9abc). Hundrevis af mennesker studerer og arbejder her, og det virker på den baggrund paradoksalt, at de sparsomme friarealer overalt, hvor det overhovedet har kunnet lade sig gøre at klemme biler ind, er brugt til parkering. Her burde hver eneste kvadratmeter stilles til rådighed for de mennesker, som bruger stedet og indrettes med reelle rekreative kvaliteter. Bænke, akustik, belægning, udsmykning, belysning og beplantning burde understøtte et studie- og arbejdsmiljø frem for som nu at være optimeret for parkering og renholdelse. 11 parkeringspladser er det blevet til. En gang i tidernes morgen var der mølledam på dette sted (se Ramsings konstruktion af Københavns plan i 1377, p. 16). Måske skulle man prøve at reintrodere vandelementet og få noget attraktivt ud af passagen.

Gårdrummet ud mod Studiestræde er det mest åbne af de tre rum, og gavlmuren til baghuset i Studiestræde 17 ville umiddelbart kunne tilplantes, ligesom man i samme gårdrum på de modstående facader kunne overveje en tæt klippet vedbendbeplantning op til overkant af 1. sals vinduer. Man kunne fortsætte denne foring af væggene i de øvrige gårde, men her er vinduespartierne så store og murpillerne så smalle, at det er mindre oplagt. Til gengæld kunne man tilplante de store brandtrapper med en klatreplante som trædræber (se eksempel i *Grønne lunger* pp. 56-57). Som det er nu, passer disse flugtvejstrapper meget dårligt med stedets arkitektur, men ved at omforme dem til løvtårne, kunne man få noget smukt og godt ud af dem. Hvis man fik etableret det rigtige plantehul, ville trædræberen på få år helt kunne overvokse trapperne.

En smal passage leder videre til Gård C (9d), et relativt stort indre gårdrum,

Herover ses billeder fra passagen mellem Vestergade 10 og Studiestræde 19 (9abc).

Til venstre ses to billeder fra Roni Gaarden (8a), som har en meget stor bagmur ind mod Vestergade 10.

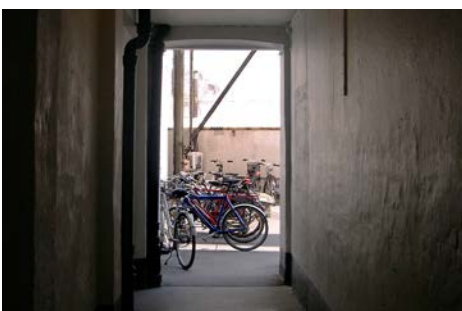
Billederne nederst på denne og den følgende side er fra Gård C (9d), en blindtarm til passagen mellem Studiestræde og Vestergade, som nu bruges til cykelparkering.

Man finder her dels meget store bagmure på 2½ side, dels en solvendt vinduesfacade fra Vestergade 2, som det ville være oplagt af beplante.

Passagen mellem Vestergade 10 og Studiestræde 19 er meget nøgternt indrettet og præget af parkering, vareelevatorer og tre store brandtrapper, som kunne transformeres til grønne skulpturer. Op mod Studiestræde (9c) ser man passagens eneste grønne element, en klippet vedbend fra Galleri Krebsen (se også billedet p. 94 nederst).

hvor ingen bil kan komme ind, så her er der blevet etableret cykelparkering for de mange brugere. Det er tankevækkende at der lige i solar plexus af et kvarter med så mange smukke gadefacader kan være så trist. Her er de fleste af væggene bagvægge uden vinduer, og facadebeplantninger ville virkelig kunne gøre sit til at give stedet en smukkere og mere frodig fremtoning. Den modernistiske del af Vestergade 2 har en sydvestvendt vinduesfacade ud til dette gårdrum. Her ville man kunne lave en grøn væg - eller et system af grønne altaner - som var med til at klimaregulere bygningen.

Mellem Vestergade 12 og Larsbjørnsstræde 10 finder man en anden passage gennem karreen, et L-formet forløb af gårde omkring et erhvervsbyggeri anlagt umiddelbart bag forhusene mod Larsbjørnsstræde (10). Isoleret set er det sobert erhvervsbyggeri med rene linjer og en vis formmæssig stringens, men bygningerne er dårligt integrerede i den traditionelle bystruktur og er et klart eksempel på, hvordan den modernistiske arkitektur - og hele tankegangen bag - ofte udviser både uformåenhed, manglende lydhørhed og decideret uvilje overfor den eksisterende bys betingelsessæt. Og det, som er kommet ud

Her ses erhvervsbyggeriet bag Larsbjørnsstræde (10), som er opført midt i det 20. århundrede. De små gårdarealer er asfalterede og præget af tæt parkering. Det grønne, der kan ses, står inde hos naboen.

De fire billeder i nederste stribe billeder er alle taget fra samme sted, omkring et lille havetableau i den ene ende af den smalle gård bag Larsbjørnsstræde 12 (13): til venstre opad, lidt nedad, stejlt opad, og til højre opad.

af bebyggelsens egne friarealer, er ganske bedrøveligt: en simpel asfalteret, optimeret til varetilkørsel og parkering. I en sådan arbejdspladsmaskine er det arbejdsmiljømæssige, det repræsentative, det sanseligt-oplevelsesmæssige og relationen til naturelementerne reduceret bort. De æstetiske koder taler et abstrakt sprog, som ikke kommunikerer med sin kontekst.

Som man kan se af billederne herover, er bebyggelsen ikke helt vegetationsløs. Man har stor glæde af naboens guldregn og et birketræ i Larsbjørnsstræde 8 (10b). Bebyggelsen har fladt tag, og det ville være oplagt at etablere taghaver på arealet. Ligeledes ville tilplantning af bagmuren mod Larsbjørnsstræde 8 (10b) og Studiestræde 10 (10a) kunne være med til at forgrønne denne ejendom. Man kunne også her overveje en beplantning af vinduesfacaderne, som kunne være med til at regulere solindfaldet om sommeren. Men kælderarealerne løber sine steder ud under gårdarealerne, så man kan ikke være sikker på at kunne få planter i jorden.

Siden billedet fra Larsbjørnsstræde 8 er taget, er facaden blevet renoveret og gården ryddet. Når blot ikke bilerne skal klemmes ind i baggårdene, kan der på selv relativt små arealer etableres fine brugskvaliteter for kvar-

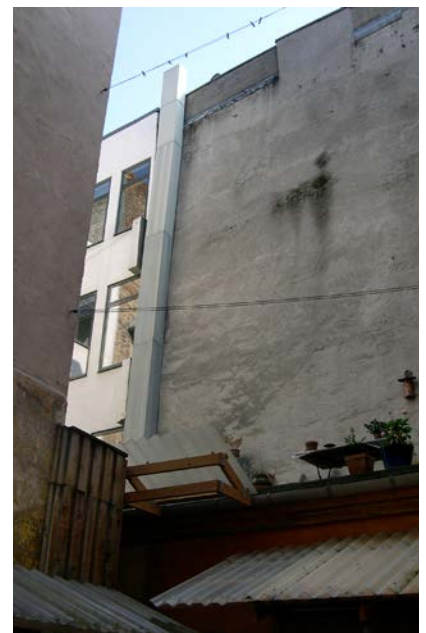

Herover ses den smalle spalte mellem erhvervsbyggeriet og Larsbjørnsstræde 6. Her kunne en tilplantning med rådhusvin måske bløde op på situationen. Øverst til højre ses gården bag Larsbjørnsstræde 8, som leverer de grønne elementer til erhvervsbyggeriet (11).

terets mange beboere og arbejdende. Men ind mod Larsbjørnsstræde 6 står der en høj betonmur blot to meter fra en vinduesfacade, og man kan undre sig over, hvordan der i det 20. århundrede har kunnet opnås tilladelse til at bygge så massivt i karreernes indre. En bagmur som denne kunne med fordel tilplantes med rådhusvin, som kun lægger ét lag løv tæt op ad muren. Det vil kræve en indsats at få planterne godt fra start og måske endda ekstra lys til at hjælpe væksten i gang. Men har planterne først fået fat, ville de hurtigt kunne dække fladen.

Fra indgangen til Larsbjørnsstræde 12 har man et fint lille kig gennem trapperummet til en lille pottet have i baggården (13). Til trods for de omgivende affaldsspande, cykler og tårnhøje bagfacader er det her lykkedes at skabe en fin lille oase i den ene ende af det smalle gårdrum. Den anden ende af gårdrummet er fyldt op af toiletbygninger fra stueetagens restaurant. Hen over toiletudbygningerne er der blevet plads til en lille tagterrasse. Men de mange store tomme murflader kunne med fordel tilplantes, så man frem for de nu meget påtrængende murflader endte med en situation, hvor vinduesfacaderne står i grønne omgivelser.

I Studiestræde 21 finder man et lille velfungerende gårdmiljø med en smuk brostensbelægning (14). De hvide facader mod gården er meget uregelmæssige og 'uklassicistiske' i deres facaderytme, og her ville man med præcist placerede facadebeplantninger på for eksempel en særligt bred murpille kunne samle op på facadeudtrykket. Ligeledes ville det være oplagt at tilplante gavlmuren fra sidehuset til Larsbjørnsstræde 16.

Krebsegaarden i Studiestræde 17 er en anden fin brostensbelagt gård, som står åben i dagtimerne og giver adgang til Galleri Krebsen (15). Man fornemmer tydeligt, at her er et sted, hvor mennesker har mulighed for og glæde ved at pleje deres omgivelser, og gården er et godt eksempel på, at et sted kan have intimitet og private brugskvaliteter, samtidig med at der er åbent til gaden. Bagmuren mod Studiestræde 15 har fået en kinesisk blåregn ved foden, som kan blive rigtig flot på sit sted, når den vokser til. En vedbend på hegnet mod Studiestræde 19 har gennem stadig klipping gennem årene udviklet en helt usædvanlig form, som næsten danner halvtag over cyklerne.

Krebsegården har nok kvarterets tåbeligste parkeringsplads, en bil som står der fra den tidligere ejer. Den har ingen nummerplader, har ikke været

Herover ses gårdfacaderne fra Studiestræde 21 (14). På sådanne facader hvor vinduesrytmen er meget uregelmæssig, kan afgrænsede facadebeplantninger være med til at samle op på facaden. Til venstre er det gavlen fra sidehuset til Larsbjørnsstræde 16, som det ville være oplagt at tilplante i sin helhed.

Krebsegaarden i Studiestræde 17 herunder har en charmerende gård, som står åben i dagtimerne (15). Hegnet ind mod nr. 19 er bevokset med en klippet vedbend, som med årene har udviklet sig, så cyklerne næsten står under et levende halvtag. Samme vedbend kan ses fra den modsatte side på billedet p. 91.

Herover ses porten ind til Studiestræde 13 (16a), som har et fint gårdrum med mange muligheder.

I midten ses til venstre en altansøjle på Studiestræde 11, som kunne være et udmærket plante-stativ. Til højre ses det smalle mellemrum mellem Studiestræde 7A og 13B. I sådanne situationer var det oplagt at tilplante bagmuren med rådhusvin.

Herunder mødes nyt og gammelt, som man kan opleve det mange steder i karré 3 (17b). Billedet herunder viser samme sted som billedet p. 89, blot fra den modsatte side.

ud at køre i årevis. Noget sådant burde ikke kunne finde sted.

Studiestræde 13 har et centralt gårdrum, som har mange muligheder (16a). Det fortjente, at den nuværende beton blev erstattet af en brolægning. Det ville være oplagt at tilplante den store gavl i Studiestræde 13B ind mod Studiestræde 9 og 11 (17a). Denne gavl er hovedudsigt for mange, og der er hér plads til at lade vegetationen vokse sig ud i rummet. Man kunne derfor overveje, om man her skulle iscenesætte et vegetationsdrama, hvor klematis, vedbend, vildvin og rådhusvin fandt vej mellem hinanden. Det vildtvoksende giver bedre betingelser for fugleliv og luner bedre om vinteren.

Altansøjlen herover til venstre (17a) var det ligeledes oplagt at tilplante. Indblik og udsyn kunne så justeres med beskæresaksen. Mellem sidehusene Studiestræde 7A og 13B er afstanden mellem husene meget lille, og ved tilplantning ville rådhusvinen her være et oplagt valg. Den danner kun ét lag af blade og bliver derfor kun cirka 20 cm tyk.

Studiestræde 5 (18) er belyst i kapitlet 'Biofaktor' pp. 56-57. Dette nu vegetationsløse gårdrum har muligheden for at blive et ædelt rum, men som det fremstår i dag, er det væg-til-væg-asfalteret parkeringsplads for tre biler.

- mulig facadebeplantning, bagmure og gavle
- mulig facadebeplantning, vinduesfacade
- eksisterende facadebeplantning

11 teksthenvi-
sing (11)

 eksisterende træer

 mulig placering af træer

Karré 4 facadebeplantninger ~1:1.000.

Tomme gavle og bagmure i karré 4.

Karré 4

Samlet areal ⁸⁵	15.300 m ²
Heraf bebygget areal	13.000 m ²
I procent	85%
Anslået bebyggelsesprocent	400%
<hr/>	
Friareal	2.300 m ²
I procent	15%
Heraf primært parkering	1.800 m ²
Heraf primært ophold	400 m ²
<hr/>	
Heraf asfalt og beton	900 m ²
Heraf åben belægning	1.400 m ²
Heraf grønt	>0 m ²
Antal træer	9 (+3)

Rundtur i karré 4

Denne karré er afgrænset af Larsbjørnsstræde, Vestergade, Vester Voldgade og Studiestræde. Sammen med karré 3 hører den til kvarterets tættest bebyggede med en bebyggelsesprocent omkring 400%. I forhold til størrelsen er karré 4 med 110 parkeringspladser den karré i Nørre Kvarter, som har mest parkering i karreen. Ligesom resten af Nørre Kvarter har karré 4 stort set historiske huse ud mod gaden, men i karreens sydlige ende ser man med Politikens hjørne ud mod Rådhuspladsen en moderne arkitektur tage over i facaderækkerne - med lysavis og husstore neonreklamer og dermed en helt anden skala i de visuelle virkemidler end i kvarterets indre stræder.

Ved karreens nordlige spids finder man et relativt stort gårdrum, hvor et akacietræ har fået lov at vokse sig ganske stort (2). Ved nærmere eftersyn bliver det meste af arealet brugt til parkering, mens husene omkring kun har en helt smal zone af gårdrum. 22 biler har man fået plads til her. Det lyder måske ikke af alverden; men i en verden, hvor de vandrette kvadratmeter er en stor mangelvare, virker det som en næsten overdreven luksus og en noget én-dimensional anvendelse at bruge disse arealer til blot at have en privatbil stående, mens ejermanden m/k er på arbejde. Hvis man tæller de med gult markerede parkeringsarealer på kortet p. 48 sammen, går næsten 40% af Nørre Kvarters friareal til parkering - eller et areal på størrelse med to fodboldbaner (se p. 137). Man kunne således forestille sig en langt mere hensigtsmæssig anvendelse af disse arealer end til bilopbevaring. Med disse forhold taget i betragtning, er det overraskende grønt at komme ind gennem porten fra Larsbjørnsstræde 11. Mellem de parkerede biler har man bevaret flere store træer, som udgør et 'grønt kig' for mange omkringboende. Og asfalten er ikke bare lagt ud overalt. Der er steder med en mere åben belægning, så træerne har en chance for at trives.

I den smalle strimmel af gårdrum mod nord har man næsten den størst tænkelige kontrast mellem gårdrummene bag Studiestræde 27-33 (12-13-14), hvor der ud over en asfaltering under affaldscontainerne intet er gjort for at formilde situationen, og så gården bag Studiestræde 25 og Larsbjørnsstræde 15, hvor man har formået at få noget virkelig godt ud af det smalle rum (1). I al sin enkelthed er her blot brostensbelagt og opstillet nogle få havemøbler. Bortset fra en bambusbevoksning foran cykelskuret er vegetationen holdt i potter, så rummet er enkelt at ommøblere. Den store lysåbne trækrone fra akacietræet på parkeringspladsen giver en fin fornemmelse af løvsal, og det er lykkedes at skabe et fint gårdmiljø på de givne vilkår. Man kunne her op

langs Studiestræde 27-29 (14) tilplante hegnet ind mod parkeringspladsen. Det kunne for eksempel være med en småblomstret klematis, som i løbet af få år danner et frodigt, tæt filtret vildnis med masser af blomster og betingelser for fugleliv. Studiestræde 31 og 33 (13a og 12) har et baghus tæt op mod det smalle gårdareal. Her ville en facadebeplantning være indlysende, selvom der vil være nogle få vinduer at holde friklippet.

Langs parkeringspladsens sydside er der ind mod Larsbjørnsstræde 9 et plankeværk med forskellige slyngplanter. Den smalle stribe på den anden side heraf udgør et sjældent frodigt kig ind fra Larsbjørnsstræde til et næsten havestueagtigt sted med udeservering for La Galette (3). Det ville klæde stedet at få skiftet den nuværende beton- og betonstensbelægning ud med brolægning og bordursten, og fornemmelsen af grøn oase ville blive markant styrket med en tilplantning af gavl- og bagmurene mod Larsbjørnsstræde 11 og den store gavl fra Studiestræde 31 ud mod parkeringspladsen.

Bag Larsbjørnsstræde 7 gemmer sig et fint lille gårdrum, som giver adgang til baghuset og mulighed for cykelparkering (4). Portrummet har trægulv, og brostensbelægningen gør den ikke særlig store gård til et regulært

Karré 4 rummer et overraskende stort gårdrum bag hjørnet af Studiestræde og Larsbjørnsstræde med indkørsel fra Larsbjørnsstræde nr. 7 (2). Pladsen er ikke mere intensivt udnyttet, end at to store træer har fået lov at blive stående. De udgør det 'grønne kig' for de omkringboende. Dette sted demonstrerer tydeligt, hvordan biler i mange tilfælde har bedre plads (og mere købekraft) end kvarterets beboere.

Ejendommene omkring den store parkeringsplads har typisk kun en helt smal stribe gårdsplads bag sig. Herover er det Larsbjørnsstræde 9 (3), hvor en lille smal strimmel syd for den store parkeringsgård er blevet en frodig plads med udendørsservering for la Galette.

Til højre ses hjørnejendommen Studiestræde 25 - Larsbjørnsstræde 15 (1), hvor man har fået et vel-fungerende sted ud af det smalle gårdrum. Bortset fra en bambusbevoksning, som afskærmer cykelskuret (kan ikke ses på billederne), er de grønne elementer her pottede planter.

Nederst ses Studiestræde 27-33 nord for parkeringsarealet (12-14), hvor det var oplagt at etablere en facadebeplantning på gavl- og bagmurene.

rum. Det er næsten overvældende, hvor stille og fredeligt det kan være så tæt op ad det energiladede butiksstrøg. Her ville det være oplagt at tilplante bagmuren mod Larsbjørnsstræde 9. Rådhusvin er en mulighed, men på den sydvendte mur ville en blåregn kunne udvikle en god blomstring.

Larsbjørnsstræde 5 har to gårdrum efter hinanden, som i dag er tæt asfalteret (5ab). I den anden baggård finder man dog et enkelt hårdt tilbageskåret ahorntræ i hjørnet - og så har man herfra stor glæde af det kastanjetræ, som står i Vestergade 18 (se ill. p. 102 øverst). I dag er her parkeringsplads for 6 biler. Med en tilplantning af den store bagmur mod Larsbjørnsstræde 3 og gavlen mod Vestergade 18C i det andet gårdrum (5b) samt en brolægning til erstatning for den nuværende asfalt ville man her med enkle midler kunne skabe et ædelt gårdrum med fine æstetiske kvaliteter.

Som nævnt under gennemgangen af kvarterets gaderum (pp. 22-23) stod der indtil for nylig et akacietræ i den lille forgård til Larsbjørnsstræde 1 (6a), som markerede sin krone i gadebilledet. Det ville være af stor betydning for gaderummet, at man genplantede et træ på dette sted. Hvis det var skyggeproblemer, som førte til fældningen, kunne man prøve at tildanne det nye

Herover ses gårdrummet bag Larsbjørnsstræde 7, som med sin brostensbelægning og beplantning fremstår meget indbydende (4).

Herunder er det Larsbjørnsstræde 5, hvis to gårdrum nu bruges til parkering (5).

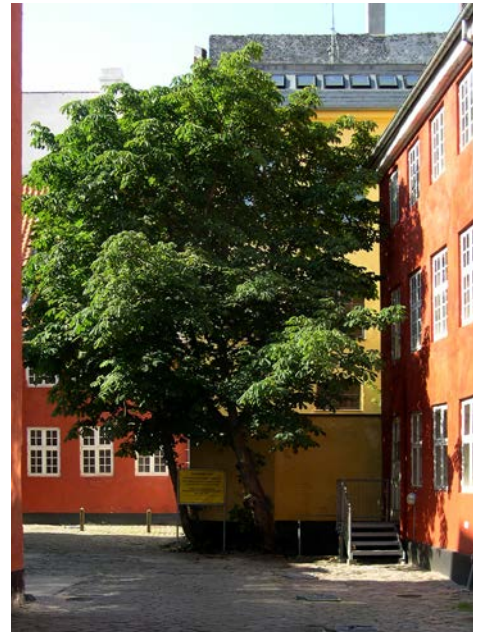

Vestergade 14-16 (6b) er en af gadens fornemme klassicistiske ejendomme. Gårdrummet er ganske flot i proportionerne, men fremstår nu særdeles nøgternt, med blot en asfalteret flade, som udelukkende benyttes som parkeringsplads. En facadebeplantning på de høje bagmure mod Vestergade 18 samt på den modernistiske facade ville derfor kunne skabe et stilmæssigt mere sammenhængende rum. Med et stort gårdtræ i midten, en opholdsplads i det mest solrige hjørne, en bedre organisering af affald og cykelparkering, samt asfalten erstattet af brolægning kunne man her få et virkelig smukt gårdrum.

træ, så det havde en mere tilfredsstillende udformning. Larsbjørnsstræde 1 og 3 danner sammen med Vestergade 14-16 et større fælles gårdrum (6b). Der er tale om en elegant palæarkitektur med højt til loftet og fine proportioner i de hvide facader, som til gadesiden kommer fuldt til sin ret. Til gårdsiden derimod ligger de ud til en parkeringsplads, hvor de øvrige vægge omkring er en modernistisk industrifacade og nogle meget høje bagmure. Man kunne her starte med at tilplante bagmurene mod Vestergade 18, måske med rådhusvin, som lader bygningsvolumenerne stå præcist tilbage. Yderligere kunne man etablere facadebeplantning på den modernistiske facade. Det kunne være slyngplanter på wire foran murpillerne, eller det kunne være på stativ til også vandret vækst, så det blev en form for sommerskygning.

Gårdrummet er stort nok til, at et gårdtræ midt på pladsen ville kunne få lov til at vokse sig stateligt på sit sted (se *Grønne lunger* pp. 48-49). Hvis man yderligere fik skiftet væg-til-væg-asfalteringen ud med en mere åben stenbelægning, hvor måske en gangzone rundt var i en glat brostensbelægning, mens hovedfladen stod i mere åbne piksten, ville man stå med et virkelig flot gårdrum, som tog del i kvarterets grønne lunger. Med lidt omtanke kunne

Vestergade 18-20 har et langstrakt L-formet forløb af gårdrum med i alt 31 parkeringspladser (7). Selvom rummet fremstår smukke, når det ikke er helt fyldt op af biler, gør alene belægningen og de to store træer denne gård til noget andet og mere end en parkeringsplads.

De to øverste billeder er taget umiddelbart inden for portene fra Vestergade. Det midterste billede er fra det inderste af gårdrummet. De nederste billeder er taget i den modsatte retning ved overgangen mellem det ydre og det indre gårdrum (7b).

Politikens Hus har et stort system af bygninger og gårde i karreens vestlige ende. Gården i Vestergade 22 er repræsentativt indrettet, og man finder her områdets eneste træ, et platantræ omgivet af et skulpturelt tableau (8a). De øvrige gårdrum er vegetationsløse.

Herunder ses vindues- og bagfacader fra den nyere del af Politikens bygningskompleks ud mod Vester Voldgade (8d).

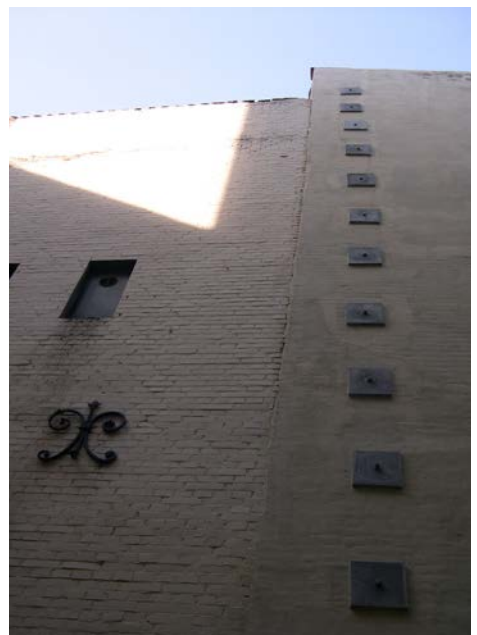
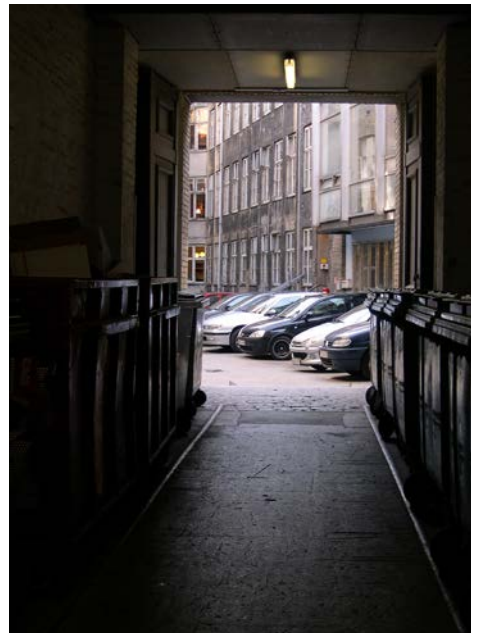
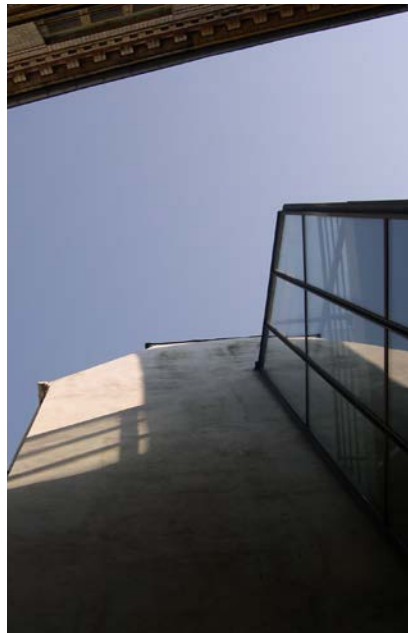
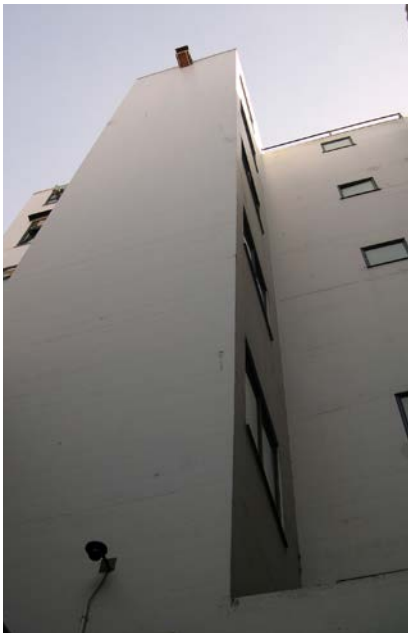

man bevare de fleste af de nu omkring 15 parkeringspladser.

I Vestergade 18-20 finder man et meget smukt baggårdsmiljø, som strækker sig L-formet ind i karreen (7). Det er et godt eksempel på, at en parkeringsgård ikke behøver at være en æstetisk ørken på tværs af kvarterets historiske arv. Godt 30 biler har parkeringsplads her (plus dem der har garageplads), men man har klaret organiseringen i den smukt brostensbelagte gård uden selvlysende rød-hvide bomme. De metalspæringer, som kan vippe op, så andre ikke kan bruge ens plads, bliver stort set aldrig brugt, så man kunne overveje at fjerne dem. Gården har blot to træer, men de står placeret, så man ser dem overalt, selvom her ikke er meget grønt. Gavlen på Vestergade 20C var det oplagt at beplante ligesom gavlen og sidemuren mod nord for nr. 18H, og man kunne overveje at plante slyngplanter op ad de lidt stive facader på begge langsider af den inderste gård.

I gårdrummet bag Vestergade 22 har man kræset for belægningsdetaljerne og lavet en skulpturel opbygning omkring et platantræ (8a) - og hermed er vi nået til Politikens kompleks af bygninger og gårdrum i karreens sydvestlige ende, som udgør omkring 40% karreens areal (se kort p. 52). Dette

Øverst til højre ses et stort akacietræ i Studiestræde 37-41 (10). Til venstre ses det samme træ hen over plankeværket fra Studiestræde 35.

Umiddelbart herover er det porten ind til Studiestræde 35 (11), hvis brostensbelagte gårdrum i dag giver plads til to biler. Til højre herfor ses en detalje af brostensbelægningen.

På modstående side ses en række af de mange tomme murflader, som findes på Politikens område (8).

platantræ er den eneste beplantning på hele Politikens område. De øvrige gårdrum er vegetationsløse og nøgternt effektive i deres indretning. Vi er i en produktionsmaskine med deadline hver dag og klart definerede arbejds-gange og produktionslinjer. Overalt på Politikens område er der tomme gavle og bagmure, både i den nyere og den ældre del af bygningsstrukturen. En forgrønning af karré 4 er derfor i høj grad forbundet med håndteringen af netop dette område. Den dag virksomheden ser det som en del af sin opgave at påtage sig *sin* del af at gøre byen grøn og levende, eller ser udearealerne som en mulighed for at styrke den informelle kommunikation mellem medarbejderne, er der masser at tage fat på.

Langs Studiestræde 37-41 findes et gårdanlæg, hvor man ud for nr. 41 har fået plads til et stykke med græs (10). Det store akacietræ står fint på sit sted og er også gårdtræ for Studiestræde 35, hvis gård ville være for lille til et træ. Studiestræde 35 har en lille gård med en smuk brolægning (11), og orienteringen gør, at solens stråler finder vej i eftermiddagstimerne, så det kunne være et rigtig rart sted at være. Men her holder som regel to biler, som lige netop kan kiles ind på arealet, så værdien som opholdssted er stærkt reduceret.

- mulig facadebeplantning, bagmure og gavle
- mulig facadebeplantning, vinduesfacade
- eksisterende facadebeplantning

11 teksthenvisning (11)

 eksisterende træer

 mulig placering af træer

Karré 5 facadebeplantninger ~1:1.000.

Tomme gavle og bagmure i karré 5.

Karré 5

Samlet areal ⁸⁵	10.100 m ²
Heraf bebygget areal	8.200 m ²
I procent	80%
Anslået bebyggelsesprocent	350%
<hr/>	
Friareal	1.900 m ²
I procent	20%
Heraf primært parkering	500 m ²
Heraf primært ophold	1.000 m ²
<hr/>	
Heraf asfalt og beton	700 m ²
Heraf åben belægning	800 m ²
Heraf grønt	400 m ²
Antal træer	23 (+1)

Rundtur i karré 5

Denne karré er afgrænset af Larsbjørnsstræde, Studiestræde, Vester Voldgade og Sankt Peders Stræde. Som man kan fornemme af kortet, er karreen ikke mindst i den vestlige ende ganske tæt bebygget. Man finder her flere eksempler på, hvordan en nyere erhvervsbebyggelse bryder med den relation mellem bygning og mellemrum, som er karakteristisk for den historiske by, med en endnu højere bebyggelsestæthed til følge.

Omkring det nordøstlige hjørne af karreen er der etableret et samlet gårdanlæg for Larsbjørnsstræde 19-21 og Sankt Peders Stræde 35-39 (3). På baggrund af de omkringliggende gaders vegetationsløshed fremstår anlægget overraskende frodigt, og de forskellige afsnit har en ganske forskelligartet karakter. Ud over en zone med opholdsarealer langs med husene mod gaden er der i gårdens midte blevet plads til en lille grønning med græs og boldbane i det inderste hjørne (3d), hvilket i middelalderbyen er en særlig luksus. Dette gårdanlæg udgør karreens største samlede grønne enklave. Det demonstrerer med al tydelighed, at det selv midt i den tætteste by er muligt at etablere udpræget grønne områder med store opholdskvaliteter.

De bagmure, som danner afgrænsningen mod resten af karreen, fremstår overalt helt nøgne og vinduesløse i omkring 15 meters højde. Der er i alt næsten 100 løbende meter af disse helt tomme bagfacader og man har hermed i alt cirka 1.500 m² bagmur i dette gårdanlæg - eller et areal større end det samlede gårdareal - som det ville være oplagt at tilplante med facadeplanter. Selv et sted som her, som nu fremstår ganske grønt, har således et stort potentiale i retning af yderligere forgrønning.

Tilsvarende finder man i langt de fleste gårdrum i Nørre Kvarter tomme gavle og bagmure, som umiddelbart er velegnede til facadebeplantninger, med et areal så stort som eller større end friarealet. For mindre gårdsums vedkommende kan arealet af de tomme, lodrette gavle og bagmure være adskillige gange større end det vandrette friareal. Ved at tilplante disse lodrette flader ændrer man samtidig på balancen mellem vinduesfacader og bagsider, således at vinduesfacaderne med deres langt rigere arkitektoniske artikulation kommer til at stå klarere frem i helheden.

Hvis man sammenligner gårdsammenlægningen i karré 5 med Nørre Kvarters anden store gårdsammenlægning umiddelbart på den anden side af Sankt Peders Stræde (se pp. 117-21), så fremstår gårdanlægget i karré 6 mere frodigt og med en anden oplevelse af uudgrundelighed i rummets størrelse. Dette hænger sammen med, at man her systematisk har tilplantet de tom-

me gavl- og bagmure, så der stort set kun findes vinduesfacader og grønne vægge. Man har således med vegetationen opnået at sløre de ikke altid lige smukke brudflader, som opstår, når man fjerner side- og baghuse.

Billederne på denne side er taget fra Larsbjørnsstræde 23 (2), som sammen med nr. 25 ikke indgår i gårdsammenlægningen i karré 5. Man fornemmer her, hvordan blot en enkelt blåregn på muren mellem nr. 21 og 23 kan tilføre et gårdmiljø en fornemmelse af stor frodighed. Som man kan se af billedet herunder, har man plantet et ahorntræ. Men det vil hurtigt blive meget stort

På muren mellem Larsbjørnsstræde 21 og 23 (herover) vokser en kinesisk blåregn. Blot et enkelt element, som får plads til at udfolde sig, kan tilføre et sted stor frodighed.

Vender man sig om (billederne herunder) er der store murflader, som fortjente en tilplantning (2).

Bag Larsbjørnsstræde 19-21 og Sankt Peders Stræde 35-39 er baggårdene blevet lagt sammen til et større samlet rum (3a-e).

Billederne herover og til højre er fra den del af området, som vender ud mod Larsbjørnsstræde (3a).

Herunder ses bagmuren ind mod Larsbjørnsstræde 17 (3c). For neden til højre er det bagmuren ud mod Studiestræde (5b), hvor der i åbningen mellem side- og baghus i nr. 24 er udsæendt altaner. Dette gårdanlæg har i alt omkring 1.500 m² tom bagmur mod resten af karreen, som repræsenterer et stort beplantningspotential.

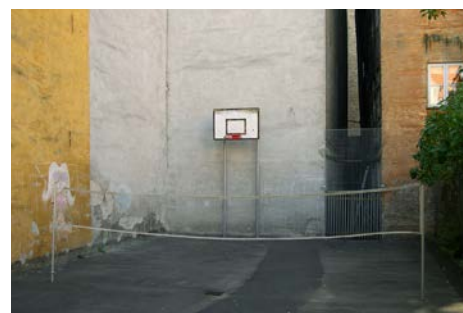
i det snævre gårdrum. Det var derfor nok en bedre løsning at bevare rummet åbent og tilplante gavlmuren ind mod nr. 25, måske med endnu en blåregn.

I det store gårdanlæg er der i rækken af tomme bagmure mod resten af anlægget en åbning mellem side- og baghuset i Studiestræde 24 (5b). Her har man spændt tre store altanplader ud, og har hermed skabt flere af de i kvarteret meget sparsomme kvadratmeter til ophold. Fra disse altaner er der udsigt ud over gårdsaneringen med dens mange grønne elementer. Altanerne er dog meget eksponerede for indblik. Det ville derfor være en god idé at tilplante altanerne med en klatreplante som blåregn eller træmorder,

så altanerne fremstod som en grøn skulptur. Hermed ville man også få et markant grønt element ind i Studiestræde 24s gård (5a). Tilsvarende er der etableret altaner ved Sankt Peders Stræde 37 (3e). I den tætte by er altaner en god måde at skabe udeopholdsmuligheder, og man kunne med fordel indarbejde dem mange andre steder i kvarteret.

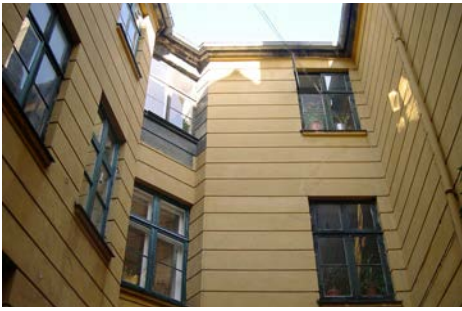
Gårdrummet bag hjørnet af Larsbjørnsstræde og Studiestræde (4) er så snævert og dybt, at der ikke når meget lys ned i bunden. Man har her gjort en del ud af at indrette gården. Dels er der møbleret med urtepotter, hvor

Mellem side- og baghuset i Studiestræde 24 (5b) har man spændt tre store altanplader ud. Herfra er der en god udsigt over grønningen i karreens midte.

Billederne herunder er fra passagen ud mod Sankt Peders Stræde 37-39 (3e), hvor der er etableret altaner på nr. 37.

Gårdrummet Larsbjørnsstræde 17 - Studiestræde 22 (4) er så snævert og dybt, at der ikke når meget lys ned i bunden. Frem for plantekasser, som gør rummet endnu smallere, ville det her være oplagt at tilplante bagfacaderne.

Herunder ses bagmuren mod Studiestræde 24.

ikke mindst en trappe, som ikke benyttes mere, fungerer fint som tableau og pottereol. Dels har man installeret store plantekasser i trykimprægneret træ op ad en nordvendt mur, hvor solens stråler aldrig vil kunne nå direkte ned. Sådanne plantekasser vil med tiden give problemer, især for flerårige planter. Jorden i sådanne lukkede systemer bliver gradvist udpint og forsuret, ligesom der sker en ophobning af affaldsstoffer. Ikke mindst træer vil i længden have svært ved at overleve - som i dette tilfælde to opstammede ahorntræer. Hvor man overhovedet kan komme til det, er det derfor langt at foretrække at få planterne direkte i jorden.

Frem for plantekasser, som gør fornemmelsen af det snævre rum endnu smallere, var det i en gård som denne bedre at tilplante facaderne - det kunne være en selvhæftende rådhusvin, som fik lov at dække bagmuren ind mod Studiestræde 24 og den næsten vinduesløse bagfacade for Studiestræde, eventuelt suppleret med en blomstrende plante som kinesisk blåregn på wires på den lyse side af gården - og så i stedet møblere rummet med potter, som er lette at flytte rundt på og som ikke reducerer den i forvejen lille gulvflade. I forhold til den nuværende meget ensartede asfaltflade ville en belægning med brosten eller chaussésten - eller et andet materiale, som giver en tilsvarende markant underdeling af fladen - være med til, at fladen opleves større.

Studiestræde 26-30 (6) har et lille gårdanlæg, som nu er helt domineret af, at der er 3 biler parkeret i den indre gård. Asfalten fortjente her at blive skiftet ud med brostensbelægning. Bagmuren til sidehuset i nr. 30 kunne passende tilplantes helt - det ville give gårdrummet et markant grønt element. Der har tidligere stået små vedbend på stedet, men de er for nylig blevet fjernet. I hjørnet mellem for- og sidehus har man i Studiestræde 30 fundet en god placering til tre altaner med eftermiddagssol (se næste side).

Studiestræde 32 (7) har bevaret en smuk brostensbelægning med bordursten til vognhjul, og gården er et eksempel på, at der kan ligge butikker i baghusene. Portene for nr. 30 og nr. 32 ligger umiddelbart ved siden af hinanden. Ved at åbne op mellem de to gårde, kunne man nøjes med at have indkørsel gennem den ene port og derved vinde plads. Plankeværket mellem de to gårde er bevokset med en variant af vedbend med flerfarvede blade (se næste side). En vedbendbeplantning behøver ikke at være mørkegrøn.

Går man ind i Jurahusets gård i Studiestræde 34 (8a) mødes man umiddelbart af et meget klinisk miljø, som i høj grad kommer fra den asfalterede

flade. For et par år siden var der grønt i det opholdshjørne, som var etableret i hjørnet, med askebægre så store som møllehjul. Men græsset, som blot voksede frem fra sprækkerne mellem betonstenene, er i dag væk. En udskiftning af belægningen til en mere åben type, som måske endda udenfor ganglinjerne var så åben, at der kunne gro græs, ville sammen med mur- og facadetilplantning kunne gøre dette sted meget mere egnet til frokostpauser, små informelle møder og pust mellem lektioner, og dermed være med til at skabe de befordrende rammer, som hører til et moderne studiemiljø.

Grundtvigs Hus, Studiestræde 36-40 (9), og KABs administrationsbygning på hjørnet af Studiestræde og Vester Voldgade (10) demonstrerer, hvordan den mest ekstreme tæthed i Indre By ikke skal findes i den historiske bydannelse, men i de tilføjelser, som er sket op igennem det 20. århundrede. KABs grund er 100% bebygget, og friarealerne omkring Grundtvigs Hus er minimeret og reduceret til de nødvendige adgangsgårde og lysgårde for dog at få dagslys ind i bygningen. Er de nok så elegante til gadesiden, er deres bymæssige og byrumsmæssige indvirkninger mindre indlysende.

I en lille gård bag Vester Voldgade 11 (11), var der tidligere under adgangs-

Herover ses til venstre en broget variant af ved-bend, som vokser på plankeværket mellem Studiestræde 30 og 32 (6a). Til højre er det tre altaner i Studiestræde 30, som har fundet en solvendt krog mellem for- og sidehus.

Herunder er det en lille opholdsplads ved Jura-huset (8), en af Københavns Universitets mange ejendomme i kvarteret. Her kunne en tilplantning være med til at bryde det noget kliniske indtryk og skabe rammer for et godt studiemiljø.

Herover ses lysskakten bag Grundtvigs Hus (9) ind mod Vester Voldgade 9 og 11. En tilplantning af de mange tomme flader her ville dels kunne være med til at rense, ilte og opfugte luften, dels gøre udsynet mere attraktivt.

Til højre og herunder ses KABs bygning på hjørnet af Studiestræde og Vester Voldgade (10). Her kunne være etableret taghaver eller udeopholdsarealer, men det har slet ikke figureret i den tankegang, som har produceret disse bygningsmaskiner.

trappen til det russiske kulturinstitut - hvor ingen cykel eller bil kunne holde og ingen affaldscontainer gøre den pladsen stridig - en blot 1 m² stor rosenhave lavet af løse mursten og et par poser pottemuld med et bunddække af husfred, og et lysende billede på, hvordan vi mennesker bringer naturen med rundt overalt, hvor vi kan komme af sted med det. Men sidst jeg var forbi, var der gang i en større oprydning, og rosenhaven var væk...

Vester Voldgade 7-9 og Sankt Peders Stræde 47-51 har et sammenhængende gårdanlæg, hvor der er gjort en del ud af beplantningen. Man ser her

Vester Voldgade 7-9 og Sankt Peders Stræde 47-51 har sammenhængende gårde. Herover ses en vinduesfacade fra nr. 7, hvor sidehuset er bevokset med rådhusvin og klematis (12a).

Til venstre er det gården bag nr. 49 (12b) set ind mod Grundtvigs Hus. Nederst er det en af flere vedbendbeplantninger, somgik til ved en radikal tilbageskæring i 2004 (se Grønne lunger p. 15).

Sankt Peders Stræde 41 (14) har en charmerende og relativt lys gård, hvor man har fået nedlagt bilparkeringen og dermed opnået en langt højere brugsværdi.

Herunder ses gården bag Sankt Peders Stræde 43-45 med gangbroer mellem forhuset og baghuset (13). Biler, cykler, affaldsbeholdere, paller, skrammel og lappet asfalt skaber tilsammen sin særlige, arbejdsomme atmosfære. Her er ikke mange rekreative muligheder for hverken beboere eller ansatte, og naturelementer synes næsten systematisk holdt ude.

eksempler på rådhusvin på vinduesfacader (12a). Omkring nr. 49A og 7A (12b) var der tidligere nogle meget store og flotte vedbend på gavle og trappeårne, som igennem en årrække havde vokset sig meget store og sine steder stod næsten to meter ud fra murene (se billede nederst på foregående side). Disse vedbend blev i 2004 skåret meget radikalt tilbage med motorsav, helt inde langs muren. Det har været mere end planterne har kunnet klare, for de er alle gået til. Tilbageskæringen burde have været gjort i etaper, så man ikke fjernede hele bladarealet på én gang. Man kunne have nøjedes med at skære dem tilbage på det nederste stykke, så cykler kunne stå i tørvejr under en baldakin af vedbend - eller man kunne blot have skåret dem ind til 15-20 cm tykkelse. Rådhusvin kan man skære helt tilbage til roden, og den vil skyde igen. Men vedbend kan man åbenbart skære for hårdt tilbage.

Sankt Peders Stræde 41 (14) har en lys og charmerende gård, hvor blot parkerede biler indtil for få år siden tidligere blokerede for en optimal anvendelse af gården. Men man har her fået nedlagt bilparkeringen, og i dag står udemøblerne, hvor i sin tid bilerne holdt. Man kunne ønske, at noget tilsvarende skete overalt i kvarteret.

- mulig facadebeplantning, bagmure og gavle
- mulig facadebeplantning, vinduesfacade
- eksisterende facadebeplantning

11 teksthenvisning (11)

 eksisterende træer

 mulig placering af træer

Karré 6 facadebeplantninger ~1:1.000.

Tomme gavle og bagmure i karré 6.

Karré 6

Samlet areal ⁸⁵	9.100 m ²
Heraf bebygget areal	6.400 m ²
I procent	60%
Anslået bebyggelsesprocent	250%
<hr/>	
Friareal	2.700 m ²
I procent	40%
Heraf primært parkering	500 m ²
Heraf primært ophold	2.100 m ²
<hr/>	
Heraf asfalt og beton	900 m ²
Heraf åben belægning	1.000 m ²
Heraf grønt	800 m ²
Antal træer	25 (+0)

Rundtur i karré 6

Karré 6 er afgrænset af Teglgårdstræde, Sankt Peders Stræde, Vester Voldgade, Jarmers Plads og Nørre Voldgade. Karreen er fuldt bebygget ud til gaden med før-modernistiske bygninger, kun Hotel Fox ud mod Jarmers Plads søger med kunst på solbaldakiner og mure at anslå moderne klange. Karré 6 er en af Nørre Kvarterets mindste, og er i store dele ganske tæt fyldt af baghuse. I den østlige ende er karreen dog mere åben efter en gårdsanering først i 1990'erne, og man finder her et af kvarterets største og mest vellykkede gårdanlæg.

Frem til voldenes sløjfning midt i 1800-tallet udgjorde denne karré byens vestligste hjørne. Byen var meget præcist afgrænset, og umiddelbart uden for Voldgaderne lå byens træbevoksede volde. Denne overgang mellem by og voldanlæg, hvor de grønne volde rejser sig for enden af gaderummet og lukker det af, kan man i dag stadig opleve på Christianshavn.

I dag er både Nørrevold og Vestervold sløjfede, og den statelige boulevard, som blev anlagt sidst i 1800-tallet, er blevet reduceret til parkeringsgade og støjende trafikkorridor. Der er stadig gadetræer i midterpartiet, men med vejsaltning, stadig påkørselsfare og en asfaltering helt op om anklerne har de hårde vilkår, og der kommer stadig flere huller i trærækkerne - ét for ét bukker de under for betingelserne.

Lad os begynde rundgangen ved karreens nordspids. Den rummer en lille gård bag Nørre Voldgade 18-20 og Teglgårdstræde 15 (1). Her har et enkelt ahorntræ fundet plads. En solbeskinnet krog ud mod Teglgårdstræde har den fineste lille pottede have (se billeder på næste side), og selvom planter gennemgående har bedst af at have rødderne direkte i jorden - særlig hvis man vil, at de med tiden skal udvikle sig til store planter - så er dette et godt eksempel på, hvor fine kvaliteter man kan opnå med den pottede have. En pink hortensia bringer farve ind i rummet. Et rønnetræ lader graciøst skyggen fra sit finnedede løv flyde hen over de gulkalkede mure. Rosmarinen står duftende op af en gammel gruekedel, der har fået nyt liv som kumme. Den pottede haves store fordel er, at man kan møblere om og skifte ud efter behov - og om nødvendigt frigive hele fladen til særlige arrangementer.

Bag Teglgårdstræde 1-11 og Sankt Peders Stræde 18-26 finder man et af kvarterets største og mest vellykkede gårdanlæg (3). Gennem en sanering, som fjernede mange - men ikke alle - baghuse og barakker, er der skabt betingelser for et gårdmiljø med meget fine og forskelligartede brugskvaliteter. Til forskel fra den store gårdsanering i karré 5, hvor man er vejet udenom

Ofte fremhæves akacietræet for sit lette og fannede løv, som giver et fint skyggespil op ad de kalkede mure, men rønnebærtræet har mange af de samme kvaliteter.

Til venstre ses en samling pottede vækster i et hjørne i gården bag Nørre Voldgade 18-20 - Teglgårdstræde 15 (1a).

Herunder ses bagmuren mod Nørre Voldgade 16 (1b), en af adskillige gavle og bagmure i gården, som kunne tilplantes.

brugen af facadeplanter på de ofte mere end 15 meter høje bagmure, som udgør grænsen til resten af karreen, har man her systematisk tilplantet bagmurene med facadeplanter som vedbend, klematis, rådhusvin og arkitektens trøst og ladet dem vokse frit. Dette giver hele anlægget en næsten overvældende frodighed, som lå husrækkerne op til et skovbryn.

Når facadeplanterne som her i stor udstrækning får lov til at vokse ubegrænset, vil der med nogle års mellemrum være behov for større tilbageskæringer. Siden de her viste billeder er taget, har man haft en sådan runde, hvor en række af facadeplanterne er blevet skåret kraftigt tilbage, så de igen kan gives fri i nogle år frem.

Gårdarealet er rummæssigt stærkt underdelt, med en sine steder næsten labyrintagtig fremtræden. Arealet er således ikke bare fælles for alle. Foran hver bygning er der små nærarealer, som har en særlig relation til den pågældende ejendom, mens der i midterdelen er åbne fælles arealer med plads til bålplads og leg. En sådan differentiering af arealerne er af stor betydning for, hvordan vi rent faktisk bruger et område - og om at vi føler os ansvarlige for et sted og knytter os til det.

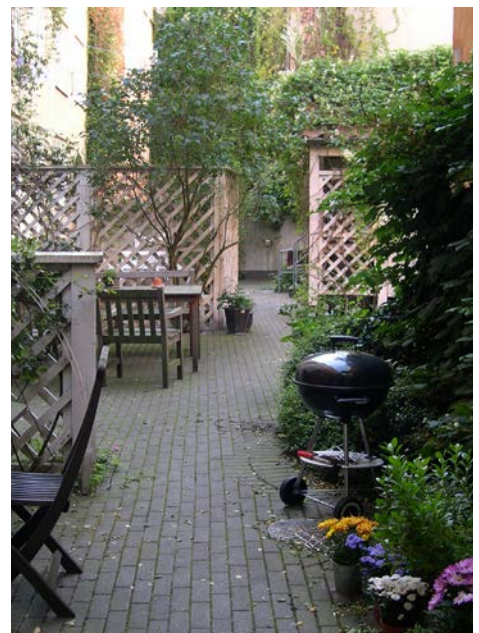
Billederne på denne side er fra den store gårdsanering i karreens østlige ende (3), hvor man finder facadeplanter på alle tomme gavle og bagmure ind mod resten af karreen. Herunder er det vedbend og klematis, nederst til højre er det arkitektens trøst, og til højre er det gavlen mod Teglgårdstræde 13A, hvor rådhusvin og småblomstret klematis brydes på fladen.

På denne side ses flere billeder fra den store gårdsanering i karreens østlige del (3). Øverst opholdsarealer for ejendommene langs Teglgårdstræde, som har sol i eftermiddagstimerne. I midten grøningen i anlæggets midte, set over mod Teglgårdstræde. Nederst ses opholdsarealerne langs Sankt Peders Stræde 18-26, som ligger i skygge en stor del af dagen.

Se mere om den store gårdsanering i Grønne lunger pp. 54-55 samt billedserien i eksempelsamlingen på www.jenshvass.com.

Herover ses billeder fra Sankt Peders Stræde 32 (5), hvor et stort trappetårn i metal står meget dominerende i det snævre gårdrum, som har meget høje bagmure på tre af siderne.

Uden asfalt, uden biler, uden reklameskilte, uden støj; frodigt, grønt og vederkvægende - det er næsten uvirkeligt, at dette findes midt i hjertet af København. Men med lidt hjælp fra myndighedsside, ikke mindst til at få bilerne ud af karreerne, ville det kunne blive virkeligheden i størstedelen af byen, og etableringen af sådanne beskyttede uderum ville gøre det langt mere attraktivt også for børnefamilier at blive boende i byen.

I Pakhusgaarden, Sankt Peders Stræde 28-30 (4), er der ud af sammenlægningen af to ejendomme opstået et fint anlagt gårdmiljø. I forskydningen mellem 28C og 30C opstår to gavlmure, som det ville være oplagt at tilplante.

Herunder er det Pakhusgaarden i Sankt Peders Stræde 28-30 (4), hvor en forskydning mellem baghuslængder skaber fine muligheder for plantning af facadeplanter.

Sankt Peders Stræde 32 (5) har på et tidspunkt fået sat et udvendigt trappetårn op midt på bagfacaden. Yderligere er der lavet et baghus med helt lavt fladt tag, så man træder trekvart etage op i godt halvdelen af baggårdsarealet. Med tomme bagmure på tre af siderne, som hver især er højere end de er brede, er gårdrummet ganske snævert i proportionerne, og trappetårnet dominerer fuldstændig gårdrummet med sine mørke metalplader og skærer det over i to. Her kunne man overveje, om man med hel eller delvis tilplantning af tårn og murflader kunne ommodellere rummet, så det bedre relaterede den menneskelige skala. Hvor vinduesfacader typisk har en forfinet rytme mellem murflade og vinduesåbninger, som griber ind i fladen og definerer og underdeler den med enheder, vi umiddelbart kan relatere til, så har den berappede bagmur ingen markante underdelinger. De forankringsjern, som sidder i fladen, er blot små og spæde udsagn, som ikke rigtig tager fat. Der er kun den ofte over 15 meter høje murflade med dens horisontale antydninger af mursten. En beplantning af disse bagmure vil derfor kunne give mange gårdrum en helt anden artikulation. Trappetårnet i nr. 32 er mest beslægtet med bagmurene. De små runde vinduer er som køjjer, som ikke formår at modstille metalfalsenes stærke lodrette linjer. Det er som der stod en kolossal lodret ubåd, der er kommet alvorligt på afveje.

I karreens vestlige ende er der ikke bygget side- og baghuse op til alle skellinjer, så der er en vis rumlig og visuel sammenhæng mellem gårdrummene i Sankt Peders Stræde 34-38, Vester Voldgade 3 og Nørre Voldgade 2-8, omend arealerne er adskilt med mure (6-10). Flere steder er der adgang til gårdarealer via andre gårde, og der ville i dette område være potentielle fordele ved at integrere arealerne yderligere (se kort p. 52).

Området er kraftigt opdelt af et højt slankt sidehus, som fra Nørre Voldgade-siden skærer sig dybt ind i rummet og deler det i to. Det smalle sidehus har en husdybde på kun 4-5 meter, og har dermed en meget stor ydre overflade i forhold til rumindholdet. Sådanne bygninger har typisk ingen eller meget lidt isolering. En facadebeplantning ville således på et sted som her kunne have stor betydning for energiforbruget og varmekomforten, særlig hvis man vælger en stedsegrøn beplantning som vedbend. Samtidig ville en tilplantning af den nu meget store tomme bagmur mod Vester Voldgade 6 og Hotel Fox samt gavlen mod Sankt Peders Stræde 34-36 give hele det store gårdrum et markant grønt element.

Sankt Peders Stræde 34-36 (6) ligger omkring et L-formet gårdrum med jernvitriol-kalkede vægge. Gavlmuren i nr. 36 ind mod Nørre Voldgade 6 ville her kunne tilplantes helt. Det enlige træ i gården til Nørre Voldgade 8 (se billederne nedenfor) står meget markant i gårdmiljøet. Betonbelægningen burde erstattes af brosten. Umiddelbart efter porten fra Sankt Peders Stræde åbner gårdrummet sig til venstre, så det ville være bredt nok til at der kunne etableres opholdspladser. Her er der i dag - typisk for magtforholdet mellem bilisme og livsrum - indrettet parkeringsplads for tre biler.

Hotel Fox (7) har over sin lobby en tagterrasse, som i dag er noget forsvundet i sin fremtræden. Men med et trædæk oven på tagpappen, lidt kælen for møblelementet, og en samlet forgrønnelse af gårdrummets nu store tomme bygningsflader - gavl- og bagmure fra Nørre Voldgade 2 (8) og 8A (10) samt Sankt Peders Stræde 36 (6) - kunne man her få et virkeligt aktiv for hotellets gæster, eller måske blot et lille åndehul for hotellets ansatte.

Nørre Voldgade 6 (9) har et relativt åbent, solvendt gårdrum. Her ville en facadebeplantning af bagmurene mod Sankt Peders Stræde 36 og Nørre Voldgade 8A samt de lave mure mod vest virkelig skabe en grøn oase. Og med den store trafik på Nørre Voldgade og den deraf følgende luft- og støjforurening, er det dobbelt vigtigt at prioritere byforgrønnelsen i denne zone.

Nørre Voldgade 12 (12b) har et relativt åbent gårdrum med belægning af keramiske klinker. Eneste beplantning nu er nogle potter, som slet ikke formår at tage det relativt store gårdrum ind. Den høje bagmur har espalierværk i fuld højde, men mangler blot facadeplanterne (se billede øverst p. 124). Hvis man samtidig fik facadeplanter op ad den runde midterkarnap på forhusets bagfacade, ville man kunne skabe et flot grønt rum på stedet. Fra den runde midterkarnap kunne man trække det grønne ud langs altanbalustrerne og

Herover ses gavlen fra Nørre Voldgade 8A (10), som står meget markant i gårdrummene i den vestlige ende af karré 6. En facadebeplantning af gavlen og den store bagmur vil være et markant element i gårdmiljøet og vil samtidig kunne hjælpe på energiforbrug og varmekomfort i den smalle bygningskrop.

Herunder er det Sankt Peders Stræde 34-36 (6) med de karakteristiske jernvitriolkalkede facader. Det lyse hus bag træet på billedet til venstre er sidehuset Nørre Voldgade 8A.

Til højre ses taghaven ved Hotel Fox, hvor sky-lygthet giver lys til lobbyen (7). Stedet er lidt forsømt, men med lidt omsorg og en forgrønnelse af gårdmiljøet, ville denne taghave kunne blive et fint tilbud til hotellets gæster - eller en lille oase for personalet.

Herunder ses det snævre gårdrum mellem Hotel Fox' foyer og Nørre Voldgade 2 (8). Her ville en udskiftning af belægningen og en tilplantning af skelmuren gøre underværker. Måske var det her en mulighed at plante vildvin, hvis vækst falder kaskadeagtigt ned over fladen.

Nørre Voldgade 12 (12b) har en stor bagmur med planteespalier uden planter. Hvis man ud over at tilplante denne flade fik facadeplanter omkring den runde karnap på forhusets bagside, ville man stå med et helt anderledes artikuleret grønt rum.

Herunder ses gården til Nørre Voldgade 12A, som nu er indrettet som parkeringsgård (12a). Gangbroerne på billedet til venstre forbinder nr. 12 og nr. 12A. Eneste grønt i denne gård er et kastanje-træ i gården til nr. 16, som lige netop kan anes.

I gårdrummet bag Nørre Voldgade 16 (13) har man med enkle midler opnået fine opholdskvaliteter. En vedbend dækker her størstedelen af bagmuren mod Nørre Voldgade 12A, og denne gård er et godt eksempel på, at det er muligt at opnå helt tætte facadebeplantninger selv på nordvendte bagmure i snævre gårdrum.

Fra gaden kan man gennem glasporten til Nørre Voldgade 16 fornemme, at der inde bagved gemmer sig en grøn gård (13).

dermed styre indblikket på altanerne. Facaden er sydøstvendt, så blåregn ville få lys nok til med tiden at kunne udvikle en god blomstring på stedet.

Gården til Nørre Voldgade 12A (12a) er nu rendyrket parkeringsgård med betongulv og absolut ingen vegetation. Betonbelægningen burde udskiftes med brosten - alene en sådan artikulation af fladen ville gøre fornemmelsen af rummet større. Måske der så hist og her langs kanterne var plads til at lidt grønt kunne komme til - uden at det gik ud over parkeringskapaciteten. Der er vinduesfacader hele vejen rundt, men hvis man ønskede facadebeplantning i en gård som denne, kunne man overveje en kandelaberklippet rådhusvin (se *Grønne lunger* pp. 44-47). Dette vil kræver en årlig beskæring for at holde sommertilvæksten i ave, men den ville kunne gøres fra en stige.

Fra gaden kan man gennem gitterporten og glasporten lige netop ane, at der gemmer sig en grøn gård bag Nørre Voldgade 16, hvor man med enkle midler har opnået fine opholdskvaliteter. Den nordvendte bagmur, som er cirka 3 gange højere end gårdrummet er bredt, rejser sig stejlt, og vinduesfacadernes mørkrøde farve lader kun lidt lys reflektere ned i gården. Endda vokser vedbenden fint under disse betingelser og dækker fladen tæt.

- mulig facadebeplantning, bagmure og gavle
- mulig facadebeplantning, vinduesfacade
- eksisterende facadebeplantning

11 teksthensvisning (11)

 eksisterende træer

 mulig placering af træer

Karré 7 facadebeplantninger ~1:1.000.

Tomme gavle og bagmure i karré 7.

Karré 7

Samlet areal ⁸⁵	12.200 m ²
Heraf bebygget areal	6.100 m ²
I procent	50%
Anslået bebyggelsesprocent	200%
<hr/>	
Friareal	6.100 m ²
I procent	50%
Heraf primært parkering	300 m ²
Heraf primært ophold	5.500 m ²
<hr/>	
Heraf asfalt og beton	2.200 m ²
Heraf åben belægning	2.100 m ²
Heraf grønt	1.800 m ²
Antal træer	30 (+2)

Rundtur i karré 7

Karré 7 er afgrænset af Larslejsstræde, Sankt Peders Stræde, Teglgårdstræde og Nørre Voldgade. Denne del af det gamle København ud mod byens befæstningsanlæg var blandt de sidste til at blive tættere bebygget, og som navnet Teglgårdstræde antyder, har man på et tidspunkt gravet ler til teglproduktion i området. Længe var her således relativt landligt, og selv da middelalderbyen ved den begyndende industrialisering var ved at sprænges indefra, var bebyggelsen i denne del af byen mere spredt - med plads til urte- og frugthaver, kirkegårde og klosteranlæg. Den nuværende bebyggelsesprocent er da også kun omkring det halve af de tættest bebyggede karreer i Nørre Kvarter, men stadig omkring det dobbelte af, hvad man har brugt som retningslinje for byfornyelsen i brokvartererne. Karré 7 er således frem til i dag blandt de grønneste i kvarteret - ikke mindst i kraft af haverne omkring Valkendorfs Kollegium (7), som strækker sig langt ind i karreens indre og udgør det grønne kig for en stor del af karreen.

Karré 7 fremstår med tæt randbebyggelse hele vejen rundt, og endda har man fra gadesiden glimtvis mulighed for at få en fornemmelse af karreens grønne indre, da der flere steder er huller i bebyggelsen ud mod gaden. Disse åbninger burde sikres byplanmæssigt, for som det er nu, er udfyldningen af disse åbninger i en lokalplan for karreen angivet som byggemulighed.⁸⁷ Ud fra et bevaringsmæssigt synspunkt virker dette ikke indlysende. Nok har de klassicistiske bygningssidealer foreskrevet, at gadefacaderne skulle stå tæt skulder ved skulder; men det er dels beregnet på gaderum i en større skala end de københavnske stræder, dels har der - når man ser de historiske kort over Nørre Kvarter - altid været en række af disse åbninger i husrækken, hvor bygninger var afløst af hegn, og trækroner ludede ud over mur eller plankeværk. Dette er således et næsten arketypisk billede af den før-klassicistiske by, og placeringen af et gadetræ i en bebyggelse som Nørre Kvarter er typisk inde bag en mur. Man skulle derfor i stedet gennem lokalplaner og fredninger sikre sig, at disse få tilbageværende åbninger blev rigtigt håndteret, dvs. med en passende mur og træbeplantning.

Som tidligere nævnt har denne karré en vigtig rolle som en grøn korridor, der kan skabe forbindelse mellem kvarterets mange små spredte grønne enklaver og Ørstedsparken, det nærmeste større samlede grønne område, som igen linker til større biologiske systemer. Denne grønne korridor ville kunne styrkes markant, hvis karreens uddannelsesinstitutioner fik gennemført en forgrønnelse af deres nu meget naturfattige skolegårde. Den ville således

have positiv indvirkning ikke bare på kvarterets dyreliv, men nok så vigtigt på trivsel og studiemiljøet for de mange elever ved Niels Brock Copenhagen Business College (1) og Sankt Petri Skole (4). Desuden ville de mange omkringboende, der nu har udsigt over de stort set vegetationsløse skolegårde, have glæde af en forgrønning af de mange tomme murflader, som ligger op til denne grønne korridor (se billedfrisen pp. 126-27).

Niels Brock Copenhagen Business College er beliggende på karreens nordspids. Man finder her et system af skolegårde, som alle er væg-til-væg-asfalterede og lidt rå i deres fremtræden - med vandalsikrede møbler og uden nogen form for vegetation. På et par af bygningerne ved karreens nordspids er der ind mod gårdsiden spor efter, at der tidligere har været facadebeplantninger med rådhusvin. Men de er kappet over ved roden, og det har ikke været mig muligt at finde ud af hvorfor.

Disse skolegårde fortjente virkelig en overhaling. Der ville være langt mere rekreation og opladning til næste time, hvis skolegårdene var frodige og forfriskende studiemiljøer ladet med poesi og oplevelser. Til en begyndelse kunne asfalten brydes op og erstattes med en mere åben belægning.

De to øverste billeder viser Niels Brock ud mod Nørre Voldgade set forfra og bagfra. Her ville det være oplagt at lukke hullet i facaderækken med træer frem for med bygninger.

En forgrønning af skolegårdene for Niels Brock Copenhagen Business College og Sankt Petri Skole ville kunne styrke den grønne korridor mellem Ørstedsparken og Nørre Kvarters indre. På kortet til venstre er de to skolegårde angivet med gult, og man ser, hvordan dette areal etablerer en forbindelseslinje til det grønne område omkring Sankt Petri Kirke, Studiegaarden og haverne omkring Valkendorfs Kollegium.

De grønne elementer i Niels Brocks skolegårde tilhører alle naboerne. På modstående side er det en blåregn ved Larslejsstræde 17, og herover til højre er det kirsebærtræerne inderst i Valkendorfkollegiets baghave, som blomstrer.

Portåbningen herunder leder ind til Larslejsstræde 11. Porten er blot lukket med et gitter, og disse små kig ind til en verden bag husene er af stor betydning for kvarterets oplevelsesrigdom. Ejendommens baghus er her helt overvokset med rådhusvin i den ene ende. Billedet til højre er taget sidst i juli måned, hvor sommertilvæksten er ved at være vokset ud. Når først facadeplanterne har nået denne størrelse, vokser de kraftigt, og det er vigtigt ikke at forsømme den årlige klipping.

I skolegårdene ud mod Larslejsstræde (1c+1d) er der mange potentielle beplantningssteder (se kort p. 126). Tilsvarende ville det i det zig-zag-agtige nord-syd-orienterede rumforløb (1a+1b) være oplagt at beplante en stor del af facaderne. Dels er der en række helt tomme gavle, som umiddelbart ville vinde ved tilplantning. Dels er der adskillige facadepartier med få eller slet ingen vinduer, hvor man med hjælp af facadeplanter ville kunne opnå en mere harmonisk samlet arkitektonisk fremtræden.

Det kunne være blandede beplantninger, eller man kunne vælge i stor udstrækning at bruge blåregn på wire. Rummet og bygningerne er store nok til, at facadeplanterne kan vokse sig store og udvikle volumen uden at sløre hovedlinjerne, og når blåregnen blomstrer sidst på foråret, ville det på et sted som her være et kolossalt flot syn. Måske kunne espalierede blåregn også finde anvendelse som underdeling af skolegårdsrummet, ligesom det kunne være med til at skjule affaldscontainere og parkerede biler ud mod Nørre Voldgade. Her kunne man passende plante et enkelt stort træ eller to - umiddelbart inden for muren mod gaden. En sådan beplantning af Niels Brocks skolegårde ville betyde en markant styrkelse af den grønne forbindelseslinje

mellem Ørstedsparken i nord og Nørre Kvarters nu største grønne enklaver: Valkendorfs Kollegium og området omkring Sankt Petri Kirke.

Larslejsstræde 13, 15 og 17 er tre ejendomme med kun helt smalle gårdarealer bag sig - resten synes fra-matrikuleret til Niels Brocks skolegårde. I og med denne arealfordeling, hvor den overvejende del af baggårdsarealet er skolegård, burde Niels Brock have en form for ansvar for, at der er grønne elementer i dette gårdrum. Men i dag forholder det sig omvendt. Ved nr. 17 finder man på gavlen ind mod Niels Brock en blåregn, som nu er eneste grønne element i den sydøstligste sektion af Niels Brocks skolegård (1d).

Den Petersenske Stiftelse har til huse i Larslejsstræde 7, 9 og 11 (3). Her har man et godt eksempel på, at der i samme gårdanlæg kan være både parkering og ophold, befæstede arealer og åbne grønne flader. Tilbage i det 19. århundrede lå stiftelsesbygningen halvt ude i gadelinjen, og nord for dette lå en anden stiftelsesbygning tilbagetrukket bag en forhåve med blot åbent stakit mod gaden. I dag er der fuldt bygget til gaden. Men porten er en åben gitterport, som giver et fint kig ind til det grønne anlæg uden at give fri adgang. Baghuset til nr. 7 er tilplantet med rådhusvin dertil, at det en gang om året skal skæres fri, hvis man skal kunne se ud ad vinduerne.

Herover ses Sankt Petri Skoles facade ud mod Larslejsstræde.

Skolegården har to afsnit - til venstre ses overgangen mellem den ydre og den indre gård.

Den indre skolegård på billederne nederst er for nylig blevet nyanlagt med modernistisk muntre klatre-legeskulpturer. På billedet nederst til højre kan man se, hvordan man har brugt armeret græs i dele af skolegården. De blomstrende kirsebærtræer står i Valkendorf-kollegiets haver, som leverer det grønne kig til store dele af karré 7.

Skolegården ud mod Larslejsstræde er væg-til-væg-asfalteret. Kun bag en kældertrappe har en enkelt rose fået plads. Men naboerne til begge sider har træer, så stedet virker relativt grønt.

Om eftermiddagen ser man ofte skolegården anvendt til parkering.

Herunder ses Sankt Petri Skoles facade ind mod Valkendorf-kollegiets baghave og børnehaven i Frederik VI's Asyl - et kedeligt bytte. Men den slags bagsider finder man overalt i den historiske by. Med en facadebeplantning kunne gavlen her være med til at udbygge den grønne korridor og ændre balancen mellem forsider og bagsider.

Indtil for nylig var skolegården ved Sankt Petri Skole (4) - ligesom skolegårdene ved Niels Brock - stort set en asfalteret, hvor det grønne i skolegårdsmiljøet udelukkende kom fra naboerne: rådhusvinen på Den Petersenske Stiftelse, kirsebærtræerne i Valkendorf-kollegiets baghave og de store træer omkring Sankt Petri Kirke. Men den indre del af skolegården (4b) er netop blevet omlagt: ud over nye legefaciliteter har man her etableret en flade med armeret græs og fundet plads til at plante et akacietræ.

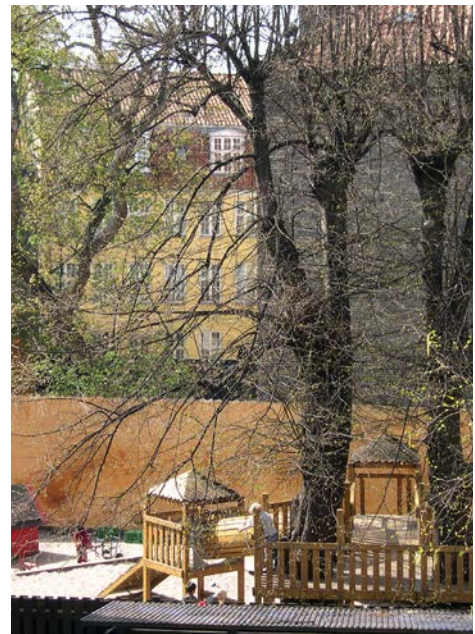
Hovedskolegården (4a) fortjente en tilsvarende overhaling. Der findes alternativer til asfalten, som er både mere åbne og imødekommende, og man behøver ikke systematisk at asfaltere helt ud i samtlige hjørner. Der kunne hist og her være sprækker til at lade det grønne finde vej, og der er masser af pædagogiske grunde til at ønske sig mere oplevelsesrige og mindre sterile skolegårdsmiljøer, jfr. erfaringerne med skolehaver omtalt i indledningen (pp. 10-11). I den del af skolegården, som vender ud mod Larslejsstræde, ville det være oplagt at plante et træ op mod muren, som fik lov at lade sin krone vokse ud i gaderummet. Og man kunne her lade en vildvin flyde over muren og markere en imødekommenhed og en naturnærhed på en helt anden måde end de nu meget bastante murelementer.

Eleverne fra Sankt Petri Skole er flittige brugere af anlægget omkring Sankt Petri Kirke umiddelbart på den anden side af Larslejsstræde. Børnene må ikke selv gå over gaden, men skal følges over af en lærer. Det ville derfor være ønskværdigt med en regulering af trafikken, så farten på dette sted blev så lav, at børnene kunne færdes frit, hvis ikke man skulle tage konsekvensen og helt standse for gennemkørsel på dette sted.

Som omtalt under karré 1 under Sankt Petri Kirke (pp. 72-73) er sliddet fra legende skolebørn så stort, at græs i hele skolegården ikke er nogen løsning. Det ville i løbet af få måneder kunne ende som en mudderpøl. Selv med skolens begrænsede brug af kirkepladsen er græsset i store dele af dette anlæg helt slidt bort. Det ville være bedre, hvis skolen fandt et andet brugsmønster, så boldspil og løbeprægede aktiviteter fandt sted i egen gård (4a), og man så benyttede området omkring kirken til mere stilfærdigt rekreative aktiviteter. I gårdrummet mellem skole og stiftelse (4a) ville en tilplantning af de omgivende vægge kunne være med til at dæmpe akustikken.

Ligesom nr. 13-17 har Larslejsstræde 1 og 3 helt smalle gårde. I nr. 3 er der blot 5 m², resten er på et tidspunkt skilt fra til en udvidelse af skolen.

Herover ses børnehaven i Frederik VI's Asyl med dens klatrestativ bygget ind i to store lindetræer (6). På billedet til venstre ses en af de mange høje bagmure omkring børnehaven, hvor en facadebeplantning vil kunne være med til at dæmpe akustikken.

Herunder er et kastanjetræ i gården bag Sankt Peders Stræde 10 (5) langsomt ved at lukke af for lyset. Et sted som her ville det være oplagt i stedet at etablere facadebeplantning på den pladebeklædte sidehusgavl.

Begge gårde fortjente en bedre belægning, og der ville være potentielle gevinster ved en gårdsammenlægning med Sankt Peders Stræde 10. For år tilbage stod der her et akacietræ i gården ind mod Larslejsstræde 1. Det blev af en eller anden grund fældet, og i stedet er en kastanje vokset op. Den vil dog i løbet af få år være så voldsom på sit sted, at den vil lukke fuldstændig af for lyset og vil derfor skulle fældes eller skæres kraftigt tilbage. Her var akacietræet med dets lysåbne løv en langt bedre løsning. Men på dette sted ville det nok være den allerbedste løsning i stedet at tilplante den gavl efter et forhenværende sidehus i Sankt Peders Stræde 10, som nu står med en simpel metalpladelukning - som ikke hører hjemme i den historiske by. Hvis man lod denne gavl tilplante med en facadeplante som vedbend (se eksempel i *Grønne lunger* p. 17), ville man kunne opnå et grønt volumen på linje med et stort træ, samtidig med at skyggeproblemerne var helt undgået og den uheldige pladelukning var effektivt skjult.

Børnehaven i Frederik VI's Asyl i Sankt Peders Stræde 12 (6) har sin egen lille grønne enklave med to kæmpestore lindetræer, hvori der er et klatrehus for børnene, og bagved en vedbendbevoksning. Fornemmelsen af grønne om-

Når man kommer ind gennem porten til Valkendorfs Kollegium (7a), træder man ind i en helt anden verden, som er overvokset af gamle krogede træer. Bynatur bliver ofte holdt inden for snævre rammer; men naturen udfolder sig langt mere mangfoldigt, når der som her i kollegiets forhave er plads til, at tingene får lov til at gro lidt vildsomt - og kvasbunkerne ligger og formulerer i krogene.

givelser er udtalt - i kraft af de store lindetræer og kollegiehaven bag muren mod vest (se billeder pp. 138-49). Denne børnehave er langt mere støjende end Vor Frue Sogn Børnehave i karré 1. Det er som om man har udviklet en legekultur, hvor det at skrigе og råbe er uomgængeligt nødvendigt. En del af grunden kunne være, at der omkring asylbygningen er mange flere hårde mure end omkring Vor Frue Sogn Børnehave, som holder til i en fritliggende bygning i de parkagtige omgivelser ved Sankt Petri Kirke. Her ville en systematisk tilplantning af murene omkring asylbørnehaven kunne dæmpe støjniveauet adskillige decibel - og fungere som en sordin for hele området.

Valkendorfs Kollegium (7) i Sankt Peders Stræde 14 er en af kvarterets ældste institutioner. Før reformationen lå der et karmeliterkloster på stedet, men der har været kollegium på stedet siden 1588 og en lang række af Danmarks litterater har gennem tiderne boet her, blandt andet B.S. Ingemann, Sten Steensen Blicher, Herman Bang og N.F.S. Grundtvig. Kollegiet ligger tilbagetrukket fra gaden bag et gammelt sortmalet plankeværk, hvorfra træerne breder sig ud i gaderummet, og ikke mindst står det store kastanjetræ markant i gaden med de nedre grenes store fejende bevægelser.

Kollegiets forhave (7a) er en af kvarterets vigtigste grønne lunger, og med dens lidt uplejede, forvildet overgroede præg er det noget af det nærmeste en urskov, man kan komme i Indre By. Det, at vedbenden får lov at brede sig, og det, at der hist og her i hjørnerne ligger kvasbunker og formulder, gør, at levevilkårene for insekter og smådyr er langt mere mangfoldige - og at artsrigdommen dermed kan være langt større - end ved mere friserede, kultiverede beplantningsformer. Denne del af Nørre Kvarter har da også et markant fugleliv, og forår og forsommer igennem vågner man til fuglesang fra mejser, solsorte og spurvefugle.

Valkendorf-kollegiets hovedfacade er tilplantet med rådhusvin, som regelmæssigt skæres tilbage til en linje umiddelbart under første sals vinduer. Denne facadebeplantning gør bygningen mere fjern - og forhaven mere uudgrundelig (se *Grønne lunger* pp. 22-23). Baghaven (7b) er anderledes åben og præcist defineret: med terrasse og parterre-have foran huset, stor græsplæne og træer langs kanten af haverummet. Kollegiehaverne udgør det grønne kig for rigtig mange mennesker. Havernes træer kan ses fra langt de fleste af karreens ejendomme og udgør de eneste grønne elementer for mange af de omkringboende, både langs Larslejsstræde, Sankt Peders Stræde og Teglgårdstræde. Selv set fra Nørre Voldgade er kollegiehaverne med til at give karreen sit grønne præg.

Eksempelvis gælder dette for den første ejendom i Teglgårdstrædes sydlige ende: Den meget lille baggård nyder godt af træerne fra Valkendorf-kollegiets forhave. Billedet er det samme for Sundhedshuset i Teglgårdstræde 4-8: Der er der ikke et eneste grønt element i Sundhedshusets baggårdsmiljø. Man har til gengæld stor glæde af kollegiehaverne, og man oplever fra mange af Sundhedshusets lokaler, at man er i en park. Til gadesiden har Sundhedshuset en privat plads, hvor der er plantet lindetræer (se pp. 36-37) (9a), og man har sat nogle små kaprifolier op af de meget store murflader omkring pladsen. Her ville det være oplagt at bidrage til et sundt bymiljø ved også at tilplante de mange murflader med planter, som reelt kan dække de store flader. Huset er af en art og størrelse, som fint ville kunne bære det.

Videre op ad Teglgårdstræde finder man i nr. 10 et relativt nybygget hus, som mod gaden føjer sig ind i de klassicistiske facaderækker, men til bagsiden har fået en mere moderne udformning (10). Her ville først og fremmest den store tomme gavlmur ud mod Sundhedshusets plads være oplagt at tilplante. Gavlen er sydvendt, så blåregn ville her kunne udvikle en overdådig blomstring.

Bag Teglgårdstræde 12 finder man nogle lave bindingsværksslænger (11), som har overlevet alle de tre store brande i 1728, 1795 og 1807. Det er dermed noget af det ældste almindelige beboelse i kvarteret. Man kan her finde eksempel på en pikstensbelægning af marksten, som tidligere har været almindelig brugt i store dele af byen. Kun de fineste steder havde man råd til brostensbelægninger og chausséstenbelægninger af tilhugne sten.

Pikstensbelægningen er typisk grovere og mere uregelmæssig end brostensbelægningen, samtidig med at den er mere åben for vegetation, så den bruges næsten ikke mere i bymæssig sammenhæng. Men den har mange både biologiske og æstetiske fortrin, og med tilstrækkelig omhu kan den lægges ganske jævnt. Man burde derfor overveje at genintroducere denne belægningstype i byen. Som i Teglgårdstræde 16 og Bispegaarden (se pp. 76-77) kan man lægge ganglinjer af bordursten eller tilhugne brosten og så bruge pikstensbelægninger i de omkringliggende flader.

Måske der ikke er nogen sammenhæng, men selvom disse længer i dag har tegltag, kan de meget vel en gang i tidernes morgen have haft stråtag, og man har haft træer plantet omkring for at skygge for solens stråler. Under alle

Herover er det et kig fra Sundhedshusets vegetationsløse gård (9b) ind til Valkendorfs Kollegium. Som det ses, kan mange på denne måde nyde godt af det grønne miljø omkring kollegiet. I noteafdelingen er vist en serie billeder taget fra den modsatte side af karreen (se pp. 138-49).

Herunder ser man fra Valkendorf-kollegiets baghave over mod de gamle bindingsværksslænger bag Teglgårdstræde 12 (11). Se mere om Valkendorfs Kollegium i *Grønne lunger* pp. 22-23 samt i eksempelsamlingen på www.jenshvass.com.

Herover ses to billeder fra gården bag Teglgårdstræde 16, som har pikstensbelægning med bordursten i ganglinjerne. Øverst til højre er det et kig ned over gården bag Teglgårdstræde 14.

Pikstensbelægningen mellem de gamle bindingsværksslænger bag Teglgårdstræde 12 har et let fald bort fra bygningerne for at lede vandet bort.

omstændigheder har man i gårdrummet mellem Teglgårdstræde 12A og 12B den fornemmelse, at træerne står som en skærmende parasol over bygningerne. UV-strålingen fra sollyset nedbryder tagrørene (ligesom den gradvist nedbryder også andre bygningsmaterialer), således at stråtag på sydsiden har markant kortere levetid end på nordsiden. Tilsvarende beskytter facadebeplantninger murværk mod solens og vejrligets gradvise nedbrydning. Facadebeplantninger er således en form for reetablering af en forbundethed eller symbiose mellem bygning og omgivende natur.

Op mod Nørre Voldgade bliver bebyggelsestætheden stadig større og gårdrummene tilsvarende små og præget af adgangsfunctioener, affaldscontainere og cykelparkering. Endda er der, som skitseret på karrékortet, adskillige gavl- og bagmure, som med fordel kunne tilplantes.

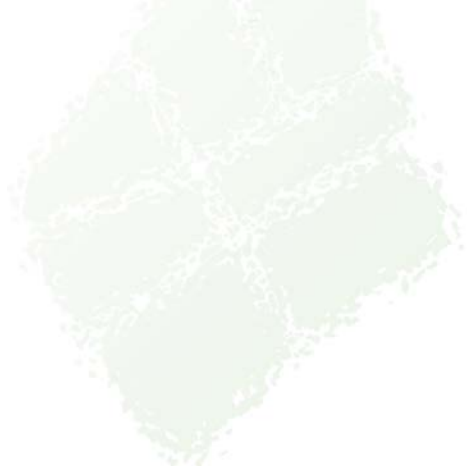
Billedet fra gårdrummet bag Teglgårdstræde 14 (12) er en illustration af, at det længe var almindeligt at bygge tæt, men kun i to-tre etager. Så paradoksalt nok er Nørre Kvarter i dag, hvor man ikke går af vejen for at bygge både fem, seks og syv etager, tættere bebygget end på noget tidspunkt inden sløjfningen af byens befæstningsværker.

Øget lungekapacitet for Nørre Kvarter.

- 1 højere biofaktor, større biodiversitet
- 2 systematisk tilplantning af gavle og bagmure
- 3 reetablering af vandkredsløbet i karreerne
- 4 reduktion af parkering i karreerne
- 5 styrkelse af grøn korridor til Ørstedsparken
- 6 bevaring af grønne huller i facaderækkerne
- 7 forgrønnelse af større erhvervskomplekser
- 8 beskyttelse af træer langs Nørre Voldgade
- 9 træplantning i Vester Voldgade
- 10 støjdemningsforsøg
- 11 grøn zone langs store trafikkorridorer med kommunal beskæringsordning

Nørre Kvarter

Samlet karréareal ⁸⁵		91.400 m ²
Heraf bebygget areal		64.300 m ²
I procent		70%
Anslået bebyggelsesprocent		300%
<hr/>		
Friareal		27.100 m ²
I procent		30%
Heraf primært parkering	39%	10.500 m ²
Heraf primært ophold	57%	15.400 m ²
<hr/>		
Heraf asfalt og beton	43%	11.600 m ²
Heraf åben belægning	31%	8.500 m ²
Heraf grønt	26%	7.000 m ²
Antal træer		149 (+23)

Perspektiv

I Nørre Kvarter er der stor variation fra gårdrum til gårdrum i karreernes indre, faktisk langt større end i de relativt homogene gaderum. Nogle gårdrum er ganske grønne og frodige og yder fornemme livsrum for både mennesker, planter og dyr; mens andre ikke lader et græsstrå finde vej op gennem asfalten, men er helt domineret af parkering og praktiske forhold. Hvor nogle gårdrum er forunderligt smukke og tilfører beboere og arbejdende store kvaliteter i dagligdagen, er andre næsten ubehagelige at opholde sig i. Hvis de fleste blev som de bedste, ville man være nået *meget* langt, både når det gælder byforgrønnelse og livskvalitet.

Ud fra både sundhedsmæssige, bæredygtighedsmæssige, naturoprustningsmæssige, livskvalitetsmæssige og byrumsæstetiske perspektiver ville det være ønskeligt med en langt stærkere tilstedeværelse af grønne elementer i byen. Som det er påvist i denne undersøgelse, findes der i en tæt bydannelse som Nørre Kvarter et stort beplantningspotentiale i byens lodrette flader. Samtidig må man bestræbe sig på at disse grønne enklaver bliver forbundne og får mulighed for at udvikle en større biodiversitet. Her er ikke mindst styrkelsen af den grønne korridor mellem middelalderbyen og Ørstedsparken vigtig for den økologiske stabilitet og kompleksitet. Og en sådan korridor vil indebære en række særdeles tiltrængte forbedringer af skolegårdsmiljøerne ved Niels Brock og Sankt Petri.

En reduktion af omfanget af parkering og asfaltering i karreerne vil være en vigtig del af at tilvejebringe optimale livsbetingelser for vegetationen, og byforgrønnelsesmæssigt vil det være et indlysende mål gradvist helt at få afviklet karreernes lukkede belægninger. Der er et stort sammenfald mellem bevaringsmæssige og byforgrønnelsesmæssige interesser, for eksempel i brugen af åbne stenbrolægninger og det *fredningsmæssigt* at få sikret de få tilbageværende åbninger i facaderækkerne samt deres beplantning.

I lyset af sygdoms- og dødelighedstallene som følge af luftforureningen virker det oplagt at etablere en form for 'grøn zone' langs byens store trafikkorridorer, hvor man fra kommunal side iværksatte en omfattende styrkelse af gaderummets grønne elementer og gik aktivt ind med støtte til etablering af facadebeplantninger. I denne zone kunne man med rimelighed sætte et mål om at etablere en beplantning, som i løbet af 5-10 år gav en biofaktor på mindst 0,5. Man kunne i den forbindelse ønske sig en kommunal beskæringservice med tilbud om årlig beskæring af facadebeplantninger for beplantninger over almindelig stigeøjde, og denne service burde være gratis - i det mindste i den grønne zone. For at kunne optimere disse beplantninger var det ønskeligt med en serie målrettede forsøg med facadeplanters evne til at absorbere de ultrafine partikler og dæmpe gadestøjen.

Midt i alle disse praktiske overvejelser er det vigtigt ikke at glemme, at der i byforgrønnelsen ligger store æstetiske udfordringer og muligheder, og det er en stor og inspirerende opgave at forløse denne dimension. Byforgrønnelsen er det levende billede på en mere bæredygtig by, og facadebeplantninger er en form for reetablering af *den oprindelige forbundethed* mellem menneske, bygning og omgivende natur.

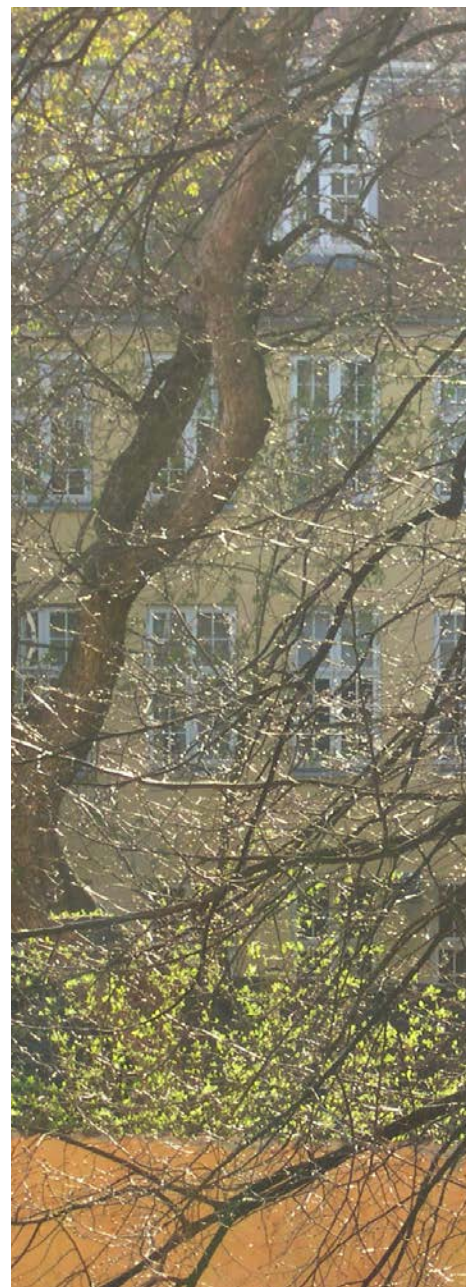
Noter

- 1 Projektet *Nørre Kvarters grønne lunger* blev formuleret i september 2003, og de omfattende registreringer blev i det store hele gennemført i perioden april-november 2004.
I forbindelse med Københavns Kommunes Miljøfestival 2005 blev dele af projektet udstillet på Rådhuspladsen i maj 2005 og i september 2005 blev samme udstilling vist på Frue Plads. Det samlede projekt er dokumenteret på www.jenshvass.com.
- 2 *Grønne lunger* kan downloades fra:
<http://www.jenshvass.com/agenda21/download.html>
Udstillingen er dokumenteret på:
http://www.jenshvass.com/agenda21/udstilling_01.html
- 3 Gernot Minke in Minke, Gernot & Gottfried Witter: *Häuser mit grünem Pelz. Ein Handbuch zur Hausbegrünung*, Fricke Verlag, Frankfurt am Main 1983, pp. 14 & 26-27.
- 4 *Patrick Blanc Vertical Garden* findes på både engelsk og fransk, på:
<http://www.verticalgardenpatrickblanc.com/>
- 5 Attwell, Karen et al.: *Facadebeplantning - En undersøgelse af fordele og ulemper*, Boligministeriet, Bygge- og boligstyrelsen, København 1993.
- 6 *Ibid.*, pp. 49-52.
I Danmark begrænser vintergrønne facadeplanter sig stort set til forskellige varianter af vedbend. Derudover findes stedegrønne varianter af kaprifolier, men de skaber ikke tæt dækkende beplantninger.
- 7 *Ibid.*, p. 53.
De steder, hvor man skal være opmærksom på, at der over tid kan opstå problemer, er revner eller åbninger, hvor skud kan finde vej igennem og der er lys på den anden side. Her kan med tiden opstå problemer. En årlig tilbageskæring omkring tagdetaljer og vinduesinddækninger vil kunne forebygge sådanne problemer.
- 8 Gernot Minke in Minke, Gernot & Gottfried Witter: *Häuser mit grünem Pelz. Ein Handbuch zur Hausbegrünung*, Fricke Verlag, Frankfurt am Main 1983, pp. 10-11.
Kapitlet 'Biofaktor' kommer nærmere ind på disse forhold.
- 9 Utzon-Frank, Tine & Fischmann, Mette (Eds.): *Bynatur i Norden*, Nordisk Ministerråd, København 1998, p. 8.
- 10 *Forslag til Trafik- og Miljøplan 2004*, Københavns Kommune, København 2004, p. 15.
- 11 Møller, Jes Fabricius: *Biologismer. Naturvidenskab og politik ca. 1850-1930* (phd-afhandling) Det humanistiske Fakultet, Københavns Universitet, København 2002, p. 133.
Møller giver en omfattende analyse af de biologisk-politiske motiver, som lå bag oprettelsen af parkbåndet på det gamle voldterræn. Apropos begrebet grønne lunger skriver han at: "Metaforen 'byens lunger' kommer fra 1830ernes England. Inden for den miasmatiske teoris rammer var den imidlertid meget alvorligt ment, fordi parkerne blev anset som en nødvendig del af den hygiejniske reform af hovedstaden. Det for-

Træer kræver plads for at kunne udvikle sig, og får inde i karreerne ofte bedst plads, hvor de kan stå op mod skel på steder, hvor der ikke er bygget til nogen af siderne.

De følgende billeder er alle taget ud af samme vindue i Larslejsstræde 3, 2. sal, på forskellige tidspunkter af dagen og året. Man ser her mod vest tværs over den sydlige del af karré 7. I forgrunden ses legepladsen ved børnehaven i Frederik VI's Asyl. Bag muren er det den vildtvoksende forhave til Val-kendorfs Kollegium, hvor der i tidernes morgen lå et karmeliterkloster. Det gule hus er Sundhedshuset, som ligger ud mod Teglgårdstræde i karrens modsatte side.

- klarer, hvorfor så store kommunalt og statsligt ejede arealer, der kunne være blevet solgt med stor fortjeneste til byggespekulanter, blev udlagt til grønne områder.”
- Ibid.* p. 85.
- 12 Zwaan, Marijke et al.: *Gør byen lidt vildere! Økologiske byhaver - fra idé til virkelighed*, ByhaveNetværkets Forlag, København 2002, p. 49 ff.
- 13 Assadourian, Erik: ”Cultivating the Butterfly Effect” in *World Watch Magazine* Jan.-Feb. 2003, pp. 28-35.
- 14 *Ibid.*, p. 28.
- 15 *Ibid.*
- 16 *Ibid.*, p. 31.
- Se: California Department of Education: *A Garden in Every School*.
<http://www.cde.ca.gov/ls/nu/he/garden.asp>
Samt fra samme side: *A Healthy Nutrition Environment: Linking Education, Activity, and Food through School Gardens*.
<http://www.cde.ca.gov/ls/nu/he/gardenoverview.asp>
- 17 For mere information om rehabiliteringsträdgården ved Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp, se:
Grahn, Patrik: *Naturens och trädgårdens betydelse för personer med utmattningsdepression*.
http://www.lpal.slu.se/ShowPage.cfm?OrgenhetSida_ID=4276
Ossiansson, Clara: *Hur kan rehabiliteringsträdgården hjälpa patienter med utmattningssyndrom?* universitetsopgave, Lunds Universitet.
<http://www2.lpal.slu.se/skyltfonstret/Halsa/exarbete.pdf>
- 18 Max Picards udsagn er fra hans bog: *The World of Silence*, 1952. Se: Pallasmaa, Juhani: ”Nostalgia for paradise - park as metaphor and still-life” in Brodersen, Leif et al. (Eds.): *Park. Ett idéprojekt om innerstads-parkernas framtida betydelse, användning och utformning*, Stockholm 1994, p. 78.
- 19 *Ibid.*
- 20 *Forslag til Trafik- og Miljøplan 2004*, Københavns Kommune, København 2004, p. 46.
- 21 Rapporten konstaterer indledende, at to tredjedele af Københavns Kommunes 280.000 boliger er belastet med et støjniveau over den grænse på 55 dB, man har fastsat som acceptabel. Se:
Fryd, Jakob og Lone Pedersen: *Undersøgelser af den oplevede støj af vejtrafikken fra tre stærkt trafikerede bygader i København*, Københavns Kommune, København 2005, p. 4.
- 22 Kortet er gengivet i:
Forslag til Trafik- og Miljøplan 2004, Københavns Kommune, København 2004, p. 49.
- 23 Hvis man på støjkortet følger H.C. Andersens Boulevard gennem byen, kan man se, hvordan støjen på strækninger med huse på begge sider når over 70 dB, mens den over søerne og langs Tivoli og Rådhuspladsen falder til under 65 dB.
- 24 På landsplan er der årligt tale om 4.400 for tidlige dødsfald på grund af luftforureningen, hvilket er ganske mange ud af en befolkning på 5 millioner. Se:
Thomsen, Birte Busch: *Vurdering af luftkvalitet og sundhedseffekter - i forbindelse med en miljøzone i København*, Københavns Kommune 2004, pp. 32-33.
- 25 Partikelfiltrene har en effektivitet på omkring 80%, hvilket vil give en mindskelse af fine partikler i gaderummet på 40%. Se:

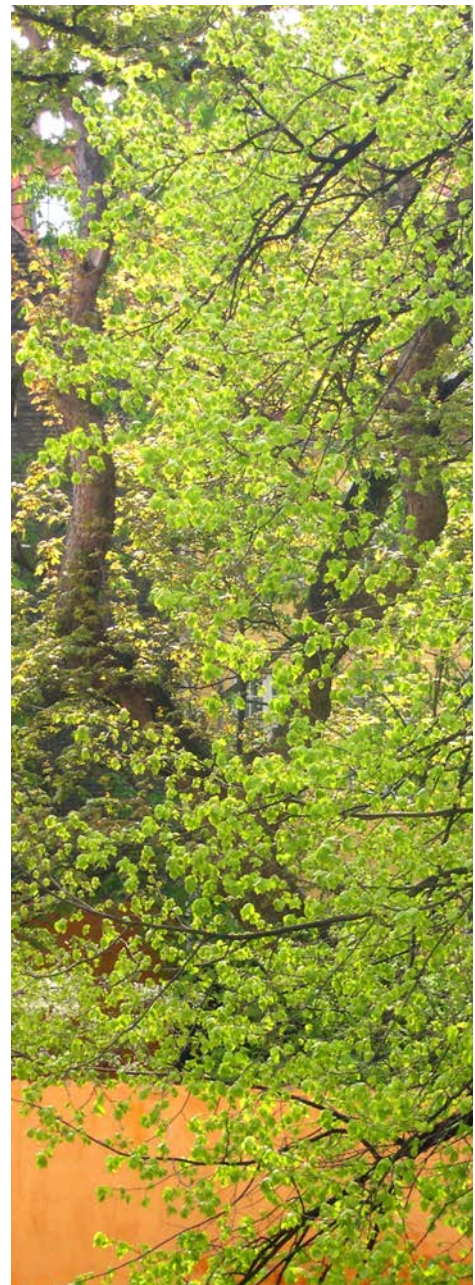

På deres beskyttede pladser mellem husene springer træerne tidligere ud end i det åbne land. Her er det to kig i april. Hvor der er træer, er der fugle, og i dette hjørne af Indre By genlyder gårdrummene i forårmånederne af fuglesang.

Ibid., pp. 32 & 35.

- 26 Thomsen, Birte Busch: *Den københavnske luft lever ikke op til grænseværdierne*, notat fra Center for Miljø, 25.06. 2004, p. 1.
- 27 Minke refererer til undersøgelsen af Bernatzky (1966) i: Minke, Gernot & Gottfried Witter: *Häuser mit grünem Pelz. Ein Handbuch zur Hausbegrünung*, Fricke Verlag, Frankfurt am Main 1983, p. 11.
- 28 Wolverton, B.C., Rebecca C. McDonald & Hayne H. Mesick: "Foilage Plants for Indoor Removal of the Primary Combustion Gases Carbon Monoxide and Nitrogen Dioxide" in *Journal of the Mississippi Academy of Sciences* vol. 30. 1985, pp. 1-7.
- 29 Manfred Kaiser i sin *hot topics* note: *Can plants improve indoor air quality?*
http://www.manfredkaiser.com/hot_topics/hot_topics.html#Plants
- Wolverton, B.C.: *Eco-Friendly House Plants*, Weidenfeld & Nicolson. London 1996.
- 30 Jensen, Steen Solvang et al.: *Virkemidler til overholdelse af grænseværdier for NO₂ grænseværdier i luft*, Miljøkontrollen, Københavns Kom-

- mune, København 2005, p. 8.
- Rapporten er på 111 sider, men registeret af virkemidler er rent teknisk-administrative, jfr. rapportens oversigtsskema, p. 11. Luftrensning ved hjælp af vegetation synes end ikke at have været overvejet.
- 31 "Hvordan påvirker partikelforureningen i storbyerne vores sundhed? Hvorfor skal trafikens partikelforurening nedbringes?" Foredrag af professor i miljømedicin Steffen Loft, Institut for Folkesundhedsvidenskab ved Københavns Universitet, 17.05. 2006.
- Foredraget var en del af et debatarrangement om miljøzoner i 'Pressen' i forbindelse med Københavns Kommunes Miljøfestival 2006.
- 32 Kurven findes gengivet på Københavns Kommunes hjemmeside: www.miljoe.kk.dk/94ee64db-1a46-4bf3-b585-d57aac6d9fd.W5Doc
- 33 Denne beskrivelse af partikelstørrelserne og deres sundhedsskadelige effekter stammer fra:
- Thomsen, Birte Busch: *Den københavnske luft lever ikke op til grænseværdierne*, notat fra Center for Miljø, 25.06. 2004, p. 3.
- 34 Helge Gamrath: "Tidstavle over Københavns ældre historie til ca. 1600" in Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 136 ff.
- 35 Lauring, Kåre: Købmand, sømand og supercargo, Handels- & Søfartsmuseet på Kronborg, Helsingør 1998, p. 8.
- 36 *Ibid.*
- Københavns indbyggertal vurderes omkring 1368 til at have været under 3.000. Se:
- Helge Gamrath: "Tidstavle over Københavns ældre historie til ca. 1600" in Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, p. 143.
- 37 Erik Wassard skriver i *København før nu - og aldrig*, at "Byvolden omkransede ... så store områder, at der inden for volden var mulighed for at dyrke brødkorn og holde køer og svin."
- Wassard, Erik: *Nørrevold, Østervold og Kastellet*, vol. 10 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1990, p. 33.
- 38 *Ibid.*, pp. 38-39.
- 39 Se kort over Københavns udstrækning i 1000-tallet:
- Helge Gamrath: "Tidstavle over Københavns ældre historie til ca. 1600" in Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, p. 143.
- 40 Kortet er oprindeligt gengivet i Ramsings bog, *Danmarks Hovedstad*, fra 1948, men findes gengivet i:
- Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 12-13.
- 41 Modellen blev udført i 1943 til Daells Varehus. Den er gengivet i:
- Møller, Jan: *Borger i middelalderens København*, (1980) Sesam, København 1992, pp. 26-27.
- 42 *Ibid.*, pp. 57-63.
- 43 Mejborg, Reinhold Frederik Severin: *Borgerlige huse særlig Københavns Professor-residentzer 1540-1630*, Nielsen & Lydicke 1881, pp. 48-49.
- 44 *Ibid.*, p. 49.

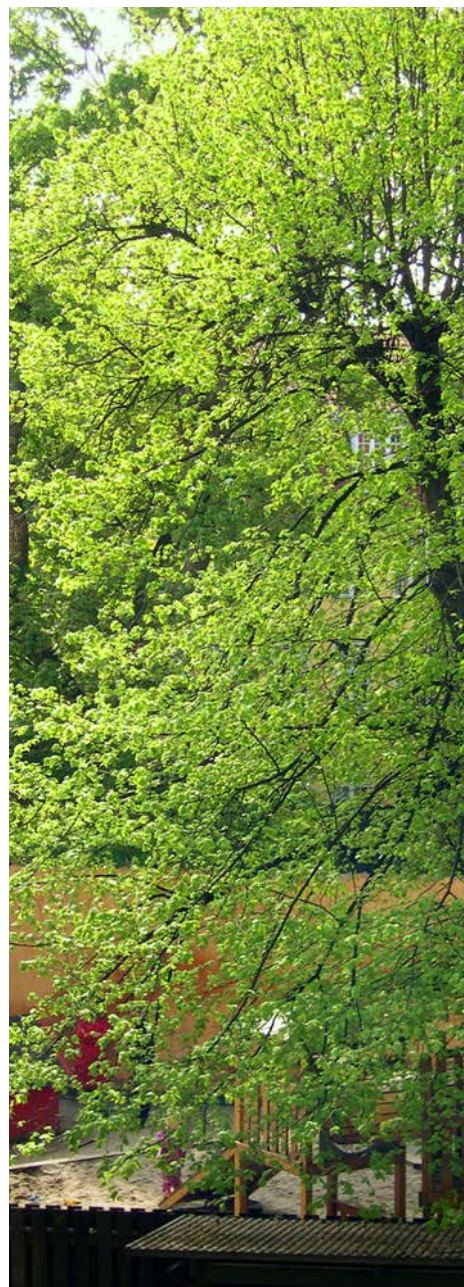

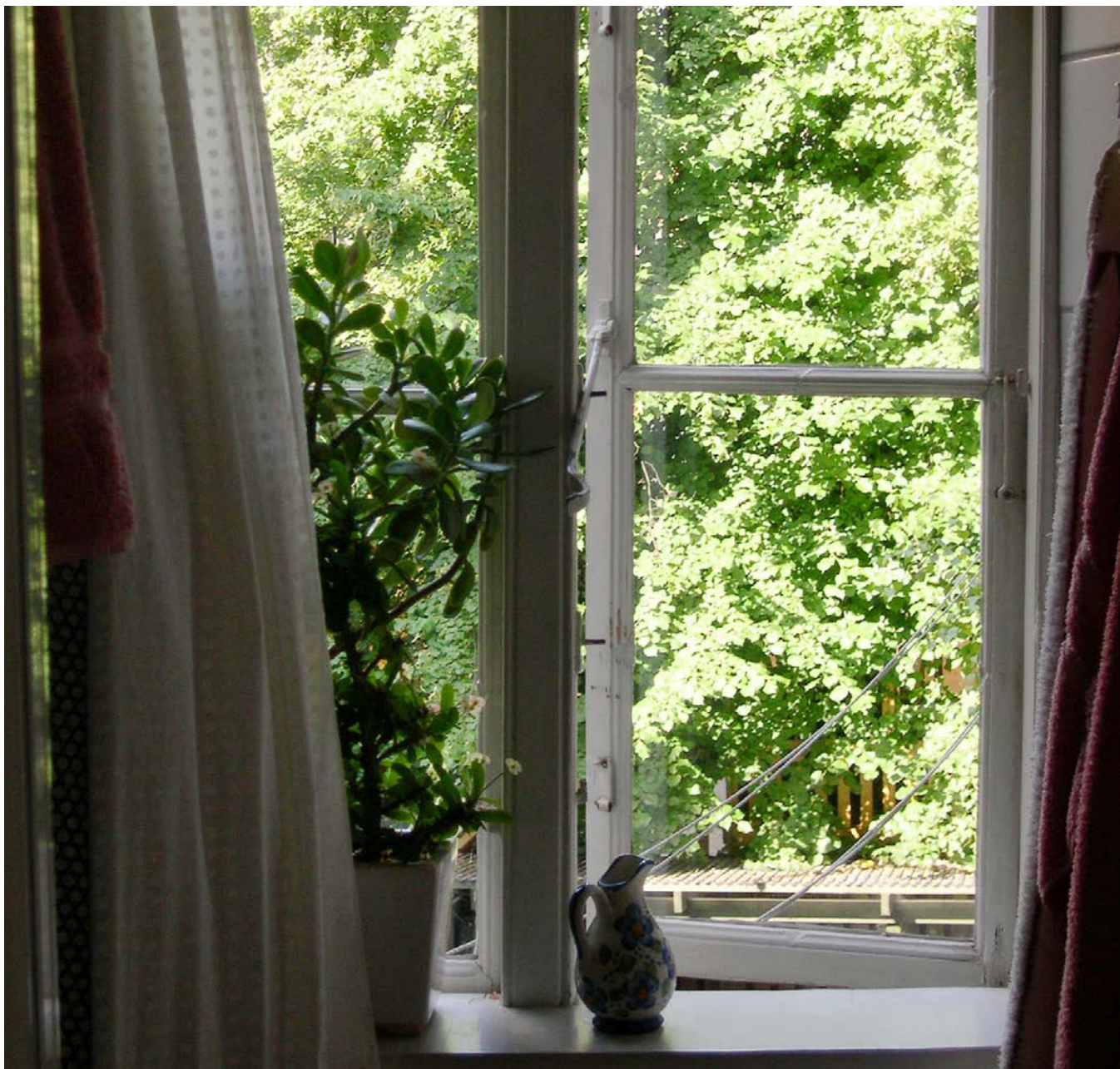

Sidst i april begynder de store lindetræer at springe ud, og i løbet af få dage lukker udsigten. De grønne elementer gør stedet friskere, frodigere, mere levende - og midt en den fortravlede by tydeliggør de årstidernes skiften.

- 45 Først omkring 1550 findes der mere eksakte opmålinger - ikke af hele byen, men af de militære anlæg. Rekonstruktionen af Københavns byplan omkring år 1500 er af historikeren Oluf Nielsen. Den findes gengivet i: Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 16-17.
- 46 Rørdam, Holger Fr.: *Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen*, Thiele, København 1859-63, pp. 290-93.
- 47 Reesens kort fra 1674 er gengivet i: Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 48-49.
- 48 Ikke mindst for byens nye områder, Gammelholm, Christianshavn og Frederiksstaden, er der mere tale om en plan eller vision for byen end en præcis redegørelse for, hvad der rent faktisk har været af bebyggelse på den tid.
Ibid., pp. 48-51.

- 49 Historiske huse i det gamle København. Fortegnelse over bevaringsværdige ældre bygninger i "Bispestaden" og "Ny-København", Nationalmuseet, København 1972, p. 8.
- 50 Det topografiske kort fra 1757 blev oprindeligt kun udarbejdet i to sæt, men er siden genoptrykt. Det består af en række enkeltkort for hver af Københavns 12 kvarterer.
Dahl, Bjørn Westerbeck in Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 71-72.
På hvert af kvarterskortene fandtes en optegnelse over samtlige matrikler og deres ejere. For at lette aflæseligheden er den her gengivne affotografering roteret i forhold til originalkortet, så nord vender opad.
- 51 Det eleverede kort blev bestilt samtidig med det topografiske kort. Men færdiggørelsen af det eleverede kort trak ud, og selvom det er dateret til 1761, var det stadig ikke afleveret i 1770. Det eleverede kort består af en række kortblade, som tilsammen danner et kvadrat på 2,3 m².
Geddes eleverede kort blev aldrig udgivet som planlagt, og det er i dag noget medtaget af tidens ælde. Men en digital oprensning forud for en udgivelse i 2002 har gengivet det en del af tidligere tiders klarhed. Det her viste udsnit stammer fra:
Dahl, Bjørn Westerbeck: *Geddes eleverede kort over København 1761*, Bergiafonden, København 2002, kortblad 14.
- 52 Dahl, Bjørn Westerbeck in Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 71-72.
- 53 Goad, Chas E. (Ed.): *Insurance Plan Copenhagen, Denmark - Brand-assuranceplaner af Kjøbenhavn*, London, Toronto & Montreal 1908, kortblad 3, 4 & 5.
- 54 Opgivelsen af befæstningsanlæggene startede med beslutningen om nedlæggelsen af demarkationsterrænet i 1852, hvor området umiddelbart udenfor voldene blev frigivet til urbanisering. Beslutningen om at sløjfe voldanlæggene kom først 15 år senere.
Wassard, Erik: *Nørrevold, Østervold og Kastellet*, vol. 10 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 8 & 26.
- 55 *Ibid.*, pp. 9-15.
- 56 Dette byprospekt er efter al sandsynlighed tegnet af Hans Knieper. Det er bearbejdet til kobberstik i 1587 og udgivet året efter i *Civitates Orbis Terrarum*. Gengivet i:
Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 24-25.
- 57 Kortet findes gengivet i:
Ibid., pp. 12-13.
- 58 Modellen blev udført i 1943 til Daells Varehus. Den er gengivet i:
Møller, Jan: *Borger i middelalderens København*, (1980) Sesam, København 1992, pp. 26-27.
- 59 Reesens kort fra 1674 er gengivet i:
Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, pp. 48-49.
- 60 Det topografiske kort fra 1757 blev oprindeligt kun udarbejdet i to sæt, men er siden genoptrykt. Det består af en række enkeltkort for hver af Københavns 12 kvarterer.

Det tætte sommerløv lukker udsigten og skaber skygge og kølighed - og modvirker til dels den tætte bys tendens til at udvikle sig til en varmeø.

For at lette aflæseligheden har jeg drejet den her gengivne affotografering i forhold til originalkortet, så nord vender opad.

- 61** Dahl, Bjørn Westerbeck: *Geddes eleverede kort over København 1761*, Bergiafonden, København 2002, p. 25.
- 62** Der er tale om et lille udsnit af kortblad 14 fra den digitalt rensede rekonstruktion af Geddes eleverede kort, som blev udgivet i 2002. *Ibid.*, kortblad 14.
- 63** Billedet findes gengivet i:
Kjerulf, Axel: *Latinerkvarteret. Blade af en gammel bydels historie*, Hassings forlag, København 1984, p. 47.
- 64** Kortet er et udsnit af et kort gengivet i:
Jensen, Hannelene Toft (Ed.): *Byatlas Indre By/Christianshavn. Bevaringsværdier i byer og bygninger*, Skov- og Naturstyrelsen, København 1996, pp. 78-79.
- 65** Kortet er et udsnit af et kort gengivet i:
Jensen, Hannelene Toft (Ed.): *Byatlas København. Bevaringsværdier i byer og bygninger*, Skov- og Naturstyrelsen, København 1996, p. 60.

- 66 *Nørre Kvarter trafiktælling. Miljøtrafikugen 16.-22. september 2003.* Upubliceret, tilgængelig via:
www.jenshvass.com/agenda21/pdf/mtu2003_data.pdf
www.jenshvass.com/agenda21/pdf/mtu2003_grafik.pdf
- 67 *Forslag til Trafik- og Miljøplan 2004*, Københavns Kommune, København 2004, p. 49.
- 68 Alfred Larsens tegning er ikke dateret. Men det fremgår af bogen *Gamle københavnske Huse og Gaarde*, som udkom i 1894, at han har fået støtte til at udarbejde bogens mange illustrationer. Man kan derfor formode, at tegningen er lavet umiddelbart inden.
Erik Schiødte skriver i 1894 om Alfred Larsens tegning af Larslejsstræde, at ”der er over dette Parti en næsten middelalderlig Karakter, som er yderst sjælden i Kjøbenhavn, hvis Præg gennemgaaende tilhører en langt senere Periode.”
Schiødte, Erik og Alfred Larsen (ill.): *Gamle københavnske Huse og Gaarde*, Foreningen Fremtiden, København 1894, pp. 49 & 52.
- 69 Branden i 1728 lagde store dele af byen øde, og man brugte denne tabula

Til højre har linden stadigvæk de sidste af sine efterårsgule blade i behold. Til venstre er det kun ginkgotræet i Valkendorf-kollegiets forhave, som endnu holder stand. Ginkgotræet er i Danmark nær sin absolutte nordgrænse, og er vant til sydligere himmelstrøg, hvor man ikke behøver at gå helt så tidligt i vinterhi.

rasa-situation til at gøre Københavns gyder og stræder bredere og rette dem ud. Således var der også planer om at gøre Larslejsstræde bredere. Men de blev opgivet, og stiftelsesbygningen, som man ser på billedet, blev nyopført i 1819 efter at være ramt under bombardementet i 1807. Se: Nielsen, O.C.: *Larslejsstræde historisk-topografisk beskrevet*, Arnold Busck, København 1923, pp. 8-10.

Janssen, Jan E. og Allan Mylius Thomsen: *Nørre KvarTERS Krønike*, Nørre Compagnie, København 1997, p. 41.

70 Nielsen, O.C.: *Larslejsstræde historisk-topografisk beskrevet*, Arnold Busck, København 1923, p. 12.

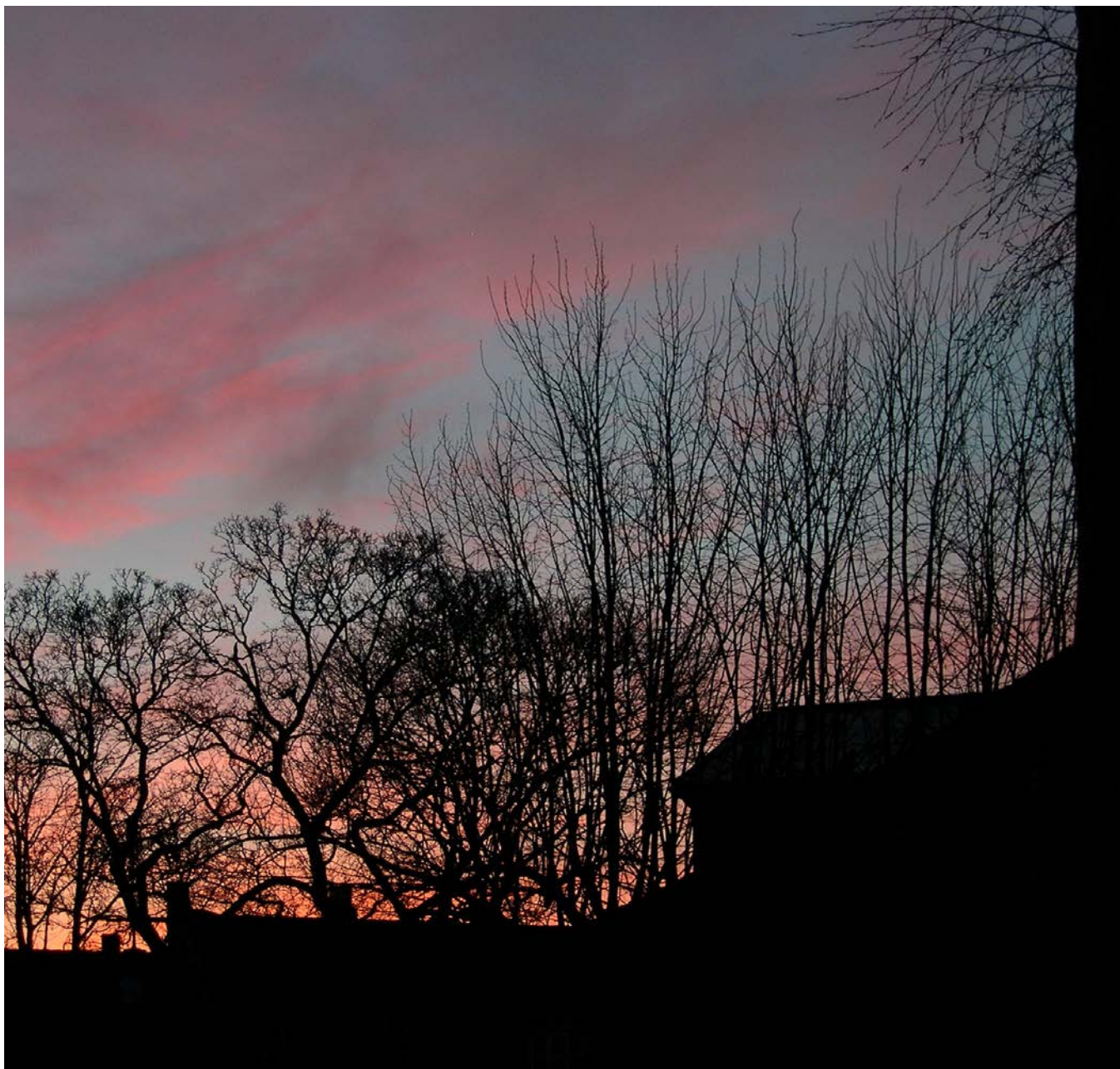
71 Fra: Janssen, Jan E. og Allan Mylius Thomsen: *Nørre KvarTERS Krønike*, Nørre Compagnie, København 1997, p. 40.

72 *Ibid.*, p. 41.

73 Fattig-Holms tegning findes gengivet i:
Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991, p. 64.

- 74 Billedet findes gengivet i:
Larsen, Hanne: *Storbydrømme. København 1870-1900*, Gads Forlag, København 2002, p. 31.
- 75 De med gult markerede dele af byen på Joachim Hassings kort markerer de dele som brændte i 1728. Kortet findes gengivet i en artikel på *Wikipedia*: ”Københavns brand i 1728”. Se:
http://da.wikipedia.org/wiki/Københavns_brand_1728
- 76 De tre billeder findes gengivet i:
Nørregaard-Nielsen, Hans Edward: *Kongens København. En Guldaldermosaik*, Gyldendal, København 1994, pp. 178, 17 og 187.
- 77 Anvendelsen af biofaktor-beregninger i grønne regnskaber for boligbebyggelser er introduceret på SBis hjemmeside. Se:
Jensen, Ole Michael: *Grønt regnskab for boliger*, Statens Byggeforskningsinstitut 2003, på:
www.sbi.dk/miljo-og-energi/gronne-regnskaber/gront-regnskab-for-boliger
- 78 CO₂ er på mange måder et problematisk mål for bæredygtighed, ikke mindst fordi det - gennem sin reduktion af alle processer (og forhold ved

Endelig to vinterbilleder. Hvor sneen til gadesiden lynhurtigt bliver et gråsort søle, er der noget vedervægende ved i baggårdene en tid at have det uberørte hvide dække.

processer) til mængden af CO₂ - sidestiller biologisk-cykliske processer med forbrug af ikke-fornyelige ressourcer. I CO₂-perspektiv prutter en biodynamisk ko samme CO₂ som millionærens privatfly.

Selvom der er klare økonomiske rationaler bag, ser jeg fundamentale moralske problemer i det forhold, at man kan 'handle' med CO₂-kvoter og rydde op på den anden side af kloden, hvor det bedre kan 'betale sig'. Men det positive ved CO₂-aftaler er, at man med USAs nylige tiltræden er ved at nærme sig en global konsensus omkring *nødvendigheden* af en indsats overfor den globale opvarmning. Vi har tilsyneladende brug for noget så håndgribeligt som CO₂-planer for at få rammeaftaler som Rio-konferencens *Agenda 21* globalt udmøntet i konkret handling.

Københavns Kommune har også sin CO₂-plan, som blev vedtaget i 2002. Det hedder heri indledende, at: "Denne CO₂-plan er et værktøj, der forhåbentlig kan gøre en væsentlig forskel til det bedre. Planen er udtryk for en målsætning om at reducere udledningen af CO₂ med 35% fra 1990 til 2010. Det er et vigtigt skridt mod bæredygtighed."

Videre hedder det, at: "Målsætningen på de 35% er fastsat ud fra, hvad der

er muligt uden at investere milliarder eller ændre strukturen i samfundet voldsomt. Når vi på længere sigt skal leve op til bæredygtighedsbegrebet og holde os inden for det økologiske råderum, skal udledningen af CO₂ reduceres med 70-80%.”

Terp, Finn (Ed.): *CO₂-plan for København 1990-2010*, Københavns Kommune, København 2002, p. 3.

79 Gernot Minke in Minke, Gernot & Gottfried Witter: *Häuser mit grünem Pelz. Ein Handbuch zur Hausbegrünung*, Fricke Verlag, Frankfurt am Main 1983, pp. 10-11.

80 Denne bebyggelsesprocent ligger lidt under karré 3s gennemsnit. Som det vil fremgå af biofaktor-beregningerne i det følgende, er bebyggelsesprocenten for karré 3 omkring 400% - eller fire gange over den tæthed, man har brugt som vejledende for brokvarterernes byfornyelse.

81 SBis regneark kan downloades via SBis hjemmeside.

http://sbi.dk/excel/biofaktor3_3.xls

Jeg har gennem en korrespondance med SBI fået medhold i det rimelige i at benytte det samlede areal som reference frem for friarealet. Forskellen er ikke stor i en forstadsbebyggelse, hvor typisk kun en lille del af arealet er bebygget. Men i den tætteste by kan det føre til drastiske forskelle. I regneeksemplet for Studiestræde 5 ville biofaktoren for de fire scenarier være 0,48, 0,96, 1,31 og 1,80 - eller rundt regnet tre gange højere.

For karré 3 som helhed, hvor omkring 85% af arealet er bebygget, ville biofaktoren blive omkring 2,2 (eller 6-7 gange højere), hvis den blev beregnet i forhold til friarealerne frem for karreens samlede areal.

I den mest ekstreme bysituation, hvor en grund er 100% bebygget og dermed ikke har noget friareal, ville blot en enkelt kvadratmeter facadebeplantning medføre en uendelig høj biofaktor.

82 Hvis man yderligere medregnede en ændring af de mange friarealer, som nu er asfalt og beton, til mere åbne belægningstyper, ville forøgelsen af biofaktoren kunne komme endnu lidt højere op.

83 Denne figur stammer oprindeligt fra Krusche, Per et al.: *Ökologisches Bauen*, Umweltbundesamt, Wiesbaden 1982. Her gengivet efter: Minke, Gernot & Gottfried Witter: *Häuser mit grünem Pelz. Ein Handbuch zur Hausbegrünung*, Fricke Verlag, Frankfurt am Main 1983, p. 12.

84 Tabellen over bladarealer pr. m² er lavet på baggrund af undersøgelser foretaget af *Forschungslabors für Experimentelles Bauen* i Kassel, 1981. Her gengivet efter:

Minke, Gernot & Gottfried Witter: *Häuser mit grünem Pelz. Ein Handbuch zur Hausbegrünung*, Fricke Verlag, Frankfurt am Main 1983, p. 10.

85 De angivne karré-arealer, procentsatser for bebyggelsestæthed, arealanvendelser mv. findes ikke officielt opgjort, men er mine vurderinger og beregninger ud fra et omfattende registreringsmateriale og matrikelkort i 1:1.000. De er derfor en behæftet med en lille usikkerhed.

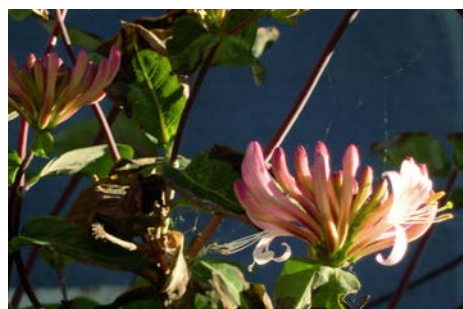
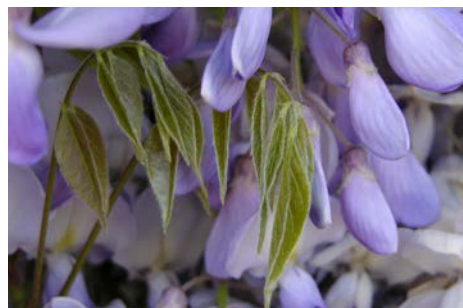
86 Kortet er gengivet i: *Forslag til Trafik- og Miljøplan 2004*, Københavns Kommune, København 2004, p. 49.

87 I år 2000 blev der vedtaget en lokalplan for karré 7. Den indeholder mange fine bestemmelser for at bevare kvarterets karakter og støtte en udvikling i positiv retning ved forandringer. Men netop de to huller i karrébebyggelsen er angivet som ”byggemulighed”. Se:

Lokalplan 311 - ”Teglårdstræde”, Bygge- og Teknikforvaltningen, Københavns Kommune, København 2000, p. 8.

Der er udarbejdet en tilsvarende lokalplan for karré 2:

Lokalplan 312 - ”Studiestræde”, Bygge- og Teknikforvaltningen, Københavns Kommune, København 2000.

Litteraturliste

Listen herunder omfatter de kilder, som der er direkte refereret til i teksten, og hvorfra historiske illustrationer er hentet. På www.jenshvass.com findes en bredere litteraturliste samt en samling af links omkring bæredygtighed og byforgrønning.

Assadourian, Erik: "Cultivating the Butterfly Effect" in *World Watch Magazine* Jan.-Feb. 2003, pp. 28-35.

Ved login tilgængelig via www.worldwatch.org

Attwell, Karen et al.: *Facadebeplantning - En undersøgelse af fordele og ulemper*, Boligministeriet, Bygge- og boligstyrelsen, København 1993.

Bramsen, Bo (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991.

Brodersen, Leif et al. (Eds.): *Park. Ett idéprojekt om innerstadsparkernas framtida betydelse, användning och utformning*, (udstillingskatalog) Stockholm 1994.

California Department of Education: "A Garden in Every School."
www.cde.ca.gov/ls/nu/he/garden.asp

California Department of Education: "A Healthy Nutrition Environment: Linking Education, Activity, and Food through School Gardens."
www.cde.ca.gov/ls/nu/he/gardenoverview.asp

Dahl, Bjørn Westerbeck: *Geddes eleverede kort over København 1761*, Bergiafonden, København 2002.

Dahl, Bjørn Westerbeck og Helge Gamrath: *Bykort, prospekter og byens historie*, vol. 11 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1991.

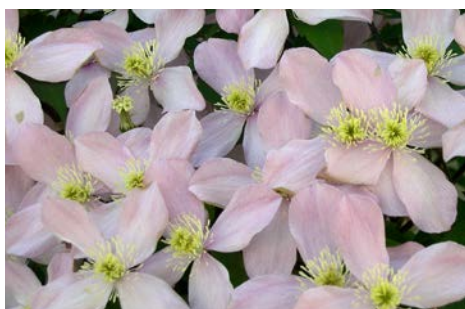
Forslag til Trafik- og Miljøplan 2004, Københavns Kommune, København 2004.

Fryd, Jakob og Lone Pedersen: *Undersøgelser af den oplevede støj af vejtrafikken fra tre stærkt trafikerede bygader i København*, Københavns Kommune, København 2005.
www.netpublikationer.dk/kk/5226/

Goad, Chas E. (Ed.): *Insurance Plan Copenhagen, Denmark - Brandassuranceplaner af Kjøbenhavn*, London, Toronto & Montreal 1908.

Grahn, Patrik: *Naturens och trädgårdens betydelse för personer med utmattningsdepression*.
www.lpal.slu.se/ShowPage.cfm?OrgenhetsID=4276

Historiske huse i det gamle København. Fortegnelse over bevaringsværdige ældre bygninger i "Bispestaden" og "Ny-København", Nationalmuseet, København 1972.

Hvass, Jens: *Grønne lunger. Eksempler på facadebeplantninger fra det historiske København*, Kunstakademiets Arkitektskole, København 2005.

Janssen, Jan E. og Allan Mylius Thomsen: *Nørre Kvarters Krønike*, Nørre Compagnie, København 1997.

Jensen, Hannelene Toft (Ed.): *Byatlas Indre By/Christianshavn. Bevaringsværdier i byer og bygninger*, Skov- og Naturstyrelsen, København 1996.

Jensen, Hannelene Toft (Ed.): *Byatlas København. Bevaringsværdier i byer og bygninger*, Skov- og Naturstyrelsen, København 1996.

Jensen, Ole Michael: *Grønt regnskab for boliger*, Statens Byggeforskningsinstitut 2003, på URL:

www.sbi.dk/miljo-og-energi/gronne-regnskaber/gront-regnskab-for-boliger

Jensen, Steen Solvang et al.: *Virkemidler til overholdelse af grænseværdier for NO₂ grænseværdier i luft*, Miljøkontrollen, Københavns Kommune, København 2005.

www.miljoe.kk.dk/6A3C09E1-4C09-4166-AD4B-B8AD59DC6C66

Kaiser, Manfred: Can plants improve indoor air quality?

http://www.manfredkaiser.com/hot_topics/hot_topics.html#Plants

Kjerulf, Axel: *Latinerkvarteret. Blade af en gammel bydels historie*, Hæsing forlag, København 1984.

Krusche, P. et al.: *Ökologisches Bauen*, Umweltbundesamt, Wiesbaden 1982.

"Københavns brand i 1728", artikel på *Wikipedia*. Se:

http://da.wikipedia.org/wiki/Københavns_brand_1728

Larsen, Hanne: *Storbydrømme. København 1870-1900*, Gads Forlag, København 2002.

Lauring, Kåre: *Købmand, sømand og supercargo*, Handels- & Søfartsmuseet på Kronborg, Helsingør 1998, p. 8.

Loft, Steffen: "Hvordan påvirker partikelforureningen i storbyerne vores sundhed? Hvorfor skal trafikens partikelforurening nedbringes?" Foredrag i Pressen, København 17.05. 2006.

Lokalplan 311 - "Teglgårdstræde", Bygge- og Teknikforvaltningen, Københavns Kommune, København 2000.

Lokalplan 312 - "Studiestræde", Bygge- og Teknikforvaltningen, Københavns Kommune, København 2000.

Mejborg, Reinhold Frederik Severin: *Borgerlige huse særlig Kjøbenhavns Professor-residentzer 1540-1630*, Nielsen & Lydiche 1881.

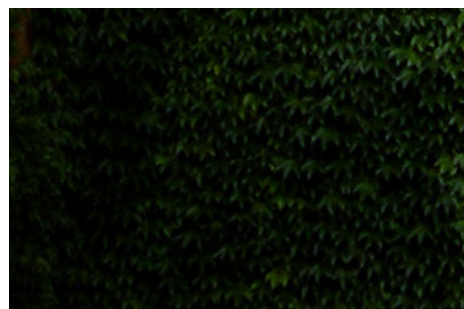
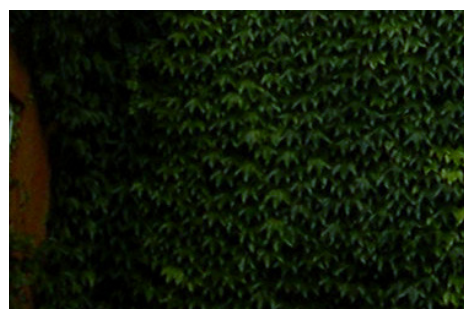
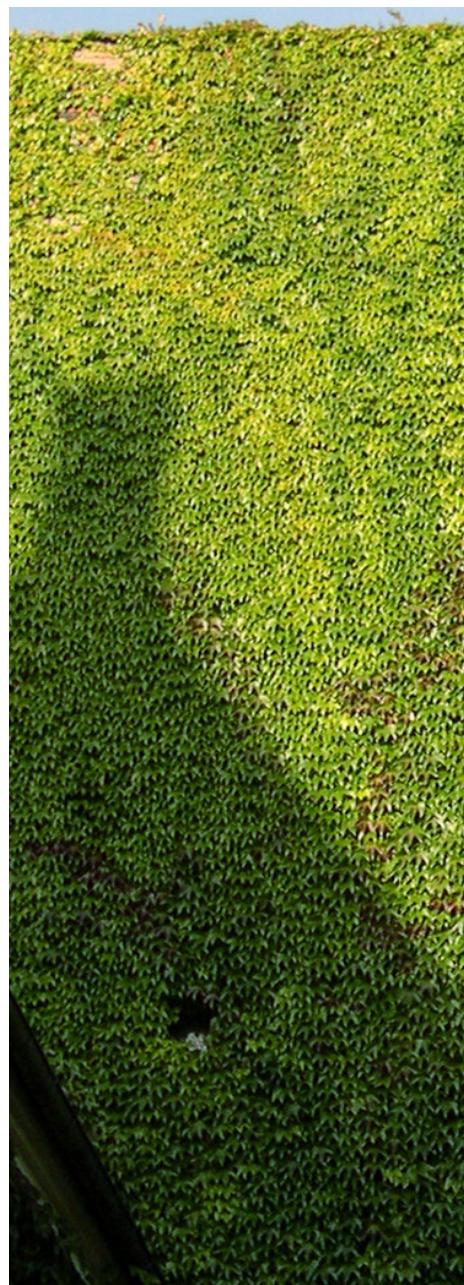
www.eremit.dk/ebog/mejborg/index.html

Minke, Gernot & Gottfried Witter: *Häuser mit grünem Pelz. Ein Handbuch zur Hausbegrünung*, Fricke Verlag, Frankfurt am Main 1983.

Møller, Jan: *Borger i middelalderens København*, (1980) Sesam, København 1992.

Møller, Jes Fabricius: *Biologismer. Naturvidenskab og politik ca. 1850-1930*, (phd-afhandling) Det humanistiske Fakultet, Københavns Universitet, København 2002.

Nørre Kvarter trafiktælling. Miljøtrafikugen 16.-22. september 2003. Upub-

liceret, tilgængelig online via:

www.jenshvass.com/agenda21/pdf/mtu2003_data.pdf (179 kb pdf).

www.jenshvass.com/agenda21/pdf/mtu2003_grafik.pdf (41 kb pdf).

Nielsen, O.C.: *Larslejsstræde historisk-topografisk beskrevet*, Arnold Busck, København 1923.

Nørregaard-Nielsen, Hans Edward: *Kongens København. En Guldaldermosaik*, Gyldendal, København 1994.

Ossiansson, Clara: *Hur kan rehabiliteringsträdgården hjälpa patienter med utmattningssyndrom?* universitetsopgave, Lunds Universitet.

<http://www2.lpal.slu.se/skyltfonstret/Halsa/exarbete.pdf>

Patrick Blanc Vertical Garden:

www.verticalgardenpatrickblanc.com/

Pallasmaa, Juhani: "Nostalgia for paradise - park as metaphor and still-life" in Brodersen, Leif et al. (Eds.): *Park. Ett idéprojekt om innerstadsparkernas framtida betydelse, användning och utformning*, Stockholm 1994, pp. 76-83.

Rørdam, Holger Fr.: *Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen*, Thiele, København 1859-63.

www.eremit.dk/ebog/kkkm/index.html

Schiødte, Erik og Alfred Larsen (ill.): *Gamle kjøbenhavnske Huse og Gaarde*, Foreningen Fremtiden, København 1894.

Støjdiagram for Københavns Kommune:

www.miljoe.kk.dk/stoej

Terp, Finn (Ed.): *CO₂-plan for København 1990-2010*, Københavns Kommune, København 2002.

www.miljoe.kk.dk/0824E18A-E3E2-47F4-A534-70E96A7A3709

Thomsen, Birte Busch: *Den københavnske luft lever ikke op til grænseværdierne*, notat fra Center for Miljø, 25.06. 2004.

www.miljoe.kk.dk/F2D708AA-4804-430C-92DD-5B077F3DE37F

Thomsen, Birte Busch: *Vurdering af luftkvalitet og sundhedseffekter - i forbindelse med en miljøzone i København*, Københavns Kommune 2004.

www.miljoe.kk.dk/771708FF-CD77-4999-BC5F-76B1A5E23725

Utzon-Frank, Tine & Mette Fischmann (Eds.): *Bynatur i Norden*, Nordisk Ministerråd, København 1998.

Wassard, Erik: *Nørrevold, Østervold og Kastellet*, vol. 10 in Bo Bramsen (Ed.): *København før og nu - og aldrig*, Palle Fogtdal, København 1990.

Wolverton, B.C., Rebecca C. McDonald & Hayne H. Mesick: "Foilage plants for indoor removal of the primary combustion gases carbon monoxide and nitrogen dioxide" in *Journal of the Mississippi Academy of Sciences* vol. 30 1985, pp. 1-8.

http://ntrs.nasa.gov/archive/nasa/ssctr.ssc.nasa.gov/foilage_air/foilage_air.pdf

Wolverton, B.C.: *Eco-Friendly House Plants*, Weidenfeld & Nicolson. London 1996.

Zwaan, Marijke et al.: *Gør byen lidt vildere! Økologiske byhaver - fra idé til virkelighed*, ByhaveNetværkets Forlag, København 2002.

De grønne planter er af vital betydning for, at storbyen er et sundt og godt sted at være. De renser luften og forbedrer byens mikroklima. Gennem fotosyntesen producerer de ilt og forbruger overskydende CO₂. De beriger byen oplevelsesmæssigt - og ikke mindst spiller de en vigtig rolle i vores psykiske velbefindende.

Ydermere kan facadeplanter være med til at holde bygningerne varme om vinteren og kølige om sommeren, samtidig med at de beskytter mod både solens og frostens gradvise nedbrydning. Enhver seriøs plan for en mere bæredygtig by må derfor indebære en styrkelse af de grønne elementer.

I bykernen er der meget lidt plads mellem husene. En systematisk byforgrønnelse vil således naturligt indbefatte en tilplantning af byens lodrette flader - ikke mindst de mange gavl- og bagmure, som findes overalt i den historiske by.

NØRRE KVARTERS GRØNNE LUNGER er et projekt om mulighederne for systematisk byforgrønnelse i en tæt bydannelse med bevaringsmæssige interesser. I Nørre Kvarter finder man gårdrum, som er ganske grønne og frodige og yder fornemme livsrum for både mennesker, planter og dyr; mens andre ikke lader et græsstrå finde vej op gennem asfalten, men er helt domineret af parkering og praktiske forhold. Hvis de fleste blev som de bedste, ville man være nået meget langt, både når det gælder byforgrønnelse og livskvalitet.

Byforgrønnelsen er det levende billede på en mere bæredygtig by, og facadebeplantninger er en form for reetablering af den oprindelige forbundethed mellem menneske, bygning og omgivende natur. I byforgrønnelsen ligger der store æstetiske udfordringer og muligheder, og det er en stor og inspirerende opgave at forløse denne dimension.

Projektet er tilgængeligt på www.jenshvass.com.